

Een oog boven Paramaribo

Herinneringen

J. van de Walle

bron

J. van de Walle, *Een oog boven Paramaribo. Herinneringen*. Em. Querido's Uitgeverij, Amsterdam
1975

Zie voor verantwoording: http://www.dbnl.org/tekst/wall006oogb01_01/colofon.htm

© 2007 dbnl / erven J. van de Walle

Maaiers op het plein

Al voor de Tweede Wereldoorlog verzorgde de KLM tussen het eiland Curaçao en Suriname een regelmatige dienst. Maar deze kwam pas echt tot leven toen op een eenzame plek in Suriname een vliegveldje door de Pan-American Airways werd vergroot. Dit had de oud-Hollandse naam Zanderij en werd, zij het met tegenzin, aan de Nederlandse luchtvaartmaatschappij ter beschikking gesteld.

De baan en het kleine stationsgebouw werden gebouwd op een ‘concessie’, een stuk grond dat de overheid van Suriname voor een som van honderd gulden per jaar aan de Amerikaanse luchtvaartonderneming afstond. De vliegtuigen van de Pan-Am onderhielden toen regelmatige verbindingen tussen Noord- en Zuid-Amerika. Op die lange route had Zanderij, als tussenstation, al spoedig veel betekenis. Maar toen de oorlog uitbrak werd Zanderij strategisch van belang en de militaire autoriteiten drongen aan op hernieuwde uitbreiding. Die autoriteiten waren reeds in het begin van de Tweede Wereldoorlog... Amerikanen. Toen de uitbreiding van het vliegveld was goedgekeurd werd Zanderij, door Amerikanen, Portoriceños en Surinamers veranderd in een grote luchthaven met ruimte voor vliegende forten die soldaten en God weet wie van Noord-Amerika naar Afrika brachten. In ‘no time’ bouwde men op die eenzame plek een barakkenkamp voor Amerikaanse troepen en bovendien werden er indrukwekkende hoeveelheden oorlogsmateriaal opgeslagen.

De weg van Zanderij naar de stad Paramaribo was oorspronkelijk alleen de spoorbaan. Dat spoorbaantje liep via ‘Lelydorp’ van Paramaribo naar ‘Kabel’ in het binnenland. Het dorp Lely was genoemd naar de ingenieur Lely die in Nederland beroemd is gebleven door de Zuiderzeewerken. Hij was lang geleden gouverneur van Suriname of, zoals men in de Engelse literatuur zegt, Dutch Guiana geweest.

In de dagen van Lely zou, zo werd verteld, in het binnenland een grote stralende klomp goud zijn gevonden. Geïnspireerd door dit gerucht, waarover de mensen in de stad nog niet in maanden waren uitgepraat, legde ir. Lely het spoorlijntje naar de binnenlanden aan. Maar helaas, het goud bleek onvindbaar en de vondst werd folklore.

Destijds wekte hij dromen op in een land dat door dromers wordt bevolkt. Een verrukkelijk land met in zijn bodem de meest geheimzinnige metalen. Zo meende men. Onmetelijke rijkdommen, voorzover ooit gevonden, helaas minder onmetelijk dan de dromers droomden.

In de tweede helft van de laatste wereldoorlog, na een jarenlang verblijf op het eiland Curaçao, vertrok ik naar Suriname. De slag om de Atlantische Oceaan was nog in volle gang. Ik vertrok in opdracht van de Nederlandse regering die in Londen asiel verkregen had om in Suriname de mensen, zo goed en zo kwaad als dat ging, op de hoogte te houden van wat er in Nederland, Nederlands-Indië en Londen gebeurde.

De tocht van het Albert Plesman-vliegveld op Curaçao dat toen nog 'Hato' heette naar het vliegveld Zanderij duurde lang. Ons vliegtuig daalde in Venezuela, Trinidad en Brits Guyana om daarna over de eindeloze wouden van Suriname naar Zanderij te vliegen. Die wouden, zo zei men, maakten vanuit de lucht de indruk van een 'boerenkoolveld'. Nu, ik heb nog nooit een zó geweldig, zó indrukwekkend en uitgestrekt boerenkoolveld gezien als het Surinaamse binnenland.

Tegen het vallen van de avond naderden we Zanderij. De formaliteiten hadden gelukkig weinig om het lijf. Iemand had een auto naar het vliegveld gezonden om ons af te halen. We reden langs een lange nieuwe weg, die heel wat comfortabeler was dan het vroegere spoorlijntje, naar de stad. Aan het begin van die weg lag een onaanzienlijk Indiaans dorpje en via 'Onverwacht' en 'Lelydorp' kwamen we bij de Poelepantje-brug die toegang gaf tot de stad Paramaribo.

Het was al donker geworden. Langs de niet geasfalteerde, hobbelige straten brandden geen lantaarns. De huizen waarvan de vensters doorgaans met 'shutters' waren afgesloten maakten een sobere indruk. In een van die huizen, verborgen achter een loods en een wirwar van winkeltjes - het stond op een 'achtererf' aan de Saramaccastraat - vonden we onderdak. Toen we onze koffers neerploften werden we begroet door een zwaar gebouwde vrouw: Zij droeg een bontgekleurde jurk en op het hoofd een grote, in punten gestrikte hoofddoek. Ze was weergaloos vriendelijk en, zo merkten we later, ze kon even weergaloos kwaad zijn.

Toen we ons in dat huis een beetje hadden geïnstalleerd begon

het te regenen. Het water roffelde met oorverdovend geweld op het golfijzeren dak. Het gutste in brede stromen door verzadigde goten. Vandaar spoelde het in kleine watervallen op het ‘erf’ dat eerst veranderde in een modderpoel en na de bui verbluffend snel droog werd.

Hoewel de Saramaccastraat langzaam aan was verpauperd tot een volksbuurt stonden tussen de vele door de bewoners zelf opgetrokken krotten hier en daar nog enkele oude, deftige woningen. Deze waren verrassend groot en ruim. Ook het huis, ons tijdelijk door een Curaçaose relatie afgestaan, was eens zo'n deftig stadshuis geweest, in het begin van de negentiende eeuw door een plantersfamilie bewoond. Die families gaven toen, ook in de stad, de toon aan. Zij woonden bij voorkeur in de nabijheid van de rivier. Uit de vensters van het huis kon je de grote, machtige rivier geheel overzien. Zij boog zich welwillend rond de kleine stad Paramaribo, om langs nog enkele via de weg bereikbare buitenplaatsen, in de binnenlanden te verdwijnen.

Daar zaten wij. In een spaarzaam verlicht huis. Mijn vrouw en ik. Vermoeid van de reis. Wat onzeker en schuchter als echte emigranten. De vrouw die onze koffers in een kast had opgeborgen kreeg hulp van een jongere vrouw. Een mager mensje, gekleed in een vale japon en met een hoofddoek rond haar stil en wat weemoedig kopje. De twee vrouwen maakten voor ons in de achterkamer een maaltijd klaar. Zo maakten we kennis met de vis van Suriname, met de cassave, toen al volksvoedsel bij uitstek want rijst was tamelijk schaars geworden, en met de fameuze ‘kousenbandjes’, de langgerekte boontjes die in Suriname terecht als bijzonder smakelijk worden beschouwd. Het maal was overvloedig en zwaar. Het leek wel alsof het was bestemd voor uitgehongerde polderjongens. Meewarig en ook wat verdrietig keek het dunne vrouwtje naar mijn vrouw die, vermoeid als ze was, mondjesmaat de gebakken cassave naar binnen werkte totdat zij het bord terzijde schoof.

‘Smaakt het u niet?’ vroeg het vrouwtje teleurgesteld en een beetje beledigd. Maar mijn vrouw troostte haar door te zeggen dat het heerlijk was maar dat ze zich uitgeput voelde door de langdurige luchtreis. En dat boven een zee vol met grijze U-boten van de Duitse marine, loerend op schepen die, heel voorzichtig, varende in grote konvoien, langs de ‘wilde kust’ van Amerika trokken, op weg naar het Afrikaanse front.

De regen stopte. Je hoorde alleen nog het naddruppelen op het erf. Het verre janken van een hond. Het melancholieke geluid van een balkende ezel. Het krijsen van een paar katten en ergens in een van de kleine, donkere huisjes terzijde van het ‘erf’ begon een kind te huilen, dat kort daarna, door iemand met veel geschreeuw tot bedaren werd gebracht.

Toen kwam de maan achter de wolken te voorschijn. Zij wierp haar schijnsel over de rivier voor ons huis. Nooit zal ik dat ogenblik vergeten. Als met miljoenen kleine lampjes begon die grote, zacht vloeiende rivier te schitteren en te fonkelen. Zelfs de overzijde van het brede water werd zichtbaar en het leek wel of de wazige bomen aan de overkant niet op het land maar in een geheimzinnig moeras stonden dat zich eindeloos ver uitstreckte.

Tot schrik van het magere vrouwtje openden we een venster en lieten daardoor een horde muskieten binnen die zich, woedend zoemend, op het eten stortten. Al gauw gingen ze zich te goed doen aan het bloed van onverstandige nieuwkomers die we waren. Het magere vrouwtje, gewapend met een flitspuit, won de strijd tegen de muggen. De doden bleven achter op de vloer, de ramen werden gesloten.

Staande voor het venster keek ik naar een houtvlot van samengebonden boomstammen. Dat vlot werd door één man bestuurd. Hij was een grote, in ‘pantji’, in omslagdoek, geklede, gespierde, glanzende kerel die met een lange paal zijn boomstammen op stroom hield. De eenzame figuur op dat grote houtvlot en de in maanlicht stromende rivier gaven me op geheimzinnige wijze tekens. Laat je maar niets wijs maken, zeiden ze, hier in het land van de Surinamerivier is alles groots en weids. Alles is hier ernstig en somber. Overweldigend en machtig. De mens is slechts een mier. Een tijdelijke verschijning die vroeger of later zal worden verjaagd door de onbedwingbare, onoverwinnelijke natuur.

Toen ik de volgende morgen, bij het aanbreken van de dag, weer over die rivier keek was het landschap volkomen veranderd. De Suriname stroomde rustig. Je zag hier en daar een man in een kleine boot moeizaam stroomopwaarts wrikken. Niet ver van ons huis lag de romp van een gekanteld schip waarvan de kiel ten dele boven water stak. Dat schip leek wel op een ijzeren eilandje in de stroom. Op dat ijzer groeiden tot mijn verbazing boompjes die zelfs aan het

roestige metaal van een gekanteld schip voedsel ontrukten, genoeg om de stam dik te maken en de bladeren groen. Dat schip heette 'Goslar'. De 'Goslar' was het enige Duitse schip dat in de nacht van tien op elf mei 1940 op stroom lag. Nog voordat men het kon bereiken was het door de bemanning op Duits bevel tot zinken gebracht.

Oudergewoonte liep ik 's morgens vroeg de straat op. Een karretje, door een ezel getrokken, reed met knarsende wielen over de zanderige weg. Het was, met groente en ondefinieerbare waar geladen, op weg naar de markt die vlak bij mijn huis lag. Op die markt was het nog rustig. Koopvrouwen spreidden verse handel uit op het stukje cement, hun toegewezen door de marktmeester. Boontjes, cassave, vruchten, vissen, hompen vlees, zelfs bloemen, planten en vogels in kooien werden aangeboden. Het was nog vroeg in de morgen maar langzaam aan stroomden rustige vrouwen toe op zoek naar verse groente en fruit. Soms droegen die vrouwen merkwaardige, deformerende, tot op de grond hangende jurken. Dat waren de 'koto's' van de juffrouwen. Het ouderwetse kostuum dat, als het verhaal waar is, door preutse zendelingen werd ontworpen om het ranke naakte lijf van de jonge negerinnen te onttrekken aan het oog van wellustig manvolk.

Ik moest me om zeven uur 's morgens melden bij de gouvernementssecretaris die me in de ambtelijke wereld van Suriname wegwijs zou maken. Tot mijn verbazing bereikte ik binnen tien minuten het bestuurscentrum van de stad. Daar lag en ligt nog een groot plein. Aan dat plein staat de paleisachtige woning van de gouverneur. Gouverneur was toen een Nederlandse hoogleraar die, na een Indische carrière, in Wageningen koloniale staathuishoudkunde had gedoceerd. Hij heette Kielstra.

Boven de rivier hingen die morgen een paar witte stapelwolken maar de zon scheen schoon en stralend over de wit geverfde huizen. Hoewel de landskantoren al geopend waren en honderden ambtenaren achter hun bureaus aan het werk zouden moeten zijn, heerste er diepe stilte. Het plein bestond grotendeels uit een prachtig groen grasveld. Toen ik er kwam waren dertig, veertig mannen en vrouwen met zeisen en sikkels aan het maaien. Hier en daar werd het gras op kleine ezelskarren geladen. Met diepe keelgeluiden, onverstaanbaar behalve voor de ezels, vervoerde men het van het gouver-

nementsplein naar de verre buitenwijken waar de maaiers, in Indische kostuums, woonden.

Die maaiers in hun witte broeken en losse hemden, de vrouwen in hun ijl-blauwe jurken, het zwarte haar gedekt met een lichte sluier, de ezelskarren langs de ‘sintelpaden’, het grote, bijna dreigende, overdreven deftige gouvernementshuis, alles samen maakte de indruk van een schilderij, door een meester in verschillende stijlen gecomponeerd. Impressionistisch van allure. De architectuur van de omringende gebouwen en huizen schonk het echter een streng classicistische omlijsting.

De deur van de gouvernementssecretarie stond open, maar in het gebouw bleek alleen een bejaarde oppasser aanwezig. Hij vroeg me in zijn vriendelijk en zangerig Surinaams-Nederlands over een uurtje terug te keren want dan zouden het personeel en waarschijnlijk ook de secretaris op hun post zijn.

Weer stond ik op dat prachtige, grote plein naar driftig werkende Hindoestaanse maaiers te kijken. Wat later wandelde ik naar de rivier. Bij een kleine stenen steiger tuurden een paar mannen zwijgend naar de verre overkant. Toen ik bij die mannen ging staan leken ze te ontwaken. We maakten in het Nederlands, de taal die door de meeste mensen in de stad gesproken werd, een praatje. Toen ze merkten dat ik een Hollander was die zijn bewondering voor het grootse landschap niet onder stoelen of banken stak ontstond er een soort vertrouwen en enthousiast, als een paar doodarme dichters, zongen die twee de lof van hun wonderlijk land.

Een uur later werd ik door de secretaris van het landsbestuur ontvangen. Hij gaf me de nodige goede wenken en stelde me voor aan een zeer rustige Surinamer, Kleine, die me in het ambtelijke leven van Suriname wegwijs zou maken. Dat was bijzonder voorkomend omdat ik als chef van de ‘gouvernements persdienst’ wel ambtenaar was, maar geen Surinaams ambtenaar, enkel een ondergeschikte van Pelt, die in Londen de ‘public relations’ van het toenmalige departement van buitenlandse zaken leidde. Bovendien moest ik optreden als agent en correspondent voor het in New York gevestigde, uit Nederlands-Indië afkomstige, persbureau Aneta. Hoe die naam van ‘gouvernements persdienst’ is ontstaan weet ik niet. Het lokale bestuur, het gouvernement, heeft nooit een beroep gedaan op deze dienst om een voor de bevolking van Suriname bestemde medede-

ling te redigeren of te verspreiden.

De dienst was opgezet door de Nederlandse journalist Boas. Boas, gehuwd met een ronde, goedmoedige vrouw die, hoewel ze met een licht Amsterdams accent sprak, een telg was uit een allang vergeten Grieks koningsgeslacht, was een kleine felle man, die al gauw in de knoop raakte met de ambtenarij in Suriname en in Londen. Hij verliet het land en was daarna nog jaren lang werkzaam bij het Nederlands informatiebureau in New York, een soort Amerikaanse dependance van het Nederlandse buitenlandse beleid.

Nu ik dit alles in mijn herinnering terugroep, nu ik terugdenk aan mijn komst in Suriname, meer dan dertig jaar geleden, lijkt het of ik de mensen die ik toen heb ontmoet duidelijk voor ogen zie. Opnieuw wandel ik die kleine, armoedige, door en door koloniale gemeenschap binnen. Ik was me niet bewust van de moeilijkheden die ik me argeloos op de hals ging halen, Suriname werd een avontuur dat me levenslang zou bezighouden, zoals ook de Antillen, en vooral het eiland Curaçao, me zijn blijven bezighouden.

De rivier, de maaiers op het grasveld, de donkere baliekluivers bij de stenen aanlegsteiger, het vage, verre landschap aan de overkant, de kleine stad - met witte huizen en blanke 'sintelwegen', geweldige bomen en de prachtige palmentuin achter het gouverneurshuis - onmiskenbaar, het had allure.

Suriname was het 'vaste land' in tegenstelling tot het eiland Curaçao. Je dacht, maar het was een vergissing, dat je lange tochten zou kunnen maken naar afgelegen streken. Je dacht: dit is een land voor trekkers. Deel van een continent waarvan je je de afmetingen niet kunt voorstellen. Grensgebied zonder grenzen.

Als Suriname al grenzen heeft, ze zijn enkel gebaseerd op papieren afspraken. Hier en daar ligt er een steen, achtergelaten door een expeditie die na maanden het terrein te hebben verkend, volgens de lijntjes van een landkaart, heeft vastgesteld waar de grens zou behoren te zijn.

De passaat woei over de rivier. Palmen bewogen traag hun kronen in de wind. Een overdadig bloeiende heester boog als een geweldige ruiker over een stenen muurtje, huizen van hout. Het onverwoestbaar materiaal, goedgunstig en onverschillig afgestaan door de wouden van Suriname. De bomen waren in de nabijheid omgekapt en binnen een open plek in het woud was de stad uit

hout gebouwd. Maar de bomen eisten hun rechten op. Het woud was zijn opmars al begonnen. Vastberaden het verloren terrein terug te winnen.

De witte geurige stad

In het begin van de oorlog stuurde Curaçao een officiële delegatie naar Suriname om een soort economische samenwerking tussen de beide ‘gebiedsdelen’ tot stand te brengen. Eduard Elias, de bekende Nederlandse journalist, was perschef van Curaçao en werd aan de delegatie toegevoegd. Toen hij terugkeerde vertelde hij opgewonden verhalen over het land tussen Marowijne en Corantijn. Het land, zoals in het Surinaamse volkslied wordt gezegd, van de ‘trotse stromen’. Ik dacht dat Elias een beetje overdreef maar al in mijn eerste Surinaamse weken merkte ik dat zijn lyrische beschrijving door de werkelijkheid overtroffen werd.

In Nederland worden Suriname en de Antillen gewoonlijk in één adem genoemd. Maar de verschillen tussen beide landen zijn groot. Zelfs al zou men een brug bouwen tussen die twee landen (een dergelijk lachwekkend denkbeeld moet in het begin van deze eeuw door een Nederlands kamerlid zijn gelanceerd), dan nog zouden Surinamers en Antillianen nooit of te nimmer één volk kunnen worden.

Toen men in Suriname een spoorlijn bouwde deed men een beroep op Curaçaose arbeidskrachten. Spoedig bleek dat levensstijl en houding van de Curaçaose ‘gastarbeiders’ nauwer contact tussen de bewoners van de rijksdelen uitsloot. Tussen de beide wereldoorlogen trokken honderden Surinaamse arbeiders en hun gezinnen naar Curaçao en Aruba om daar werk te vinden bij de grote oliefabrieken. Ook toen ontstond zelden een intiemer relatie van Surinamers en Antillianen. Men beschouwde de Surinaamse arbeiders als aanstellers, als een soort namaak-Hollanders die opzettelijk, alsof zij de geboren jiu di Corsow wilden beledigen, Nederlands spraken!

De Surinaamse arbeiders dachten heel anders. In de stad Paramaribo was men trots op het Nederlands dat ook in de dagelijkse omgang, gesproken werd. Een van de eerste dingen die men mij vertelde was dat in Suriname de leerplicht was ingesteld nog voordat men daaraan in Nederland toe was. Al dat leren op de Surinaamse scholen gebeurde in het Nederlands. Velen keken neer op de volkstaal het Neger-Engels, het, zo meende men, armzalig taaltje, gebruikt

voor onderlinge grapjes maar door beschaafde mensen noch op straat noch in de familiekring gesproken. Op de openbare en bijzondere lagere scholen was zelfs het spreken van Neger-Engels uitdrukkelijk verboden.

Suriname was Nederlands!

‘Wij Surinamers,’ schreef een bekend Surinaams publicist, Van Ommeren, ‘zijn Nederlanders door taal, zeden en culten. Wij zijn Nederlanders in deugden en gebreken. Alles wat wij zijn, zijn wij door Nederland.’

Door Suriname werd ik, in het eerste jaar van mijn verblijf, overrompeld. Ik leerde toen alleen de stad Paramaribo kennen. Curaçao waar ik vandaan kwam raakte op de achtergrond, Suriname en de mensen die ik daar ontmoette namen me volledig in beslag. Pas later ging ik beseffen dat Curaçao, ondanks zijn levensstijl, ondanks zijn enigszins aan het Portugees en Spaans verwante Papiamentu en de vele typische eigenschappen van de bevolking, in sommige opzichten meer een Nederlandse ‘kolonie’ was dan Suriname al werd dat soms aangeduid als ‘Neerlands twaalfde provincie’.

Suriname is opgebouwd door Engelse planters, door Duitse settlers, door Brabantse paters, fraters en zusters, door Duitse zendelingen, door naar de binnenlanden uitgeweken Indianen, door West-afrikanen die, ten koste van de oorspronkelijk Indiaanse bevolking, in verre districten geheel eigen Afrikaanse kolonies stichtten, door Nederlanders, door Afrikanen, zich trots afzijdig houdend van de Nederlanders die men eens als slavenhouders had leren kennen, door Hindoestaanse, Chinese en Javaanse gastarbeiders, evenals Libanezen en Syriërs blijvers geworden. Een lange opsomming. Toch is het best mogelijk dat ik nog een paar groepen heb overgeslagen, die op hun wijze bijdroegen tot de vorming van wat men Suriname noemt.

De Nederlandse bestuursambtenaren van de jaren dertig en veertig geloofden, ik merkte het spoedig, eigenlijk niet meer in het sprookje van ‘Neerlands twaalfde provincie’. Hun aandacht ging uit naar de Javaanse en Hindoestaanse landbouwers, door hen als de ruggegraat van het wordende Suriname beschouwd. Zij zagen Suriname niet, zoals in het begin van deze eeuw nog wel gedaan werd, als een Nederlandse ‘Volksplanting’ maar als een ‘buitengewest’ van ‘de Oost’ dat op oosterse wijze bestuurd moest worden. Alsof ie-

mand in staat zou zijn een dergelijk groot gebied met een zo afwisselende bevolking te besturen!

De stad Paramaribo werd in de jaren veertig nog voornamelijk bewoond door Creolen. Die Creolen hadden meer dan anderen in Suriname nauw contact met Nederlanders en met Nederland. Al in de achttiende eeuw gingen ze met de plantersfamilies mee naar Amsterdam. Daar wordt aardig over verteld door de Amsterdamse humorist Fokke Simonszoon in zijn relaas over de toneelzalen en vermaakscentra aan het eind van de achttiende eeuw.

Een van die vermaakscentra was ‘Den Ooijevaar op de Antonies Breestraat’, een huis, schrijft Fokke ‘dat van ouds aan zang, spel en vermaak is gewijd geweest, als zijnde weleer geweest een pakhuis van onbereiden Joodsen of Coscher (Vino Cazar) wijn, welke aldaar door burgergezelschappen des Zondags en op andere avonden pleegt gedronken te worden; waarbij dan de meisjes, welke aldaar met hare familie verkeerden, om het zeerst en als tegen elkander wedijverden in het zingen.’

Iets later verandert deze uitspanning in een echt theater, waar echte acteurs in schetsen en zangspelen optreden. Op de avond die Fokke beschrijft heeft men een deel uit de opera-bewerking van *Paul en Virginië* op het repertoire. De rol van de zwarte slaaf werd gespeeld door de heer Van Gelder, een Hoog-Duitse jood, zegt Fokke, die als acteur over grote bekwaamheden beschikte.

Na een uitvoerige beschrijving van de zaal en de inhoud der stukken staat Fokke stil bij het publiek en zegt: ‘Den avond, welken ik aldaar doorgebracht heb, was de zaal, behalve met de overige aanschouwers, nog bovendien met een groot aantal zwarten en mooren voorzien, zodat het scheen dat al de zwarte dienstboden, uit geheel Amsterdam aldaar voor dien avond hunne beurs hielden. Eene zeer aangename verscheidenheid werd door dit toeval veroorzaakt, dewel men dan eens tegen een aardig meisje en onmiddellijk daarop tegen eenen zwart aangedrongen werd.’

Hoeveel van deze ‘zwarten en mooren’ uit Suriname afkomstig waren vermeldt Fokke niet maar aangenomen mag worden dat het er niet weinig zullen zijn geweest. Hun aanwezigheid verklaart Fokke wel door op te merken dat de scène van ‘den Zwart’ uit *Paul en Virginië* speciale aantrekkingskracht zal hebben gehad op de bezoekers.

De maatschappelijke status van de ‘zwarten’ en ‘mooren’ is niet vast te stellen, al noemt Fokke de aardige meisjes eenvoudig dienstboden. Vermoedelijk waren zij slavinnen, hoewel zij in Nederland, waar geen slavernij bestond, niet zo konden worden genoemd. Ze zullen wel teruggekeerd zijn naar Suriname om daar het hunne bij te dragen aan het droombeeld van Holland, tot op de huidige dag zo belangrijk in het leven van Creoolse Surinamers.

Ook in de loop van de negentiende eeuw trokken vele Surinamers naar Nederland. Aan het einde van die eeuw vestigde de toenmalige joodse elite uit Suriname zich voor een groot deel in het ‘moederland’. Later volgden nieuwe emigratiegolven. Met het adagio van de schrijver Van Ommeren in de oren verliet menige jonge kerel uit Paramaribo tussen de beide wereldoorlogen zijn land. Ze voeren als zeeman of werkend passagier, met een schip van de KNSM, de haven uit om in Nederland hun geluk te zoeken. Al lang voor de Tweede Wereldoorlog waren vriendelijke, goedlachse gezichten opgedoken in Amsterdam. Toen al musiceerden in de kroegjes bij het Rembrandtsplein begaafde instrumentalisten uit Suriname, zoals de saxofonist-pugilist Kid Dynamite en de fluitist Max Woiski die na de oorlog in het hele land bekend zou worden. Toen al, in de jaren dertig, ontmoette je in het hart van Amsterdam dandy-achtige pittige mannen die in de haven het geld verdienden waarvan ze nette pakken, grijze hoedjes en elegante jassen kochten. En toen al trokken de Surinamers in Amsterdam de aandacht van burgerij en politie.

In 1937 publiceerde het populaire weekblad *Het Leven* een artikel: ‘Nederlanders die het moeilijk hebben,’ Die Nederlanders zijn Surinamers, volgens het blad arme drommels die ‘in Nederland bepaald niet enthousiast zijn ontvangen’. Het blad vertelt hoe deze emigranten in Nederland waren gekomen en wat voor gastvrij onthaal er was verwacht. Dat viel tegen.

‘De politie zag op een goeden of kwaden dag negers, en hield hen scherp in de gaten.’ Toen die negers in Amsterdam een negercabaret wilden openen, stak de politie, aldus *Het Leven*, daar een stokje voor. De autoriteiten, schrijft het blad, zeggen, ‘het is hier geen Amerika,’ en weer elders wijst men ‘op het gevaar van “gettovorming” het ontstaan van “negerwijken” zoals die ook in andere Europese steden reeds ontstaan waren’.

De Creolen vertrokken niet alleen naar Amsterdam maar ook, in navolging van vele andere Westindiërs, naar New York. Daar werd al voor de Tweede Wereldoorlog een ‘Dutch Guiana League’ opgericht die ook tijdens de oorlog zo nu en dan iets van zich liet horen. De vereniging had relaties met de in die dagen groeiende ‘negro movement’ in de Verenigde Staten. Ook in ‘de Oost’ vestigden zich, lang voor de Tweede Wereldoorlog, Surinamers. Soms bereikten zij daar hoge posities in bestuur en leger.

Surinamers waren en zijn bepaald geen thuiszitters. Het reizen en trekken zit hen in het bloed. Als geruchten de ronde deden dat ergens iets viel te verdienen dan trokken niet alleen jonge mannen en vrouwen er op uit, hele families verlieten het land. Overal waar die Surinaamse Creolen zich vestigden richtten ze verenigingen, leagues of stichtingen op. Zo bloeide op het eiland Curaçao tijdens de oorlog de Surinaamse vereniging ‘Justitia Pietas Fides’.

Recht, geloof en trouw: onwaarschijnlijke woorden die het wapen sierden van een plantagekolonie waar tot het jaar 1863 slavernij heerste. Het is een wapenschild waarin men ook de drie kruisen ziet van Amsterdam, de stad die in de zeventiende eeuw een derde van Suriname in bezit had. Een derde deel van een land waarvan niemand de afmetingen kende. Een land aan Amerika's oudst verkende maar ‘wilde’ kust. Die kust werd vanuit zee waargenomen door de legendarische zeeman Alonso de Ojeda, niet alleen de ontdekker van Curaçao maar ook van Suriname.

De ontdekker sprak maar weinig tot de verbeelding van de kinderen, want het Hollandse onderwijs begon met Abraham Crijnssen, de admiraal, die Suriname in de zeventiende eeuw op de Engelsen veroverde. Een veel oudere historie, de legende van het Parima-meer, sprak wel tot de verbeelding van de kinderen. Dat Parima-meer lag diep in het binnenland verborgen. In dat meer zou een Indiaanse koning iedere morgen een bad genomen hebben om, met stofgoud overdekt, weer boven water te komen. Volgens sommige schrijvers zouden honderden Europese avonturiers de dood gevonden hebben tijdens vruchteloze speurtochten naar dit geheimzinnig goudmeer.

De hedendaagse Surinamers geloven niet meer in het sprookje, maar de goudzoekery bleef in het land lange tijd populair. Sterke mannen trokken, hoewel ze heel goed wisten welke ontberingen ze zouden moeten doorstaan, naar het binnenland, op zoek naar

goud. Zoals in een vroegere periode de ondernemende mannen als balatableeder naar de binnenlanden waren gegaan om in de goede tijd van de 'balata-hausse' in het begin van deze eeuw een flinke duit te verdienen.

Surinaamse Creolen waren bepaald niet lui. Maar aan gestage, dagelijkse arbeid op het land hadden zij, evenals de Creolen in andere Westindische landen, een broertje dood. Het bewerken van 'kostgronden' was niet iets voor mannen maar voor vrouwen. Of voor Javanen en koelie's, zoals men de Indische landarbeiders noemde, die nu eenmaal met een soort liefde voor tuinarbeid waren geboren. Zulk soort werk was volgens de Creolen van geen belang vergeleken bij het werk in de bossen, het kappen van bomen, het aftappen van balata of het zoeken naar goud.

In de stad woonden de nijveren. Timmerlui, havenarbeiders, goudsmiden, drukkers, steenbakkers, metselaars en andere ambachtlieden vonden er wat werk en vooral de houtbewerkers waren zeer bekwaam.

Misschien is de katholieke kerk in de Gravenstraat niet eens een mooi gebouw en imponeert het enkel door zijn afmetingen. Maar als werkstuk, als proeve van vakbekwaamheid is het schitterend. Het beste dat Surinaamse bouwmeesters en timmerlui hebben gemaakt. De missie heeft haar volgelingen, toen die kerk in de negentiende eeuw gebouwd werd, kennelijk geïnspireerd. Deze kerk met zijn twee torens is geheel uit hout opgetrokken, een unieke prestatie. Vooral het interieur is indrukwekkend. Met grote liefde hebben de Surinaamse houtsnijders de talrijke ornamenten aangebracht. Ik betreur het, wie weet ten onrechte dat de Hollandse fraters en paters, bij dit reuzenwerk betrokken, al te duidelijk hun academisch stempel op die versieringskunst hebben gedrukt. Zij lieten hun medewerkers niet de vrije hand, bezeten als zij waren van een bekrompen en nutteloze beschavingsmissie.

Het dode hout waaruit die honderden huizen en gebouwen in Paramaribo opgetrokken zijn, verspreidt een eigenaardige geur. Wie pas in de stad komt vindt die geur hinderlijk. De nieuwkomer heeft dan de voor de burgerij wat pijnlijke gewoonte over die 'stank' te klagen. Maar na een poosje merk je die geur, als van een verslagen bos, niet meer op. Dan overheersen de luchtjes uit de open keukens. Ook de soms indrukwekkende beplanting langs de straten verspreidt

een eigen geur, en dan staan er duizenden planten op veranda's of in achter schuttingen verborgen tuinen uitbundig te bloeien.

Die stad vol kleuren en geuren was eenvoudig en zakelijk aangelegd. Even zakelijk en eenvoudig als in de achttiende eeuw de plantages. De brede straten waren niet geplaveid. Tijdens de regenseizoenen veranderden ze soms in modderpoelen wat overigens niet zo hinderlijk was omdat mechanisch verkeer, afgezien van wat fietsen, vrijwel ontbrak. De Surinamer liep op eigen benen van zijn huis naar zijn werk en terug van het werk naar huis.

Zo wandelden tussen zeven en acht uur 's morgens honderden hoge en minder hoge ambtenaren naar hun burelen, grotendeels rond het Oranjeplein gecentraliseerd. Dat plein werd begrensd door het gouverneurspaleis, het Fort Zeelandia en de tuinen van de 'buitensociëteit Het Park'. Tegenover dat complex stonden de prachtige gebouwen van de gouvernementssecretarie, de Administratie van financiën en het Hof van Justitie. Tegenover het paleis stonden enkele stijlvolle woningen en het Palace-hotel waar hoteleigenaar, bioscoopbezitter en Statenlid Emile de la Fuente de scepter zwaaide.

Hij was, ik leerde hem spoedig kennen, een lid van de Portugees Israëlitische Gemeente in Paramaribo. Eens had die gemeente een grote bloeitijd gekend. Op grote afstand van Paramaribo bouwden joden die uit Brazilië en Amsterdam naar Paramaribo waren gereisd een eigen stad: de Joden Savannah. Deze nederzetting werd in de negentiende eeuw verlaten en tenslotte door het oerwoud heroverd. Nog lagen in een bocht van de Surinamerivier de door varens, mossen en andere planten overwoekerde fundamenten.

De oude stenen werden tijdens de oorlog schoon gekrabd door Hollandse ambtenaren die, omdat ze leden waren van de in Nederlands-Indië florerende NSB vlak voor de Japanse invasie op de boot waren gezet. Waren deze mensen het slachtoffer van de hysterie die in het begin van de oorlog in de overzeese gewesten de autoriteiten had bevangen? Zij werden staatsgevaarlijk geacht en, in de nabijheid van die oude joodse stad, voor de duur van de oorlog opgesloten in een krachtig bewaakt en met draadversperringen afgesloten kamp.

Een vogel op de kroon

Voor mijn vertrek naar Suriname was ik door vrienden gewaarschuwd voor prof. Kielstra, de gouverneur van Suriname. Hij was, zeiden mijn vrienden, een lastig potentaat, een man die Suriname van de wal in de sloot hielp en zijn maatregelen vervulden, zelfs nu nog, iedere rechtgeaarde Surinamer met afschuw.

Een paar dagen na mijn aankomst in de ‘kolonie’ werd ik tot ‘de gouverneur toegelaten’, zoals dat werd genoemd in de altijd wat plechtig-ambtelijke taal die in de ‘kolonie’ gebruikelijk was. Voor ik kon worden toegelaten tot de allerhoogste bewindsman moest ik de adjudant van de gouverneur, luitenant Os van Delden, bezoeken. Hij was de zoon van de schrijfster die onder andere het fameuze meisjesboek *Jodinetje van Elspeet* op haar naam heeft. Deze schrijfster had een bijzonder fors gebouwde, joviale zoon in het leven gezet, gehuwd met een Australische die in Paramaribo jarenlang hardnekkige pogingen deed te leren fietsen. Haar onmacht erkennend, besloot ze te blijven wandelen door de gloeiend hete stad van haar woninkje in Fort Zeelandia naar de winkels, en terug.

Os van Delden overhandigde me een getikte, gereedliggende, lijst met namen van ambtenaren die door de nieuwkomer moesten worden bezocht.

‘Het is niet nodig,’ zei de adjudant, ‘voor die bezoeken een rok aan te trekken en een hoge hoed op te zetten. Die gewoonten zijn in de jaren twintig in onbruik geraakt. Maar het is wel verstandig in een net pak te verschijnen.’ Hij vervolgde: ‘Het beste is bezoeken tussen vijf en zes uur 's middags af te leggen. Tegen dat uur hebben de ambtenaren en hun vrouwen zich gebaad en gekleed en zijn tot “salet” bereid.’

‘Indien,’ vervolgde hij, met de nodige ironie de lokale zeden verklarend, ‘je het ongeluk hebt of het geluk, al naar je wil, de betrokkene niet thuis te treffen dan is het verstandig een visitekaartje achter te laten. Een dergelijk kaartje wordt als teken van goede wil aanvaard en als een volledig bezoek beschouwd.’

Bij de gouverneur konden geen kaartjes achtergelaten worden. Om hem en zijn echtgenote, mevrouw Kielstra-Picnot, te kunnen

bezoeken moest je eerst worden uitgenodigd. Zo'n uitnodiging had, zei Os van Delden, het karakter van een dienstbevel, en hij zal je, zoals hij het uitdrukte, te zijner tijd 'geworden'.

Het kantoor van de adjudant was gevestigd in een, naar ik vermoedde in de negentiende eeuw, aan het oorspronkelijke oudere gouverneurshuis toegevoegd uitbouwsel. Aan de wand van de kamer hingen tekeningen van Voorduyn, de voortreffelijke aquarellist en tekenaar uit de vorige eeuw. Hoewel amateur heeft hij ons een groot aantal prachtige schetsen nagelaten van Curaçao en Suriname, die nu grote historische waarde hebben.

Voor het paleis, slechts bereikbaar via een 'wachtpost', stond een van de lelijkste beelden binnen het Koninkrijk. Het moest Hare Majesteit Koningin Wilhelmina voorstellen, gekleed in een lange mantel. Uit een van de ramen van de adjudantskamer zag ik het beeld staan. Ik verheugde me over een grote vogel die oneerbiedig op het stenen maar gekroonde hoofd zijn veren zat te ordenen.

Er heerste in die omgeving een bijna volmaakte rust. Een enkele keer hoorde je, heel in de verte, wat zacht gepraat. Er kraakte een trap als iemand naar de werkkamer en woonvertrekken van de gouverneur liep die in de bovenverdieping waren gevestigd. Ik hoorde, ik weet niet waar, een klokje klepelen en verder zag ik aan de overkant van het Oranjeplein bedaagde mensen wandelen.

Natuurlijk werd de in alle tropische landen tot nieuwelingen gerichte vraag gesteld: 'Hoe vind je het hier?' Geoefend als ik was gaf ik een ontwijkend antwoord dat bij de adjudant, die de harde, hoge kraag van zijn uniformjas had losgeknoopt niet helemaal in goede aarde viel, want hij zat al gereed op stel en sprong, om na de eerste de beste kritische opmerking de histoire intime van het land uit de doeken te doen.

Hij gaf nog een paar goede wenken en we namen afscheid. Niet lang daarna wandelden mijn vrouw en ik tussen vijf en zes uur door de straten van Paramaribo. Een expeditie van weken naar de vele adressen op de lijst. De meeste notabelen, die we bezochten waren van puur Hollandsen huize en zij waren meestal tussen vijf en zes uur 's middags, gebaad en gekleed, tot ontvangst bereid.

In de ogen van de meeste van deze in dienst vergrijsde mensen moeten mijn vrouw en ik, belachelijk jong geweest zijn. Maar op de een of andere manier herkenden de koloniale de koloniaal in

mij, de voorzichtige, de kat uit de boom kijkende, zich van gevaren bewuste tropenmens.

De levensstijl van deze oudere ambtenaren was nauw verwant met wat ik gemakshalve het Couperus-tijdvak noem. Zij woonden aan of in de nabijheid van het Plein in grote, deftige huizen. Die huizen waren eigenlijk niets anders dan vrij hoge, langwerpige, houten kisten. De timmerlui die ze in de loop van enkele eeuwen hadden gebouwd hielden zich aan heel eenvoudige modellen maar leefden zich uit in kleine, soms geraffineerde versieringen. De deuren en vensters plaatsten ze zó trefzeker in het muurvlak dat de stad, door deze op traditie steunende bouwtrant een eigen bekoring had gekregen. Helaas waren, waarschijnlijk in de loop van de negentiende eeuw, voor de meeste van de gevels, op hoge palen, zelfs op echt classicistische pilaren, balkons gebouwd voor allerlei bloembakken. Sommige huizen leken enorme ruikers, waarachter zich, geheimzinnig, onzichtbaar, het menselijk leven voltrok.

Achter die grote herenhuizen lagen dikwijls wilde door planten overwoekerde tuinen waarin een zekere orde was geschapen door tuinlieden, hokkend achter het herenhuis, op het erf, in kleine huisjes. Die huisjes waren de slavenvertrekken van vroeger. Hoewel de slavernij in 1863 was afgeschaft bleven de nakomelingen van de slaven in die vertrekken wonen. Hun aantal nam toe, en de ook in de vorige eeuw onvoldoende woonruimte werd steeds krappere.

Hier leefde, ook toen ik er in de jaren veertig voor het eerst kwam nog steeds, zij het op burgerlijke schaal, de idee van de ‘Casa Grande y Senzala’, zo schitterend beschreven door de Braziliaan Gilbert Freyre. Het grote huis en het kleine dorp waarin de horigen woonden, dat was het levenspatroon van Suriname.

De Hollandse ambtenaren wisten dat zij zeker tot hun pensioen, maar waarschijnlijk totterdood in deze kleine stad zouden blijven. De inrichting van hun woningen ging hun ter harte en zij verzamelden graag - wat nergens gemakkelijker was dan in Paramaribo. Hoewel de houten stad in de loop van de negentiende eeuw enige malen in de as was gelegd waren heel wat erfstukken achtergebleven, herinneringen aan rijkere tijden.

In Paramaribo moeten in de achttiende en negentiende eeuw ongelooflijke hoeveelheden keramiek en zilveren en kristallen voorwerpen zijn ingevoerd uit vele landen. Zelfs marmeren beelden wer-

den geïmporteerd en evenals bij de koopmanswoningen aan de Vecht in de tuin geplaatst, om de bewoners in staat te stellen aan de voet van Griekse of Romeinse goden en godinnen ‘vergetelheid’ te zoeken.

In sommige huizen vond men dit verzonken cultuurgoed terug. Zo werd je vriendelijk uitgenodigd plaats te nemen op een Hepplewhite- of Sherantonbank. Dat was niet alles. Tegelijk kreeg je gelegenheid meubelen uit het land zelf te bewonderen. Vroeger moeten de schrijnwerkers en timmerlieden van Suriname zeer goede vaklieden zijn geweest. Zij lieten ons werkstukken van allure na.

Op kleine zijtafels van mahoniehout stonden prachtige zilveren serviezen, kristallen vruchtenschalen, porseleinen beelden en wat het aan antiek verslaafde hart zich maar kon wensen. Enkele huizen maakten de indruk van kleine, misschien wat amateuristische musea. Je vond daar naast smakeloze voorwerpen de mooiste schalen en borden van het ‘chine de commande’. Slechts één huis, dat van mister Lawson, Amerikaans vice-consul, gehuwd met een levendige vrouw, bevatte een echte, met overleg en smaak samengestelde collectie waaronder schatten aan vooral Engels aardewerk, allemaal gekocht in vergeten uitdragerijen.

Moderne apparaten zoals telefoon en ijskast waren, zij het in bescheiden mate, tot Suriname doorgedrongen. Velen behielpen zich, zoals op Curaçao in de jaren twintig, met door een plaatselijke fabriek geleverd ijs. Dranken werden tijdens de oorlog, om deviezen te besparen, weinig geïmporteerd. Er werd noch door arme, noch door de meer gefortuneerden veel gedronken. Ik herinner me uit al die Surinaamse jaren nauwelijks gangbare dronkenschap. Alcoholica werden niet dikwijls aangeboden. Men hield zich bij thee of bij Surinaamse koffie, de Arabica of Liberia, twee soorten die in het land zelf gekweekt werden, en die om mij onbekende redenen, nooit de Nederlandse markt hebben kunnen veroveren. Die koffie was van bijzondere kwaliteit. Sterk en soms wat zurig, geil zoals men in Suriname naar oud Nederlandse trant zei, maar altijd verfrissend en opwekkend.

Zo zaten we op de punt van een fraaie, oude stoel, het kopje koffie in de hand, te luisteren naar de beleefdheden van ambtenaren die ieder onderwerp van gesprek aanvaardden, behalve het onderwerp Suriname. Wanneer het landsbestuur of de zeden en gewoonten een

enkele keer ter sprake kwamen dan waren de opmerkingen algemeen. Nooit kritische, want verder verteld, zouden die nare gevolgen kunnen hebben.

Tijdens die bezoeken praatten we honderd uit over duizend onbelangrijke zaken. Toen bleken we in de kleine, deftige kring te zijn opgenomen. Spoedig volgde de eerste uitnodiging voor een kaartavondje. Pijnlijk, want ik kon geen schoppen- van een hartenaas onderscheiden. Een ongelukkige was ik in deze kring en leerde de geheimtaal van het kaartspel nooit. Zelfs niet na urenlange studie in boekjes, mij vriendelijk geleend door een van de voortreffelijkste mensen die ik in Suriname heb leren kennen: R.D. Simons, inspecteur van het openbaar onderwijs. Evenals de Surinaamse ambtenaar Phili Samsom was hij kenner bij uitstek van de Surinaamse geschiedenis en folklore.

Simons had zich vooral verdiept in de mysterieuze taal van de hoofddoek. De hoofddoek werd niet alleen door kotomissies gedragen maar ook door vrouwen die het traditionele kostuum ontrouw waren geworden. Met die hoofddoek kon de vrouw, volgens Simons, haar omgeving, door de wijze van strikken, allerlei tekens geven. Door de knopen van haar hoofddoek kon zij bijvoorbeeld haar minnaar duidelijk maken of zij al of niet bereid was op zijn voorstellen in te gaan. Bovendien was de hoofddoek van groot belang bij de ontvangst van hooggeplaatste personen. Als er een nieuwe gouverneur in het land kwam dan moest zo'n bewindsman, of hij wilde of niet, over een tapijt van hoofddoeken wandelen, van de aanlegsteiger aan het Plein naar de ingang van het gouverneurspaleis. Toen Prinses Juliana tijdens de oorlog het land bezocht, spreidden de vrouwen hoofddoeken uit voor haar, de toekomstige koningin. De eerste keer dat zij haar wandeling over die doeken maakte, keek ze verbaasd rond. Maar na wat gefluister van de onderkoning, gouverneur Kielstra, besloot ze, wat verlegen, tot de bonte wandeling. De gouverneur daarentegen vermeed, even voorzichtig lopend als de Prinses, zelfs de minste aanraking met de met spreuken versierde, veelkleurige hoofddoeken want hij wist wel dat de kotomissies hem liever over springstoffen zouden laten marcheren.

Kielstra was niet geliefd onder het Creoolse volk van Suriname. Dat volk volgde in *De West*, de *Surinamer* en andere bladen de strijd tussen de volksvertegenwoordiging en de eenzame bewinds-

man in zijn stil paleis.

Toen ik Suriname beter had leren kennen ging ik mij afvragen hoe in het vooroorlogse Nederland steeds weer mensen werden gevonden, op zichzelf bekwaam, om de onmogelijke post van gouverneur van Suriname te bezetten. Bij oppervlakkige bestudering van de Surinaamse geschiedenis over een periode van ongeveer honderdvijftig jaar ontdekte je al dat het bestuur van de kolonie allerminst een sinecure was. De koloniale raad had niet het recht een gouverneur te benoemen of op die benoeming invloed uit te oefenen, maar kon wel ernstig aandringen op zijn ontslag. Het centraal gezag in Den Haag stond daar vrijwel machteloos tegenover en na herhaald verzoek en vele tragische en tragi-komische conflicten, vertrok de bewindsman. Dan vond men, vrij gemakkelijk, in Nederland opnieuw een begaafd slachtoffer.

Toen ik Kielstra leerde kennen was hij al in zijn nadagen. Hij wist, heel wat beter dan ik het weten kon, dat zijn dagen geteld waren en dat hij eens, met smaad overladen, de kolonie zou moeten verlaten.

Hij ontving me in zijn grote, donkere werkkamer. In het midden van die kamer stond een imposant, ouderwets bureau. Het was overdekt met stukken, iedere morgen door de gouvernementssecretaris of zijn vervanger, in een grote map naar de bewindsman gebracht. Achter het bureau stond een kast met vele boeken, waardoor het vertrek een professorale sfeer had. De krachtige, rustige man tegenover me maakte daarentegen een militaire en niet een intellectuele indruk. Hij sprak in korte, wat afgebeten zinnen. De dingen die hij zei, hadden, zonder twijfel, handen en voeten. Het duurde niet lang of naar aanleiding van een boektitel waren we in een amicaal debat gewikkeld dat uren duurde. Onze hartelijke verstandhouding was gebaseerd op wederzijdse bewondering voor Nieboers *Slavery as an industrial system*.

‘Als ik het goed heb,’ zei Kielstra, ‘dan bent u de enige in de kolonie die ooit van dit boek gehoord heeft.’ Dat was misschien wat overdreven, dacht ik. Maar spoedig werd me duidelijk dat, behalve in kleine kring, in Suriname, in tegenstelling vermoedelijk tot vroegere perioden, weinig of niet werd gelezen.

We namen afscheid. De gouverneur die zich het ambtelijk jargon eigen had gemaakt, beloofde me spoedig een uitnodiging ‘te doen

geworden' voor de officiële ontvangst 'te zijnent'.

In goede stemming verliet ik de kamer en begeleid door de paleiswacht wandelde ik naar buiten. Daar stond ik op het zonnige plein. Op de stenen stoep van het paleis. Niet zo ver van die stoep, op de Tamarindelaan, was eeuwen geleden de eerste gouverneur van Suriname, Van Sommelsdijck, door een troep muitende soldaten neergestoken tijdens de eerste botsing tussen een bewindsman en de 'coloniërs'.

Met die mouterij begon de eeuwenlange strijd tussen de afgevaardigde van het Hollandse bestuur en de vertegenwoordigers van de koloniale burgerij. Nog is in het wapen van Suriname de herinnering terug te vinden aan die heer Van Sommelsdijck en aan de stad Amsterdam. Want Sommelsdijck, Amsterdam en de West Indische Compagnie hadden het land in drieën gedeeld. Nu is Amsterdam toevluchtsoord geworden voor vele Surinamers. De West Indische Compagnie is een historisch begrip. Aan Sommelsdijck herinnert een modderig kreekje achter het huis van de gouverneur.

Ik wandelde het plein over, langs het beeld van Koningin Wilhelmina. Op haar stenen schouder zat een vogel te kwinkeleren. Een soldaat die me uit het paleis had zien komen sprong in de houding. Hij gaf me het gevoel te wandelen in de schaduw van de macht. Of was het in de koelte van de onmacht?

Kranten en kerken

In Paramaribo waren de krantebureaus de centra van het politieke leven. In die kleine stad van nauwelijks tachtigduizend inwoners, die verschillende talen spreken werden niet minder dan vier kranten uitgegeven. Zelfs een nationaal dagblad zou er slechts een moeizaam bestaan kunnen leiden. Onder de gunstigste omstandigheden had het nooit kunnen uitgroeien tot een goed, zakelijk geleid bedrijf, want de inkomsten uit advertenties en abonnementsgelden waren nu eenmaal ontoereikend. Hoe die kleine krantebedrijfjes het hoofd boven water hielden is me tot op de dag van heden een raadsel gebleven. Zeker in de oorlog toen de import van buitenlandse merkartikelen bijna was opgehouden en er voor niemand meer noodzaak was om te adverteren, moeten ze het moeilijk hebben gehad. Desondanks waagde één ondernemer, Morpurgo, het om midden in de oorlog een nieuw dagblad uit te geven onder de titel: *Het Nieuws*.

Voor zover ik weet besloot hij, voor het eerst in de geschiedenis van de Surinaamse pers, zich te abonneren op berichten van een Amerikaans persbureau. Voor de oorlog waren de kranten in Suriname aangewezen op berichten ontleend aan de Nederlandse pers. *De Telegraaf* en andere bladen bereikten met een tussenpoos van twee à drie weken de West maar hoe verschaald en achterhaald dat Nederlandse nieuws ook mocht zijn, het vond zijn weg naar Surinaamse kranten die verder gevuld werden met artikelen, beschouwingen en nieuwtjes uit het eigen land.

Nu is dat erg groot. Behalve Paramaribo waren er kleinere centra. Maar tussen de hoofdstad en deze centra bestonden geen of nauwelijks verbindingen. Men had naar de districten correspondenten kunnen sturen om berichten met de binnenlandse post naar Paramaribo te zenden maar postverbindingen waren gebrekkig en van actualiteit zou geen sprake zijn geweest. Bovendien: zulke correspondenten hadden een paar talen moeten kunnen spreken. Het is begrijpelijk dat de uitgevers dergelijke specialisten niet konden honoreren. Evenmin waren de uitgevers in staat behalve de Nederlandse editie nog een Surinaamse, laat staan een Hindi- of Ngoko-editie

uit te geven. De staf zou veel te duur zijn geworden. Zo waren de kranten grotendeels aangewezen op losse, onbetaalde medewerkers, in staat om in het Nederlands leesbare artikelen te leveren. De kranten werkten, zonder kwade bedoelingen, omdat zij uitsluitend in het Nederlands verschenen en geen nieuws bevatten over wat er op het platteland gebeurde, bepaald niet mee aan een betere verstandhouding tussen de verschillende bevolkingsgroepen.

Toen de oorlog uitbrak raakte Suriname in een bijzonder geïsoleerde positie. De schepen van de KNSM kwamen niet meer. De kranten uit Nederland die de Surinaamse pers hun oudbakken nieuws leverden, werden niet meer ontvangen. De ‘twaalfde provincie’ was onverbiddeijk van het ‘moederland’ afgesneden.

De uitgever-redacteur was na de tiende mei 1940, afgezien van enkele onbetaalde medewerkers, geheel op eigen pen aangewezen. De redacteur van *Suriname*, Wijngaarde, Jantje onder zijn vrienden, ontdekte de radio als nieuwsbron. Samen met zijn jongste zoon ging hij dag en nacht luisteren. De zoon van ‘Jantje’ kreeg een ongelooflijke virtuositeit in het weergeven van Nederlandse en buitenlandse radio-nieuwsberichten.

Zowel vader als zoon Wijngaarde heb ik goed gekend. De oude Wijngaarde was een kleine man met een open gezicht en een paar heldere ogen. In zekere zin was hij te beschouwen als de opvolger van Harry van Ommeren, die Statenlid was en jarenlang een journalist van betekenis.

Zoals in vele andere Nederlandse gemeenschappen voltrok zich in Suriname, na de tiende mei 1940, een scheiding der geesten. Sommigen wilden daadwerkelijk en onmiddellijk hulp verlenen aan de oorlogsslachtoffers in Nederland. Anderen wilden gelden inzamelen voor de aankoop van Spitfires om daarmee de vijand terug te slaan. Wijngaarde behoorde tot de laatste groep. Hij begon onder de mensen van het doodarme Suriname gelden in te zamelen voor de aankoop van Spitfires.

Dat het moederland vroeg of laat bevrijd zou worden stond voor een man als Wijngaarde, en misschien wel voor het overgrote deel van het Creoolse Suriname, volkomen vast. Anti-Duits was Suriname, in de strikte zin van het woord, niet. In de loop van enkele honderden jaren had men de Duitsers op allerlei manieren leren kennen. Als planters, als slavenhouders maar vooral als zendelingen. De Mora-

vische Broedergemeente met haar prachtige hoofdkwartier in het Slot van Zeist was, hoewel een Nederlands genootschap, van Duitse afkomst. Sinds de graaf van Zinzendorf de sekte had opgericht was er nauw contact tussen de kleine gemeenschap en idealisten in Duitsland. Vele zendelingen die in Suriname werkten waren van huis uit Duitsers. Dank zij hen had men, in Suriname misschien meer dan in andere landen, met het ‘andere Duitsland’, met een piëtistisch, christelijk Duitsland en met een humanistisch zendingsbewustzijn, kennis gemaakt.

Mensen als Wijngaarde dachten niet: ‘als het van ons afhangt worden alle Duitsers uitgemoord’. Zij wezen het brute nationaalsocialisme af.

Meer dan op Curaçao was men in Suriname anti-nazistisch. En men verbaasde zich over de tegenstelling tussen de opvattingen van de nazi's en de denkbeelden van de Duitse zendelingen. Die zendelingen waren immers zachtmoedige, fijne, beschaafde mensen die land en volk grote diensten bewezen.

In het redactiekantoor van ‘Jantje’ Wijngaarde en in de stemmige achterkamer van Kraan, uitgever en redacteur van *De West*, speelde zich voor een deel het politieke leven van Suriname af. Daar liepen kranteschrijvers in en uit. Daar werden lange artikelen uitvoerig besproken. Daar werden inzichten geformuleerd die in het Statencollege soms scherp naar voren werden gebracht door Kraan, behalve redacteur van Suriname's grootste blad ook volksvertegenwoordiger. Deze mannen stelden zich gewoonlijk kritisch, uiterst kritisch op tegenover het Bestuur, dat besturend namens een regering in het verre Den Haag, hun weinig inspraak gunde. Zij waren, ten dele onbewust, betrokken bij een dekolonisatieproces, dat eeuwen heeft geduurd.

Van die vele kranteschrijvers herinner ik me vooral Waller, medewerker van *De West*, een fors gebouwde man, vervuld van liefde voor zijn land. Hij woonde in de stad maar was gefascineerd door het onbegrensde platteland van Suriname en door het grootlandbouwbedrijf dat na de afschaffing van de slavernij in verval was geraakt, een niet te stuiten verval, overal, ook in Paramaribo, duidelijk te bemerken.

De komst van duizenden gastarbeiders en hun gezinnen, eerst uit China, daarna uit India en weer later uit Java, had niet geholpen. Die

gastarbeiders werkten tijdens hun contractperiode op de nog bestaande plantagebedrijven. Daarna gingen ze, volgens een bijzondere overeenkomst, een stukje eigen land bewerken dat hun door de overheid ter beschikking was gesteld. Op den duur ontstond tussen de kleine en de grote landbouw, tussen de keuterboertjes van Suriname en kapitaalkrachtiger plantagebedrijven een soort tegenstelling die een ras-Surinamer als Waller pijn deed.

Hoewel Waller sterk geloofde in de betekenis van de in wezen kapitalistische grote landbouw, koos hij, op zijn wijze, steeds de kant van het verpauperende Creoolse proletariaat, de nakomelingen van de vroegere slaven. Zij hadden, meende Waller, als arbeiders op de grote landbouwbedrijven Suriname met hun zweet en bloed ontgonnen. Zij waren, naar zijn gevoel, *de* Surinamers bij uitstek. En juist deze Surinamers verkommerden in de stad terwijl de nieuwkomers, de Javanen en vooral de Hindoestanen, op de vroeger door Creolen ontgonnen gronden als kleine landbouwers zich staande hielden. De Hindoestanen waren bovendien niet tevreden met wat het land opbracht. Zij vestigden in de stad kleine bedrijfjes en winkels. Zelfs dreigden zij de van oudsher door Creolen bezette posten binnen het bestuur over te nemen. Er waren Hindoestaanse onderwijzers, Hindoestaanse ambtenaren, Hindoestaanse goudsmiden en Hindoestaanse handelaars. Ze kochten in de stad huizen van de Surinamers voor een appel en een ei op en gingen dan de arme Creolen die in die huizen hokten uitzuigen.

Waller die als rijsthandelaar veel contact had met kleine landbouwers waardeerde de hard werkende Hindoestaanse en Javaanse boertjes best. ‘Maar,’ zei hij, ‘het land, Suriname, is van ons. Van de Surinamers. Surinamers zijn mensen van hier. Zij zijn Creolen, ingeborenen, ingezetenen. Het woord Creool betekent niet neger,’ vervolgde hij, ‘het betekent van hier. Een koe die bij ons een kalf krijgt, krijgt een Creools kalfje. Dat is een kalf van hier, snap je!’

‘Als een Hindoestaanse een kindje krijgt,’ vroeg ik bescheiden, ‘is dat dan geen Creooltje?’ Hij keek me met zijn donkere, glanzende ogen verbijsterd aan en schudde het hoofd over zoveel onbegrip. Toen hij schouderchokkend wegliep, kreeg ik de indruk dat er in Suriname een klassenstrijd gaande was, tussen stad en land.

Morpurgo, de man die het dagblad *Het Nieuws* oprichtte, was redacteur geweest van de *Surinamer*. Dat een paar keer per week ver-

schijnende blad werd door de missie gesteund. Morpurgo was de best ontwikkelde journalist van Suriname, een man met gevoel voor nuance en afstand, een uitstekende stilist en zeer belezen. Hij leek me te vergelijken met de helaas te jong gestorven journalist Harry van Ommeren. Erudiet en beschaafd. Hij was - onlangs is hij op hoge leeftijd na een succesvolle carrière tijdens het autonomietijdvak overleden - in alle opzichten Nederlands gezind. Met zijn katholieke en vaag joodse achtergronden herinnerde hij me aan dr. Da Costa Gomez van Curaçao.

Hij geloofde, evenals zijn collega's, met hart en ziel in de toekomst van zijn land maar ook hij had een open oog voor het verval. Hij wist hoeveel tegenslagen er waren geweest, hij trok het zich persoonlijk aan - net als Waller - dat de krullotenziekte de cacao-aanplant, het laatste bolwerk van de kleine Creoolse landbouwer, vernietigd had.

De ontginning van de rijke ertslagen van Suriname, het bauxiet, stopte het verval niet. Dat kwam, meenden mensen als Waller, omdat het waardevolle bauxiet door 'Den Haag' aan een Amerikaanse maatschappij tegen een spotprijsje was verkwanseld.

Toen Morpurgo zich zelfstandig had gemaakt werd hij als redacteur opgevolgd door pater Kuiper CSSR, een vriendelijke, goedlachse Brabander. In zijn altijd gevlekte en vuile soutane gehuld zwoegde hij achter zijn bureautje om zijn krant te vullen. De Redemptoristen, die Suriname tot hun werkterrein kozen, waren van een ander slag dan de Dominicanen van het eiland Curaçao. Zij waren in Suriname later begonnen dan de Moravische Broedergemeente. Hoewel zij vele bekeerlingen maakten veroverde de missie zich in het volksleven van het Creoolse Suriname nooit een zo hechte plaats als de Broederkerk.

De missionarissen leidden net als de broeders van de Hernhutterzending een sober bestaan. Met bescheiden middelen, kwartjes en dubbeltjes, afgestaan door geloofsgenoten in Holland, deden zij wonderen, bouwden bij voorbeeld een prachtig hospitaal in de stad, het eerste grote gebouw dat niet uit hout maar uit cement werd opgetrokken. Dat ziekenhuis lag iets terzijde van het centrum en maakte, in vergelijking tot het verwaarloosde landshospitaal, een keurige indruk.

Het ziekenhuis van de overheid was oorspronkelijk voortgeko-

men uit een militaire medische instelling en daaraan dankte Suriname de eigen 'medische school'. Die school heeft in de loop van vele jaren honderden geneesheren afgeleverd en bijgedragen aan de gezondheidszorg in Nederland. Want vele leerlingen hebben op Nederlandse universiteiten verder gestudeerd en zich blijvend in ons land gevestigd. De universiteit van Leiden heeft eens een leerling van Paramaribo's medische school tot rector magnificus gekozen, prof. dr. Flu, die als bacterioloog een wereldnaam had. Ook hij ging, tengevolge van de financiële verleiding waaraan intellectuelen in ontwikkelingslanden, toen en nu, bloot staan, voor de Surinaamse gemeenschap verloren. Maar hij heeft enkele jaren in Suriname gewerkt en de grondslag gelegd voor belangrijke hygiënische verbeteringen, waaronder de aanleg van een waterleiding.

Kende Suriname dus al sinds lang eigen 'geneeskundigen', er werden ook theologen opgeleid, door de Moravische Broedergemeente. Het lukte de Moraviërs een inlands kader te vormen. De Moraviërs hadden zich bovendien, zij het heel voorzichtig, aan de kant van de oorspronkelijke tegenstanders van de slavernij geschaard. Door dit alles werd de Broederkerk een echte volkskerk.

De katholieke kerk bleef een beetje een 'Fremdkörper' in Suriname. Een eigen kader kon niet worden opgebouwd en zelden werden Surinamers tot priester gewijd. Het celibaat zal daarbij wel remmend gewerkt hebben. De Moraviërs hadden tastbare bewijzen geleverd dat God aan hun zijde stond toen ten tijde van de grote branden in Paramaribo de Moravische centra gespaard bleven. Daar stond tegenover dat de katholieken Suriname een Heilige, althans een bijna heilig verklaarde priester, hadden geschonken. Dat was de eerwaarde heer Peerke Donders C.S.S.R., pater der melaatsen!

De Moraviërs hadden kranig werk gedaan op allerlei terrein, de katholieken bleven niet achter. Zij vestigden met behulp van de fraters van Tilburg tal van scholen in de stad waarvan de Paulusschool, niet zo ver van het huis van de bisschop, de belangrijkste was. De onderwijzers waren merendeels fraters van Tilburg, vrolijke, prettige mannen, die, gekleed in wit habijt, zijde aan zijde wandelend, volledig in de witte stad waren opgenomen.

De onderwijzers van katholieken of Moravischen huize gaven evenals hun collega's op de openbare scholen hun lessen in het Nederlands. Ook op de districtsscholen, op het platteland, werd in het

Nederlands les gegeven. Maar daar was de invloed van de, in eigen omgeving en huiselijke kring gesproken talen zo sterk dat vaak de kennis van het Nederlands verloren ging. Zo werden de stadskinderen de latere lezers van de Surinaamse kranten, en werd het platteland bijna niet bereikt.

‘Dat we Suriname Neerlands twaalfde provincie mogen noemen,’ zei Kraan me, toen ik hem eens opzocht in zijn klein bureau, ‘danken we voor een deel aan het onderwijs en aan de kranten.’

Hij was daar trots op. Een geboren Nederlander, was hij als jonge onderwijzer naar de kolonie gekomen om kinderen op een verre plantage les te geven in de Nederlandse taal. Later ging hij in de krant schrijven en jaren lang had hij een plaats binnen het wetgevend college. Niet alleen was hij in de jaren veertig de nestor van de Staten, hij was ook de oppositieleider, die liet doorschemeren namens ‘het volk’ te spreken, hoewel het kiezerskorps slechts uit een kleine Creoolse groep van kiesgerechtigde burgers bestond. Pas na de Tweede Wereldoorlog kreeg het Surinaamse volk algemeen kiesrecht.

Op die middag was hij waarschijnlijk net uit bed gekomen. Hij was gekleed in een dun jakje. Daaronder schemerde een Amerikaans hemdje en van zijn middel liep een lange, tot de grond reikende, kleurige sarong. Zelden heeft een huisonderwijzer uit Holland, althans in zijn kleding, het credo van de assimilatietheorie zo duidelijk gedemonstreerd als Kraan toen hij me op zo'n warme, broeierige middag in zijn kantoortje ontving.

Een oog boven Paramaribo

Het was in het tweede oorlogsjaar niet makkelijk om een huis te vinden in Paramaribo. Nadat we aan de Saramaccastraat hadden gelogeerd en in het Palace-hotel, kregen we eindelijk een echte woning, bezit van de zaagmolen-eigenaar Moll. Moll was de vader van een revolutionaire jongere die in de roerige jaren zestig in Nederland dikwijls van zich liet spreken. Hij zelf was allesbehalve een revolutionair, integendeel, een bijzonder deftige en voorkomende Surinamer, die tijdens de oorlog zijn bedrijfje aan de Leonsberg als kool zag groeien. Door een gelukkig toeval kwamen we met hem in contact, en hij stelde ons een gerieflijk huis ter beschikking aan de ‘kleine Dwarsstraat’, vlak achter de Rooseveltkade in de ‘kleine Combé’, zoals de wijk heette.

Onze naaste burens waren, aan de linkerkant, een seniele onderwijzer, die zo nu en dan last had van aanvallen van razernij. Aan de rechterkant een vriendelijke Surinaamse vrouw die voor haar vele kindertjes als wasvrouw de kost verdiende. Iets verder was, een beetje terzijde van een Chinees winkeltje, een erf met kleine krotachtige huizen waarin bijna uitsluitend Javanen woonden. Schuin tegenover ons huis was de bakkerij van Polak. Daar kocht je 's morgens witte en weke puntbroodjes. In dat straatje zijn we de laatste oorlogsjaren gebleven. Paramaribo kende toen, in tegenstelling tot nu, geen elitewijken. Mensen van alle rang en stand woonden door elkaar.

Ons huis stond aan een ongeplaveid landelijk weggetje dat in de regentijd (en voor mijn gevoel regende het bijzonder veel in Suriname) veranderde in een moeilijk begaanbare modderpoel. Er waren geen lantaarns zodat je 's avonds als het echt donker was op de tast je weg moest zoeken. In dat knusse, intieme buurtje was het overigens best veilig. Geweldpleging kwam heel, heel zelden voor. De benden die het huidige Suriname onveilig maken, moesten zich nog vormen. Paramaribo was een rustig, lieflijk, groen stadje.

Een van de allerrustigste plekjes was zonder twijfel de landsboekerij. Deze werd tijdens de openingsuren bewaakt door een juffrouw die stom verbaasd opkeek als iemand binnenkwam. De boe-

kerij, samengesteld uit verzamelingen uit de vorige eeuw en tot in de eerste twintig jaren van deze eeuw goed verzorgd, bleek echt een schatkamer. Maar ik kreeg de indruk dat anderen dat eerder hadden ontdekt en er als Ali Baba en de veertig rovers in te keer waren gegaan.

Eerlijk gezegd, ik kwam ook in de verleiding om zo nu en dan een oud boek mee te nemen of een paar van de prachtige kopergravures, naar de tekeningen van Sibylle Meriam, die verstoft in een lade lagen. Ik heb mijn criminele neigingen met grote moeite onderdrukt. Later werd ik daarvoor uitgelachen door een beroemd bibliofiel in Nederland, die, vermoedelijk terecht, opmerkte dat je in zo'n geval beter zulke kostbaarheden in je zak kan steken dan te wachten tot de werkvrouw ze weggooit.

In die bibliotheek maakte ik kennis met het werk van de overleden journalist, wiens naam ik al een paar keer heb genoemd, Harry Johan van Ommeren. Hij werd in 1879 geboren en is in 1923 overleden. Hij ging me, na het lezen van kranteknipsels en enkele brochures, interesseren. Ik zag dat hij, althans op een foto die ik in handen kreeg, een beetje leek op Herman Gorter. Al vrij gauw constateerde ik dat hij in Suriname bij velen in dankbare herinnering voortleefde.

Hij was, vertelde Wijngaarde, de eerste sociaal democraat in Suriname geweest. Niet zo maar iemand die zich sociaal democraat noemde maar een man die zich reeds in het begin van de eeuw bij de SDAP had aangesloten.

Omstreeks negentienhonderd bezocht de vooraanstaande socialist H.A. van Kol, mede-oprichter van de SDAP, Suriname, de Antillen en Venezuela. Over het noodlijdend Suriname is hij in zijn reisbeschrijving niet uitvoerig. Ik weet niet of Van Ommeren het socialistische kamerlid ooit heeft ontmoet en eveneens hoe hij tot zijn socialistische levensovertuiging is gekomen. Maar uit zijn geschriften blijkt duidelijk genoeg dat hij het particulier bezit van produktiemiddelen afwees al was hij zelf dan eigenaar van het piep-klein drukkerijtje waar zijn *koloniaal Nieuws- en Advertentieblad Suriname* werd vervaardigd.

Is het van nut om in een boek over in Suriname doorgebrachte oorlogsjaren te herinneren aan een man die toen allang dood was. Ik geloof dat hij én de denkbeelden die hij verkondigde tot op de huidi-

ge dag van betekenis zijn als men iets wil begrijpen van de Creoolse Surinamers. Hij kwam uit de Creoolse middenstand maar hoorde zeker niet tot de maatschappelijke elite. Hij stelde zich open voor de noden en zorgen van het verpauperde deel van het Creoolse volk. Dat volk beschouwde hij als een deel van het Nederlandse. Zoals hij ook zich zelf nadrukkelijk als Nederlander zag. Wel was hij een francofiel, wel stelde hij zich ten aanzien van het Nederlands Bestuur in Suriname en de in Suriname wonende Nederlanders kritisch op, maar hoe dan ook, zijn Nederlanderschap stond voor hem als een paal boven water. Hij noemde zich Surinamer en was Nederlander, juist door Surinamer te zijn.

‘De kinderen van het land voelden,’ schreef hij eens, ‘en wij durven het zeggen, voelen zich nóg Nederlanders in merg en bloed. En inderdaad zijn er ook weinigen onder hen wien geen droppel Nederlands bloed door de aderen vloeit, zij het niet van vreemde smetten vrij.’

In de stille bibliotheek, grasduinend tussen boeken en krantenleggers, zoekend in oude papieren, probeerde ik een Suriname te doen herleven zoals het betrekkelijk kort geleden nog moest zijn geweest. Ik trachtte de bronnen te vinden van de eigenaardige, roerende, Nederlandse gezindheid, die Suriname de hele oorlog door zo onwankelbaar trouw deed zijn. Dat volk, meende ik, voorgelicht door bekwame mensen, snakte naar beschaving, ontwikkeling, naar onderwijs. De grote idealen van de achttiende eeuw, in Europa geformuleerd, politiek geworden in de socialistische beweging, hadden Suriname niet onberoerd gelaten.

R.D. Simons, ondanks zijn Nederlandse opvoeding in hart en nieren een Surinamer, liet me, tijdens min of meer terloopse gesprekken, een Suriname zien met oudere beschavingslagen dan ik kende. Nu is het bijzonder aantrekkelijk en nuttig studie te maken van Indiaanse gemeenschappen of Bosnegergroepen die zich in het binnenland staande hielden. Maar de stadsgemeenschap is eveneens boeiend. En in die gemeenschap waren steeds merkwaardig knappe mensen werkzaam, onder wie Van Ommeren, dr. Benjamins, de zendeling-theoloog Blijd en de onderwijsspecialist Simons.

Neem een Surinamer als dr. Herman Daniel Benjamins. Hij liet, behalve andere geschriften, zijn land de *West Indische Encyclopaedie* na, een standaardwerk, tot op de huidige dag onmisbaar, waarin

een schat aan kennis is samengebracht. Benjamins heeft daarbij de hulp van vele medewerkers ingeroepen, maar al die medewerkers moest hij, vanuit Suriname inspireren, aan het werk zetten om het grote boek te kunnen samenstellen.

Hij is in 1850 geboren en in 1933 gestorven. De herinnering aan hem was in de jaren veertig nog levend. Velen zijn hem vermoedelijk nu nog dankbaar voor de felle strijd die hij gestreden heeft tegen het Neger-Engels, de Creoolse taal van Suriname, die hij natuurlijk ook zelf kende.

‘Men moet hier geboren zijn,’ schreef hij in 1890, ‘en het twijfelachtig voorrecht hebben die taal in al haar eigenaardigheden te kennen om goed te beseffen, dat een taal zulk een slechten invloed kan hebben.’

De kinderen mochten op het schoolplein geen woord Neger-Engels spreken. Als ze betrappt werden, moesten ze thuis, op last van dr. Benjamins, die inspecteur van het onderwijs was, honderd strafregels schrijven, luidende: ‘Ik mag op school (of, voor de school) geen Neger-Engels spreken!’

De strijd tegen de Creoolse taal, op Curaçao veel gemoedelijker gevoerd, was dezelfde als de strijd tegen de Creoolse talen in Jamaica, Trinidad en andere Westindische landen, waar soms nog opmerkelijker resultaten werden bereikt dan in Suriname.

Op het moment dat men aan de zin van deze strijd ging twijfelen (en voor wat Suriname betreft kwam dat pas na de Tweede Wereldoorlog) was men op een tweesprong gekomen. Toen begon, nog aarzelend, het zoeken naar eigen ‘identiteit’.

Onvergetelijk zijn mijn herinneringen aan de kleine boekerij, die aan dr. Benjamins zoveel te danken heeft gehad. Over Suriname is in de loop van de eeuwen veel geschreven. Dat vele was, het blijkt uit de prachtige catalogus die in 1913 werd samengesteld, nauwkeurig, gewetensvol samengebracht. Zo kwam ik in aanraking met Nederlands georiënteerd beschavingsleven, uniek in heel Zuid-Amerika, zo leerde ik de oorsprong kennen van de ‘Nederlandse volksplanting’. Met die term werd het land door de in de stad wonende mensen aangeduid, hoezeer zij in uiterlijk verschilden van in Europa geboren Nederlanders.

Dank zij de bibliotheek begon ik iets meer te begrijpen van het leven in het kleine, houten Paramaribo. Het was, oude kaarten of gra-

vures bekijkend, alsof de stad in het verleden ging bestaan. Misschien deed ik er niet goed aan om me zó intens in dat vroegere leven van de 'kolonie' te verdiepen. Van tijd tot tijd begon ik een beetje aan hallucinaties te lijden. Soms was het wanneer ik 's avonds over het Kerkplein liep alsof de schimmen uit het verleden terugkeerden. Mijn God, dacht ik, hierop hebben Peerke Donders en Johannes King ook gelopen.

Hoe verrassend zijn de overeenkomsten en tegenstellingen tussen deze twee mannen. Donders, het bijna achterlijke neefje van de grote oogspecialist uit Utrecht, wiens beeld nog steeds in die stad staat, was een weverskind uit het armoedige Tilburg van de vorige eeuw. Een verschoppelingetje dat, tien jaar oud, achter het weefgetouw zat. Zijn jeugd was waarschijnlijk niet veel anders dan die van de Surinaamse slavenkinderen of van de kinderen die geboortig waren uit de verbintenis van een paar vrije negers. Toen die jongen, onontwikkeld, werkend als knechtje in een seminarie, uitgelachen door de scholieren, tegen alle verdrukking in toch priester werd, en bij toeval, naar Suriname trok, stelde hij zich ter beschikking van de meest onttakelde, de meest verachte en ongelukkigste mensen, de melaatse slaven.

Heel anders dan deze mysticus was Johannes King. Hij liet zich, uit eigen beweging, dopen door de Moraviërs. Toen opende hij het bosland voor het christendom zonder daarbij ooit dat bosland, waar hij was geboren, ontrouw te worden. Bij King is van verwestersing geen sprake. Zijn geloof baseerde hij, zoals uit zijn nagelaten geschriften duidelijk wordt (wie leerde deze man in hemelsnaam schrijven en dan nog in het door Benjamins verfoeide Neger-Engels?), op visioenen. Christus zelf sprak tot hem, en, volmaakt onbevangen, schreef hij die gesprekken neer.

Ik kwam ze natuurlijk niet tegen op het Kerkplein als ik daar 's avonds wandelde. Het was er doorgaans stil. De bladeren van de koningspalmen rond het witte, protestantse kerkje ritselden in de wind die vanaf de rivier door de nauwe straatjes, langs de houten huizen woei. Het had daar iets geheimzinnigs. Een stille figuur sloop voorbij. Iemand groette je. Een woord bleef hangen boven het warme zand. Je wist dat je, al wandelend, gade werd geslagen door mensen die achter bloembakken verscholen op hun balkons van de avondkoelte genoten, en dat ze zich afvroegen wat die vreemdeling,

die ‘bakra’ daar op het plein eigenlijk deed. Maar niemand zal vermoed hebben dat ik daar rondliep met een hoofd vol gedachten aan mystici zoals ze alleen voorkomen in zeer arme landen en onder zeer moeilijke omstandigheden. Zij zijn het die het leven glans en waarde geven. In Suriname bloeide het geloof van de verdrukten, het mystieke geloof dat iedereen buitensluit wiens buik gevuld en wiens dorst gelest is.

In de avonden, vooral als de maan helder aan de hemel stond, leek Paramaribo betoverd. In dat maanlicht kreeg zelfs het meest vervelozе huisje een eigen, zachte glans. Je merkte het verval niet. Je zag de verrotting niet die de huizen aanvrat en niet de verpaupering in de buurt rond het Kerkplein, in de Gravenstraat en in de wirwar van steegjes achter Gravenstraat en Waterkant.

Zo was Paramaribo op haar mooist. Een vervallen stad, die in de avonden zich nog eenmaal liet zien, vriendelijk en betoverend, als een oude vrouw wier geschonden gelaat verjongd werd in dat grote milde, verhullende licht van de maan. Er langs gleed de schaduw van een klein luchtschip, een ‘blimp’, dat wakend boven de stad hing. Dag en nacht.

Het levend verleden

In West-Indië wordt dikwijls geklaagd dat men geen geschiedenis heeft. Die klacht is tot op zekere hoogte gerechtvaardigd. De geschiedenisboeken hebben het uitvoerig over het wel en wee van de ‘volksplanting’ maar over het volk leest men niet veel. Zij werden samengesteld uit officiële stukken, geschriften van commissies en overheidsinstanties, uit courantetijdingen of verslagen van kerkgenootschappen en ga zo maar door. Het gewone volk, grotendeels ongeletterd, liet zelden of nooit documenten over het eigen leven na.

Wolbers, een uitmuntend historicus uit de vorige eeuw, trachtte het dagelijks leven in Suriname aan de hand van bestaande stukken te reconstrueren. Daarmee deed hij, zonder twijfel, goed werk. Verder schreef de Schotse officier Stedman, aan het einde van de achttiende eeuw, een boek dat geheel bestond uit eigen notities en herinneringen. Hij had als militair deelgenomen aan een expeditie naar de binnenlanden van Suriname tegen de ‘marrons’, de opstandige slaven die voortdurend het leven op de plantages bedreigden. Stedman stond dus niet aan de kant van die opstandelingen maar voor de toestanden die hij op de plantages aantrof en voor het instituut van de slavernij had hij beslist geen waardering. Zijn boek werd later, in de negentiende eeuw gebruikt door de tegenstanders van de slavernij. De werken van Stedman en Wolbers, leverden Anton de Kom stof voor zijn *Wij slaven van Suriname* dat in de jaren dertig in Nederland werd geschreven.

Weinig mensen hebben eigen ervaringen te boek gesteld. Ik vond enkele werkjes van mannen die als plantageopzichter of als ‘blank-officier’ nog in het slavernij-tijdvak hadden geleefd. Maar een werk dat geheel geschreven is vanuit het gezichtspunt van de slaaf is me niet bekend. Zo zou men, hoeveel boeken er ook aanwezig zijn in de landsboekerij van Paramaribo, kunnen zeggen dat de geschiedenis van het land nog moet worden geschreven. Ook frater Abbenhuis, een onderwijzer die tegelijk aan het hoofd van een kerkelijk sigarenfabriekje stond, waar men ‘Leo Victor’ sigaren draaide ten behoeve van de paters en fraters, heeft wel enkele belangwekkende geschie-

denisboeken voor het onderwijs geschreven maar de leegte niet kunnen opvullen.

Toch had ik soms het gevoel als ik door Paramaribo met zijn oude monumenten en gebouwen wandelde alsof de tijd, zoals dat heet, had stilgestaan. Het leek wel of het verleden geen verleden was maar nóg bestond. Bovendien leefde het voort in een bijna romantische literatuur die van mond tot mond ging. Je vond herinneringen terug in op het eerste gehoor niets zeggende volksliedjes en kinderverhalen. Wie goed oplette en bereid was om te luisteren werd getroffen door de rijke Creoolse folklore van Suriname.

R.D. Simons heeft mijn ontvankelijkheid voor die verhalen gestimuleerd. Maar vooral een misschien nu vergeten man opende me de ogen. Hij heette Van Lier, was een soort woudloper in overheidsdienst en liet enkele geschriften na over het mysterieuze leven van de negerkoloniën in het Surinaamse bosland.

Ik ontmoette hem regelmatig in de enige lunchroom die Paramaribo rijk was, het kleine café van de firma Kersten. Je kon daar behalve een kop koffie, een echt gebakje krijgen of een echt pasteitje. Ik geloof dat de lunchroom van Kersten de enige plaats in de stad was waar dergelijke lekkernijen verkocht werden. Want in de oorlogsjaren was het leven in Suriname, zelfs naar Surinaamse maatstaven bijzonder sober geworden. In die lunchroom dronken we dan onze zure Surinaamse koffie, Van Lier en ik. Daar vertelde hij op zachte toon over het leven in het bosland dat zo geheel anders was dan het leven in de stad. Tussen de stad en het eigenlijke bosland lag het Paradistrict, een soort buffer tussen de stad en het achterland. In dat Paradistrict waar nog altijd arme, Creoolse boertjes woonden, leefden gebruiken voort die verwant waren aan de gebruiken in het bosland, maar volgens Van Lier toch al verwaterd. In de stad, meende hij, waren de Afrikaanse zeden en de uit Afrika meegenomen ritens grotendeels vergeten of totaal verbasterd.

Suggestief schetste hij, uit eigen ervaring, een winti-bijeenkomst in het binnenland. Met zijn vingers roffelde hij op het tafeltje van het zendingscafé'tje een vreemd ritme. Daarmee gaf hij de slag aan van de apintie-drum zoals die weerklonk in de binnenlanden van Suriname. Wanneer die drum bespeeld werd kwamen, dwars door het luchtruim, demonen van Afrika naar Suriname vliegen en namen bezit van het lichaam der mensen die op hun krachten een beroep

deden. Ook spraken zij wel door de mond van een ingewijde. Met die menselijke lichamen haalden de geesten, als iemand zoals men het uitdrukte de 'winti' had, de vreemdste dingen uit. Ondanks mijn scepsis hield ik mijn lippen stijf op elkaar als Van Lier vertelde. Ik besepte, dat deze kleine man die zijn leven grotendeels aan dat binnenland had geofferd, erg veel wist en in alle opzichten au serieux genomen moest worden. Tegenover hem voelde ik me een volledige buitenstaander in een zeer vreemd land.

Op straat wandelden in witte gewaden Hindoestanen voorbij. Kotomissies, de dikke armen met slangebandoen van donker goud gesierd, stapten vriendelijk ons caféetje binnen. Aan de andere kant van de straat zat in een winkeltje een goudsmid geduldig en nauwkeurig te werken.

Dat was allemaal heel gewoon, heel dagelijks, heel nuchter. Maar luisterend naar de verhalen van Van Lier was het alsof dit nuchtere leven enkel een scherm was met erachter een nog onzichtbaar toneel. Op dat toneel stonden heel andere acteurs dan Van Lier, de serveerster van Kersten, de paar babbelende vrouwtjes, de bezige Hindoes of de op straat voorbij schuifelende kotomissies. Van Lier liet me die andere wereld zien. Nu, na jaren, denk ik nog steeds dankbaar aan die kleine man en heel intens dacht ik aan hem toen ik de schitterende dissertatie van dr. Wooding las over het winti-geloof in Suriname.

'Neerlands twaalfde provincie'? Een illusie. Nooit zal ik mijn eerste ontmoeting vergeten - het was op het terras van het Palace-hotel - met een kleine, wat vierkant gebouwde, stevige vrouw. Zij was gekleed in een tot de voeten hangende, blauwe japon die herinnerde aan een 'reformjurk' uit het begin van deze eeuw. Op het spierwitte, zijdeachtige haar droeg ze een met witte kalk ingesmeerde tropenhelm, een ongebruikelijk hoofddeksel voor een vrouw. Zij steunde op een knoestige bergstok. Vast een herinnering, dacht ik, aan een reis langs de Rijn of door de Alpen. Zij stelde zich voor als mevrouw Grace Schneiders-Howard. Zij was het eerste, en tot die tijd toe enige vrouwelijke lid van het Statencollege geweest en had haar mandaat, kort voordat ik haar leerde kennen, neergelegd. 'Nu ben ik,' vertelde ze, 'een soort sociaal werkster op eigen gezag.'

Deze fascinerende vrouw vertelde mij haar bewogen levensgeschiedenis. Ik wist en weet niet in hoeverre zij 'Dichtung und Wahr-

heit' vermengde maar haar verhalen zijn me bijgebleven.

Zij was in 1869, zes jaar na de afschaffing van de slavernij, in Paramaribo geboren. Haar vader behoorde tot de grote adellijke clan van de Howards. Na een carrière die door de een of andere moeilijkheid werd onderbroken was hij naar Suriname vertrokken, en daar bezat hij, in het district Coronie, enkele grote plantages. Hij trouwde een meisje van joodsen huize uit de oude planterskaste van het land. Grace, hun enig kind, werd keurig opgevoed in het toen keurige Paramaribo; tijdgenoten vertelden dat zij als een koninginnetje met een grote koets naar school werd gebracht.

Toen zij de lagere school had afgelopen stuurden haar ouders het kind naar Nederland, en op het Haagse gymnasium volgde zij onderwijs, in haar tijd, voor een jong meisje uit de 'kolonie', uniek! Zij leerde er jongelui kennen die later in het openbare leven van Nederland een rol zouden spelen. Onder hen het latere kamerlid Joekes met wie ze, jarenlang, een uitvoerige correspondentie voerde. De jonge Grace wilde arts worden maar haar ouders konden zich met die beroepskeuze niet verenigen. Zo bleef zij, een Surinaamse, die tot haar levenseinde een typisch regenten-Hollands sprak, in Nederland zonder beroep. Zij bezocht, zoals meer jonge vrouwen uit haar tijd deden, socialistische vergaderingen, luisterde naar een man als Van Kol, leerde de latere leider van de communistische partij Wijnkoop kennen, bewonderde Frederik van Eeden. Toen trouwde zij met een eenvoudige man, een Duitse stalhouder, met wie ze lange tijd in Aken woonde. In 1902 keerde ze definitief terug naar Suriname. Zij vestigde zich op de plantage.

Grace Schneiders nam ook in de kolonie geen blad voor de mond. Zij was de eerste vrouw, die in Suriname socialistische idealen uitdroeg, zij hield lezingen en werd in 1912 voor de tijd van twee maanden, wegens belediging en het houden van opruiende redevoeringen, in de gevangenis van het Fort Zeelandia opgesloten. Daarmee was ze in de ogen van het eenvoudig volk een martelares geworden. Geen wonder dat zij in 1936, toen het passieve vrouwenkiesrecht ingevoerd werd, tot Statenlid werd gekozen.

Toen ik met haar kennis maakte was ze de zeventig jaar gepasseerd maar in geen enkel opzicht een oude vrouw. Ze liep kaarsrecht. Ze vertelde heel levendig over haar avonturen zowel in als buiten Suriname. Eens had ze, wandelend langs de rivier, in het

gras een man gevonden, meer dood dan levend, die van Frans Guyana naar de Surinaamse oever was gezwommen en precies voor haar voeten kwam.

Zij was een volkomen nonconformiste, een aristocratische vrouw die in haar jonge jaren grote reizen had gemaakt naar Monte Carlo en de Duitse luxe badplaatsen en in Suriname teruggekeerd zich vereenzelvigde met het armste deel van de bevolking. Heel raak kon zij de luxe wereld van voor de Eerste Wereldoorlog, de wereld van Stefan Zweig, typeren en even raak de weergalozе armoede van Paramaribo. Zij had die armoede leren kennen toen ze als hygiëniste Suriname van filariaamuskieten en andere gevaarlijke insecten wilde zuiveren. Wanneer zij vertelde over haar reizen door het binnenland, haar vriendschappen met Indiaanse piaaimannen, bestond Neerlands twaalfde provincie niet meer en zag je het werkelijke Suriname.

We zaten op het terras van het Palace-hotel en urenlang luisterde ik naar haar verhalen over het vroegere Suriname en over de mensen van nu. Een nogal deftige ambtenaar van Indische afkomst was, zo zei ze, een krisaanbidder. Argeloos, helemaal zonder opzet vertelde ik het hem later en moest opdraven als getuige in een beledigingszaak...

Grace Howard en ik, beklagde en getuige stonden in het kleine, warme rechtszaaltje van Paramaribo en werden onbarmhartig ondervraagd door een wat zonderlinge rechter die zich wellicht, evenals wij ergerde aan de man die de ‘beledigingszaak’ aanhangig had gemaakt. Maar hoe ik ook pleitte en de rechter verzekerde dat mevrouw Schneiders zich in alle argeloosheid het prikkelende woord krisaanbidder had laten ontvallen en dat ik, in alle argeloosheid, deze naar mijn smaak even verrukkelijke als onschuldige aanduiding aan de betrokken ambtenaar had doorgegeven (als ik het allemaal van te voren geweten had dan had ik liever mijn tong afgebeten), toch moest het recht zijn loop hebben door een boete van een rijksdaalder of zo.

We verlieten samen de rechtszaal. Ze dankte mij, de ongelukkige getuige, voor mijn hartelijke woorden. Ik bracht haar naar huis. Ze was toen erg, erg arm en woonde in een piepklein huisje, vlak achter het mijne, aan de Rooseveltkade. Daar klopten arme mensen zelden tevergeefs aan de deur. Aan een keukentafeltje schreef ze bij het licht

van een ouderwetse olielamp in haar groot en hanepotig handschrift haar honderden, misschien wel duizenden brieven. Brieven aan vrienden in Nederland zoals het kamerlid Joekes en IJzerman, het enige lid van de toenmalige SDAP dat belangstelling had voor het verre Suriname.

Ook een andere vrouw maakte in die tijd een diepe indruk op me. Zij heette voluit jonkvrouwe J.W. baronesse van Lynden. In Suriname werd zij freule Van Lynden genoemd. Ze was klein, verschrompeld, armoedig, door de zon uitgedroogd, leed aan de gevreesde volksziekte, de filaria, en trok haar door die ziekte gezwollen been moeizaam na. Toch was ze dag en nacht op pad voor de stadszending, een soort evangelisatiebureau van de Moraviërs. Freule Van Lynden hield zich niet alleen met geestelijk maar vooral met maatschappelijk werk bezig. Mensen als zij en mevrouw Grace Schneiders-Howard waren maatschappelijke werksters van het eerste uur.

Ik kan die twee vrouwen niet met elkaar vergelijken. De fantastische Grace Schneiders was nu eenmaal een individualiste zoals alleen in een land als Suriname kan gedijen. De even aristocratische freule Van Lynden was evenwichtig, rustig en zeer gelovig, op heel andere wijze even bijzonder. Ze had toch een heel ander leven kunnen kiezen, rustig in Nederland, een deftige dame in een land vol deftige dames, wonend in een comfortabel huis waar ze van tijd tot tijd 'jour' hield?

Ze wilde dat niet, ze leidde liever ter wille van de stadszending een sober bestaan en offerde zich op voor de allerarmsten. Die allerarmsten kon ze niet eens veel bieden want het Zeister Zendingsgenootschap was niet rijk. Voor steun beschikte zij slechts over kwartjes en guldens, en dag in dag uit moest zij beslissen wie wel en wie niet recht had op steun. Ze maakte kennis met de chaotische gezinstoestanden van een stad en een land dat, zoals andere landen in Zuid-Amerika, 'machó' is. Lang niet alle Creoolse mannen beschouwden zich als gezinshoofd of kostwinnaar. Maar wel zagen zij zich als verwekkers van kinderen, bereid die kinderen en hun vrouwen met wapens in de vuist te verdedigen. De zorg voor het nageslacht drukte toch in de eerste plaats op de moeder.

Freule Van Lynden stond machteloos tegenover het harde lot van de zwarte vrouwen die jaar in jaar uit kinderen kregen. Kinderen die eten vroegen en die verzorgd moesten worden. De kleine, stille

vrouw kon zich kwaad maken over mensen die het zelf best hadden en beweerden dat in Suriname door niemand honger werd geleden. Er was toch altijd wel iets te vinden in de stad? Een weggeworpen vrucht, een stuk brood. Altijd was er iets, zeiden ze. Maar de gevolgen van de ondervoeding kon je maar al te goed merken.

In de kring van de stadszending werden wanhopige pogingen gedaan om de mensen terug te voeren naar het platteland. Men wilde ze een plaats geven in de kleine landbouw zodat het dagelijks voedsel geen probleem meer opleverde. Het bleef bij pogingen, ondanks steun van de overheid. Melaatsen werden geholpen maar ook gezonde, jonge vrouwen. Naaien en handwerken werd hun geleerd en zelfs met die vaardigheid was het moeilijk om je staande te houden in de harde maatschappij. Je kon wat geld verdienen door de was te doen voor anderen. Veel bracht dat niet op want het krioelde van de wasvrouwen in de stad. Zo leefde je als de mannen naar het bos waren om balata te tappen of goud te zoeken, maandenlang van huis.

Huwelijken werden soms wel, lang niet altijd, gesloten. Dikwijls werden kinderen geboren binnen een los-vaste verbinding, waaraan, door gebrek aan geld, het optreden van een jongere rivale of andere oorzaken, een einde kwam. Bovendien heerste in de stad, al lang voor het uitbreken van de oorlog, ernstige werkeloosheid.

In die wereld leefde freule Van Lynden, zorgend, helpend waar ze kon, gesteund door een vurig geloof, door de zekerheid naast Christus te staan. Het is makkelijk over zoveel vertrouwen te glimlachen. Het was niet makkelijk voor haar door die gloeiend hete stad te sjouwen, te werken onder dikwijls zieke, wanhopige mensen en die ellende te zien en te beleven zonder zelf af te stompen.

De zending werkte ook onder Javanen en Hindoestanen. Ondanks het voortreffelijk werk in het kindershuis 'Alkmaar' waar, op verborgen wijze, strijd werd gevoerd tegen het kinderhuwelijk dat onder Hindoestanen nog bestond, waren de resultaten niet bemoedigend. Misschien bereikte de missie onder Aziaten, vooral onder Javanen, positiever resultaat.

Ik leerde in een van die door de missie geleide Javaanse sociale instellingen een fors gebouwde, oudere man kennen. Hij had lange tijd, als een navolger van Peerke Donders, onder de Indianen gewerkt. Hij zal niet heilig worden verklaard zoals zijn voorganger,

maar zijn naam zal voortleven als die van de grootste Nederlandse geleerden. Hij heette Ahlbrinck en schreef een encyclopedie der Cariben, een baanbrekend werk op antropologisch terrein, in vrije uren geschreven, tijdens moeilijke reizen, terwijl het leven vervuld was met zorgen om anderen.

Het leven van deze mensen zou stof kunnen zijn voor een heldenlied, heel bescheiden en onopvallend, klinkend in een land waarvan de geschiedenis nooit geschreven is. Het zou overstemd zijn door het sombere koor uit verder verleden. De slavernij was in Suriname in de jaren dertig en veertig niet vergeten. In Curaçao en andere Westindische landen werd aan de emancipatie weinig of geen aandacht besteed, maar Suriname herdacht ieder jaar de eerste juli, dag waarop Koning Willem de Derde, zoals men zei, met één pennestreek aan de slavernij een einde had gemaakt. Die emancipatiedag was bij uitstek feestdag der Creolen. Het leek wel alsof ze tegen iedereen die maar horen wilde, zeiden: ‘Kijk, dit is nu onze dag. Deze dag herinnert aan tijden dat wij Creolen onder onmenselijke omstandigheden Suriname op de natuur veroverden. Ons Suriname is nu een soort kolonie geworden bewoond door vreemdelingen, Chinezen, Koelie's en Javanen. Toch is dit land van ons. Wij hebben het opgebouwd. Niemand anders!’

Ik denk, maar het is speculatie, dat de emancipatiedag anders, minder uitbundig zou zijn gevierd als niet spoedig na de bevrijding van de slaven in 1863 op grote schaal gastarbeiders uit verre landen naar Suriname waren gebracht. Die emigranten en hun afstammelingen kwamen, ook al woonden ze tientallen jaren in Suriname, niet onder de indruk van de emancipatiedag.

Misschien zou het feest een ander karakter hebben gekregen als de plannen van de commissie Baud en vele andere positieve voorstellen, die vóór 1863 werden uitgewerkt, door de toenmalige Staten Generaal waren aanvaard. Die plannen, in hun oorspronkelijke vorm, hadden in Kielstra's bibliotheek een ereplaats. De slaven zouden niet met lege handen vrijgekomen zijn maar het land moest ten dele verkaveld worden onder de arbeiders. De Creolen hadden zich als kleine landbouwers, zoals later Hindoestanen en Javanen deden, op het platteland kunnen vestigen. Kielstra beschouwde, zoals hij me dikwijls zei, de verwerping van baron Bauds voorstellen als de grootste vergissing die het slecht geïnformeerde Nederlandse parle-

ment betreffende Suriname en zijn bevolking ooit heeft gemaakt.

Ondanks het soms wat oubollig karakter van de emancipatiefeesten werd gewezen op de ontredde, de wreedheid en willekeur die de slavernij had gekenmerkt. Er was een soort folklore over ontstaan. Afschuwelijke verhalen deden de ronde. Bunings, die ambtenaar en tegelijk acteur was, zoals hij tijdens toneeluitvoeringen in theater Thalia bewees, wist zelfs in mijn kantoortje mij een kelder te wijzen waar ene mevrouw Lesseps persoonlijk haar slaven en slavinnen zou hebben doodgemarteld. Deze merkwaardige sadiste zou als ze in haar kostbare ‘tentboot’ met haar slavinnen over de rivier voer, de moeders gedwongen hebben hun eigen kinderen in het water te gooien. Geen wonder dat dit spook een vijftal echtgenoten heeft overleefd, die, als ik het wel heb, het eerzaam beroep van predikant uitoefenden. Eens, beweerde Bunings, had zij in het huis gewoond waar nu onze secretarie was gevestigd, en als je 's avonds overwerk had kon je nóg het gillen van de slachtoffers horen.

Ik heb er 's avonds dikwijls gewerkt, en niets gehoord. Hoe dan ook, de ongeschreven geschiedenis van Suriname leefde voor de Creolen, op de emancipatiedag in het bijzonder, de dag waarop de ketenen werden verbroken, de dag waarop de pen van Koning Willem de Derde over het papier gleed. Vreemd genoeg, zelfs in de kringen van ontwikkelden was de bevrijding van de slaven met de naam van de Oranjevorst verbonden. Wat aan de bekrachtiging van de wet tot opheffing van de slavernij vooraf gegaan was, behoorde tot de echte geschiedenis, terug te vinden in de Landsboekerij maar vergeten door de elite en onbekend aan het overgrote deel van het toenmalige Creoolse volk.

De ongeschreven geschiedenis van het land was vooral een verhaal waarin je voortdurend het zuchten hoorde van vervolgd, opgejaagde mensen uit een ver verleden. De ‘histoire contemporaine’, gerekend vanaf het emancipatiejaar, was weinig verheugend. Ook die hedendaagse geschiedenis kende pennestreken. Maar dan pennestreken van zuinige ministers en al even zuinige kamerleden die krassen trokken door begrotingsposten van een Surinaamse begroting, die autonomie of niet, door Holland moest worden goedgekeurd omdat Suriname er nu eenmaal niet in slaagde zijn begroting kloppend te maken. Eerst tijdens de Tweede Wereldoorlog zou daarin verandering komen.

Kunstleven in Suriname

Kort voor de oorlog vestigde zich in Suriname een buitenlands echtpaar, in Nederlandse muziekkringen bekend als het duo-Feinland, Feinland violist, zijn vrouw celliste. Hij was van Duits-joodse afkomst, zij een geboren Nederlandse. Vanwege de spanning in Europa en de jodenvervolging hadden de Feinlands besloten zich in een Nederlands overzees gewest te vestigen. Zij bouwden in Suriname een mooi huis dat, uitgerust met een eigen podium, tot een cultureel centrum uitgroeide.

Het huis, in een voor Suriname wat buitenissige, in ieder geval van de traditie afwijkende stijl gebouwd, werd smaakvol ingericht met uit Nederland afkomstige meubelen. Maar de Feinlands begonnen het in de stad verkrijgbare houtsnijwerk van de bosnegers en het aardewerk van Surinaamse Indianen te verzamelen. Hun belangstelling ging vooral uit naar de muziekinstrumenten van de Bosnegers. Zo stond daar in dat huis een grote collectie trommen die nu wel weer verspreid zal zijn.

Soms gaf het duo-Feinland uitvoeringen in eigen huis en voor die huisconcerten die ook tijdens de oorlog voortgang vonden (Feinland werd niet, al was hij Duitser, geïnterneerd) bestond in kleine kring intense belangstelling. Behalve de muziekuitsvoeringen organiseerden de Feinlands marionettenspelen, die mij, voor zover ik ze gezien heb, niet boeiden maar die bij een groot en dankbaar publiek erg in de smaak vielen. Zonder enige stimulans van de overheid, zonder subsidie, werden die twee voor het Surinaamse leven een culturele factor van belang. Zij waren bekende musici, ingesteld op een publiek van smaak. Ook in Suriname werden hun concerten het meest gewaardeerd door een geestelijke elite. Maar toch is hun kunst waarschijnlijk doorgedrongen tot de lagere strata van de bevolking en heeft daar bevruchtend gewerkt.

De Feinlands hielden zich aan hun repertoire dat aan de luisteraars hoge eisen stelde. De Avros, Suriname's oudste omroep, was een andere koers ingeslagen. De naam van die omroep-vereniging was ontleend aan de naam van de Nederlandse. De S. stond voor Suriname. Het bestuur meende dat de omroep vooral een edu-

catieve taak had. De zender was helaas zwak zodat alleen de stad en de randen van belendende districten konden worden bereikt. Concerten, kinderuurtjes, godsdienstige uitzendingen, alles werd door de omroepers in het Nederlands aangekondigd. Ook de nieuwsberichten werden in het Nederlands voorgelezen. Het Surinaams of zoals men toen zei het 'Neger-Engels' werd nooit gebruikt. Financieel was de omroep volkomen afhankelijk van de steun der verenigingsleden. Reclame werd niet uitgezonden.

De studio stond, in de nabijheid van het krankzinnigengesticht Wolfenbüttel, op een drassig stukje grond. Vlak voor dat gebouwtje liep een sloot waarin, volgens de verhalen, zowel 'kaaimannen', kleine Surinaamse krokodillen, als grote slangen leefden. Ze lieten zich zelden zien. Voor zover ik weet hebben noch kaaimannen noch boa's ooit een toevlucht gezocht in de studio.

Luchtverkoeling was in Suriname toen nog onbekend. Maar om de omroepers en andere medewerkers de nodige frisse lucht te bezorgen waren voor de vensters schermen van ragfijn gaas aangebracht. Dit gaas was niet fijn genoeg om de kleine vliegjes, de 'mampieren', buiten de studio te houden. Die taaie en lastige insecten, aangelokt door het licht in de studio, vielen met miljoenen tegelijk binnen en maakten het leven van de omroepers tot een hel. Mond en slijmvliezen werden op sommige avonden door mampieren verstopt. Onder die omstandigheden moet het de radiomensen moeilijk gevallen zijn oorlogsberichten voor te lezen of ernstige concerten aan te kondigen. Want ernstig was die vooral educatieve Avros wel. Al te ernstig, dacht ik wel eens.

De kikvorsen in de sloot en in de kleine plas voor het radiostation trokken zich van de ernst weinig aan. Ze kwaakten zó luidruchtig dat hun geluid op stille avonden de tonen van Bach en Mozart overstemde wanneer een, door mampieren gekwelde, omroeper vergeten had de microfoon uit te schakelen. Ook de arme geesteszieken van het nabije gesticht Wolfenbüttel lieten zich niet onbetuigd, ze roffelden met handen en voeten op de dunne houten muren van het gesticht of begonnen op een afschuwelijke manier te gillen.

Concerten werden vaak herhaald want men beschikte maar over een handvol grammofoonplaten. De aanschaf van nieuwe was veel te duur. Soms boden de leden platen aan en die werden dankbaar aanvaard. Op zondagmorgen werden altijd hooggestemde klas-

sieke grammofoonconcerten uitgezonden. Ik heb er dikwijls van genoten, en met mij, vele anderen.

Op initiatief van H.J. Boas, de eerste uit Londen gezonden voorlichtingsambtenaar voor Suriname, begon men op zaterdagavonden Hindoestaanse uitzendingen te verzorgen onder leiding van de Hindoestaanse hoofdonderwijzer Kaulesar Sukul. Sukul stelde een zuiver Indisch orkest samen dat traditionele melodieën speelde of, het begon toen in de mode te komen, populaire liederen imiteerde die dank zij de Hindoestaanse films en grammofoonplaten, bekend waren geworden. De musici waren heel eenvoudige mensen, de een vrachtrijder met een ezelskar, de ander een kleine landbouwer in het district, een derde bezig met een handeltje maar ondanks hun eenvoud bezaten zij een beschaving die men buiten de kring van Hindoestanen niet altijd aantrof. Met elkaar spraken zij de Surinaamse versie van het Hindi maar de meeste leden van het orkest kenden ook Nederlands. Zij lazen voornamelijk uit India afkomstige boeken die van hand tot hand gingen want helaas bestond er geen Indische bibliotheek in Suriname. Op één uitzondering na waren alle leden van het orkest Hindoes maar de Islamitische ‘tabla’ speler was volledig in het gezelschap opgenomen. De tegenstellingen tussen Hindoes en Islamieten, die uiteraard wel bestond, namen zelden ernstige vormen aan en leidden ook niet tot een breuk in die Brits-Indische gemeenschap.

Ik geloof niet dat de Creolen naar dat Indische uurtje luisterden. Wel waren er mensen die tegen het initiatief van Boas ernstige bezwaren hadden. Als het in hun macht gelegen had dan zou het Avros-bestuur, vanwege al dat Hindoestaans gedoe, naar huis zijn gestuurd. Maar het Hindoestaanse uurtje was door de overheid gevorderd en het bestuur van de omroepvereniging kon niets doen. Het uitzenden van Hindoestaanse muziek kwam niet ten goede, meende men, aan de zo wenselijke assimilatie tussen Hindoestanen en Creolen. Integendeel, juist een scheiding der geesten werd in de hand gewerkt. Over dat onderwerp zijn in intieme kring soms verhitte debatten gevoerd. Dat de Hindoestanen gretig luisterden, wie zou het hebben ontkend?

Het is niet onmogelijk dat die uitzendingen enigermate de bezwaren wegnamen die de Indische Surinamers koesterden tegen de met Engeland samenwerkende Nederlandse regering. Volgens hen werd

India door Engeland onderdrukt, en zelfs sloot Engeland tijdens de oorlog Mahatma Gandhi, ook in Suriname vereerde, in de gevangenis op.

De Indische muziek met zijn talloze melodieën, zijn oneindige variatie, zijn wonderlijke klanken, zijn soms opzwevend ritme dat weer overging in bijna smachtende melancholie kon men als buitenstaander slechts aanvaarden of... afwijzen. De Creolen met hun veel vrolijker, tintelender en ten dele Europees georiënteerde muziek sloten er de oren voor. Zij verenigden zich rond het oude Thalia-theater dat sinds de vorige eeuw bestond en waar regelmatig in het Nederlands en een enkele keer, onder invloed van de onderwijzer Koenders, die op dat terrein pioniersarbeid verrichtte, ook in het Surinaams, voorstellingen werden gegeven door Creoolse gezelschappen.

De Javanen - enkel een bescheiden aantal woonde in de stad - leefden vooral in de buitendistricten op de nog bestaande grote plantagebedrijven, en ook op de gronden van de plantentuin die onder leiding van de Zwitserse geleerde Prof. Stahel in stand werd gehouden. Prof. Stahel, korte tijd hoogleraar aan de landbouwhogeschool van Wageningen, had zijn hart aan Suriname verpand. Hij en zijn vrouw woonden in de nabijheid van de Avros-studio, in een mooi, nog in de oude stijl gebouwd huis. Naast dat huis lag een Javaans dorp waar enkele malen per jaar door de professor een feest werd gegeven. Zo'n feest, zo'n 'slamatan', had een eigen, in sommige opzichten duidelijk cultureel karakter. De gamelan werd bespeeld en urenlang kon men genieten van wajangvoorstellingen, poppenspelen, steunend op oude tradities. De poppenspelen van de Feinlands misten dat element van traditie juist pijnlijk.

Merkwaardig was dat eigenlijk niemand zocht naar samensmelting van deze uit Azië, Europa en Amerika afkomstige culturen. De op Nederland georiënteerde Creolen praatten wel over de noodzaak van assimilatie, maar zij, stedelijk, beschaafd, hoopten dat de Aziaten, blijvend in het land gevestigd, zich op den duur zouden aansluiten bij de Nederlandse beschaving, en eigenlijk kwam de veel grotere, uit India afkomstige cultuur steeds meer op de voorgrond.

De Chinezen hadden zich nog het best aan de Nederlands Creoolse levenssfeer aangepast. Al in de vorige eeuw waren zij naar het verre Suriname getrokken om op grote landbouwbedrijven de kost te

verdienen, als contractarbeiders. Na afloop van het contract werden zij blijvers. Velen van hen trouwden met Creoolse vrouwen en de rassenmenging leverde mooie, intelligente mensen op, die in de oudere, gemengd Afrikaans-Europese, gemeenschap als gelijken werden aanvaard.

Van huis uit bepaald geen handelslieden, werden de Chinezen door de gevolgen van de emigratie, al gauw kleine ondernemers. Chinese winkels en pandhuizen werden een gewoon verschijnsel in Paramaribo, en de Chinezen beperkten zich niet tot de kleinhandel en een bescheiden kredietwezen, maar probeerden het in de importhandel en de organisatie van overigens illegale loterijbedrijven. Zij waren weliswaar vrijwel opgenomen in de Creoolse gemeenschap, maar bleven toch Chinese namen voeren. Soms lieten zij hun kinderen in China opvoeden.

Niet alle Chinezen 'Creoliseerden'. Er was een vaste kern van echte Chinezen die met het moederland voeling hield. Zij hadden in het centrum van de stad een oud, groot gebouw als clubhuis ingericht. Dat gebouw werd tijdens de oorlog ter beschikking gesteld aan Nederlandse vluchtelingen die, in tegenstelling tot wat op Curaçao gebeurde, vriendelijk werden ontvangen en degelijk gehuisvest.

Alleen op bijzondere dagen, tijdens het Chinese nieuwjaarsfeest bijvoorbeeld, merkte je dat de Chinezen, hoezeer in het Surinaamse leven opgenomen, het oude China met zijn rijke tradities niet geheel waren vergeten.

Hoe boeiend, hoe verrassend, hoe oneindig gevarieerd was het leven in 'Neerlands twaalfde provincie', een leven dat maar weinig met Nederland had te maken, al hoorde je, wanneer je langs een school liep de kinderen de tafel van zes of zeven in het Nederlands opdreunen, al hoorde je vaderlandse liedjes zingen of al wist je dat de kinderen zaten te blokken op het rijtje dorpen van Hoogezand-Sappemeer tot Nieuwe Schans. Ook dat rijtje moesten de Surinaamse kinderen uit het hoofd leren want het stond nu eenmaal in de vaderlandse leerboekjes, niet voor Surinaamse maar voor Nederlandse kinderen geschreven en uitsluitend om budgettaire redenen ook in Suriname, Curaçao en Nederlands-Indië gebruikt.

Ik hield in die dagen regelmatig toespraakjes voor de microfoon van de Avros. Ter afwisseling van buitenlandse commentaren, Nederlandse nieuwsberichten en zulke journalistiek vertelde ik zomaar

over de indruk die het land op me maakte. Ik haalde ook wel eens herinneringen op aan lange jaren doorgebracht op Curaçao. Tot mijn verbazing en vreugde merkte ik dat vele mensen dankbaar waren voor die praatjes. Als ik een wandeling had gemaakt, langs de rivier, naar Leonsberg, vertelde ik over de wandeling, over wat mij was opgevallen. De volgende dag ontmoette ik dan mensen die verzuchtten dat ‘wij Surinamers van ons land eigenlijk veel te weinig weten’. Anderen vestigden mijn aandacht op bijzonderheden die me waren ontgaan.

De prachtige maar reeds bedwongen natuur van Suriname was makkelijk bereikbaar. Het leek wel of Paramaribo in een openluchtpark lag, en na een stukje stad liep je op doodstille buitenwegen. Van al die buitenwegen bleef de Mahonielaan in mijn herinnering de fraaiste, smal, aan beide kanten met statige mahoniebomen beplant. Op zo'n wandeling kwam je onder de indruk van de ogenschijnlijk zo weergaloze vruchtbaarheid van de Surinaamse bodem en kon je je niet voorstellen dat planters hier keer op keer de verschrikkelijkste tegenslagen moesten incasseren door catastrofale en geheimzinnige plantenziekten.

Wel kon je je de angst indenken waarmee een Javaanse of Hindoestaanse landbouwer in de regenseizoenen naar de hemel keek want je leerde de plotselinge regenbuien kennen die een gehele oogst in enkele minuten vernielden en maandenlange arbeid verloren deden gaan. Onmiddellijk na zo'n regenbui brak de zon door de wolken en de regendroppels waaierden als fijne damp over land en rivier.

Voor de waterbeheersing in Suriname was slechts één, zegge en schrijfje één, Hollandse ingenieur verantwoordelijk, een plumpe, zwaar gebouwde, hartelijke man, die met bijna geen technisch materiaal en een paar hulpkrachten maar doen moest wat hij kon, helemaal machteloos tegen de overstromingen die landstreken veranderden in moerassen waarin de gewassen verrotten en het vee verdronk.

Vanaf het begin van de Hollandse kolonisatie heeft het vraagstuk van de irrigatie de aandacht van de planters opgeëist. Zij legden, in de onmiddellijke nabijheid van de stad, nu nog bestaande waterwerken aan, en bouwden kleine sluizen, hecht doortimmerd en fijn gemetseld. Je trof ze hier en daar, zo maar langs de weg, en die kleine sluiswerken herinnerden aan etsen van Rembrandt.

Het platteland had iets ouderwets, iets schilderachtigs, alsof het in het oerwoud was ontworpen door iemand met herinneringen aan schilderijen van Ruysdael en andere zeventiende-eeuwers in het hoofd. Vlak bij de stad kon je langs een koffieplantage wandelen. Daar stonden de koffiestruiken in de altijd durende schaduw van boven de struiken uitwapperende loofbomen, de 'koffie-mamma's' van de plantage zoals men die bomen noemde. Maar ook waren er verlaten gronden, enkel toegankelijk langs smalle, verwaarloosde paden, eindigend bij een verwaarloosd plein met een spookachtig, ongeschilderd huis tussen vervallen, lege schuren.

Wanneer ik talent had bezeten voor de beeldende kunst, had ik in deze romantische natuur inspiratie genoeg gevonden, meer voor waterverfschetsen dan voor schilderijen.

Dat was mijn mening en ik moest hem herzien toen ik Telting leerde kennen, een eenzaam man die zich zonder opleiding tot schilder van allure had ontwikkeld. Helaas is het me niet gelukt schilderijen van hem te kopen, want hij was al wat verward en vroeg onzinnige prijzen voor werk dat hij op één lijn stelde met het werk van Rembrandt. Vermoedelijk had hij, behalve via een reproductie, nooit een schilderij van Rembrandt gezien en gebruikte hij de naam enkel als een soort vergelijking. Hij wilde zeggen: 'Kijk, ik Telting, in deze verloren uithoek van de wereld, ben net zo groot als die schilder waarover de meester op school me indertijd heeft verteld.' De vreemde, eenzame Telting moest misschien wel zo redeneren omdat behalve een paar mensen die onmachtig waren hem uit zijn eenzaamheid en vervreemding los te breken en hem te overtuigen van zijn meesterschap, niemand in hem geloofde. Wie kon vermoeden dat Telting een voorloper zou blijken van een Surinaamse schilderschool die later, dank zij het werk van de Amsterdamse schilderes Nola Hatterman, zo sterk is opgebloeid?

Telting werkte in zware olieverf, met grote borstels, en bereikte effecten, die op mij een grote indruk maakten. Toen ik hem leerde kennen droomde hij van machtige mozaïeken samengesteld uit keien die hij ergens in de binnenlanden bij elkaar wilde zoeken en zomaar in de wilde natuur neerwerpen. De man had, hoe klein van stuk hij ook was, iets gigantisch. Iets van de bosmens, zoals in andere, met wouden overdekte landen ook dergelijke bosmensen aan het werk gingen; scheppers van landschappen à la Max Ernst, een

schilder die Telting evenmin kende als Rembrandt.

Soms kwam je al wandelend bij kleine Javaanse nederzettingen. Tegen het vallen van de avond speelden een paar mannen, afwezig en toch aanwezig, op de, van de weg af onzichtbaar, in het veld verborgen gamelan. De fijne klanken van het Javaanse klokkenspel vervulden het landschap met verlangen, met heimwee.

Veel verder, achter deze in cultuur gebrachte kuststrook, lag het ondoordringbaar oerwoud waarmee ik pas later kennis zou maken.

Wat het in de folklore betekende begreep ik dank zij een man in de Maagdenstraat. Hij bezat een klein, helemaal leeg winkeltje. Er stond slechts één voorwerp, een Chinese schaal met hertekoppen als handvatten, vermoedelijk zijn enige bezit. Hij was, vertelde hij me, in zijn jonge jaren goudzoeker geweest en eens, toen hij diep in het binnenland was doorgedrongen, en de avond viel, zag hij een gebergte dat rood gloeiend en prachtig, als een geweldige klomp goud uit het landschap oprees.

‘Ik heb dat gebergte nooit kunnen bereiken,’ zei hij. ‘Maar ik weet zeker dat het bestaat, meneer. In het binnenland van Suriname liggen de schatten voor het oprapen. Schatten, ik verzeker het u, schatten!’

Ik keek naar zijn Chinese schaal en kocht hem niet, helaas, want tegenwoordig zou hij bij een Hollandse antiquair een slordige duizend gulden kosten.

De man vroeg me een tientje.

De kolonie in de kolonie

Toen gouverneur Kielstra in 1933 in de ‘kolonie’ kwam kon niemand voorzien dat deze vierkant gebouwde, wat stugge hoogleraar in de koloniale staathuishoudkunde, niet minder dan elf jaar als onderkoning Suriname zou regeren. En nog minder dat hij in die elf jaar een van de meest gehate persoonlijkheden zou worden uit de moderne geschiedenis van Suriname, omdat hij al die tijd strijd voerde met Suriname's mini-parlement waarvan tien leden door zo'n tweeduizend stemgerechtigden werden gekozen, terwijl vijf hunner werden ‘benoemd’ door de overheid.

In de bibliotheek van Paramaribo vond ik een nummer van het *Haags Maandblad* uit 1925 waarin Kielstra, toen nog hoogleraar, zijn visie op Suriname publiceerde. Hij had er een studiereis naar gemaakt. Bij dat bezoek leerde hij dat op deze Amerikaanse bodem Javaanse, Brits-Indische, Creoolse en zelfs min of meer zuiver Afrikaanse kolonisten-gemeenschappen leefden. Al die gemeenschappen werden vanuit de stad bestuurd. Een stad met westerse inslag, maar zonder eigen bestuur, zonder burgemeester, zonder college van wethouders, zonder gemeenteraad, zonder waterleiding, zonder een goed rioleringsstelsel, zonder behoorlijke verlichting, een verwaarloosde stad. Zo'n stad, vertrouwde Kielstra me eens toe, kon weinig bijdragen tot de opbouw van een land, een opbouw, die slechts tot stand zou kunnen komen met de volledige medewerking van de op het platteland gevestigde keuterboertjes, geduldig hun rijstvelden bewerkend.

Vanzelfsprekend, hun levensmogelijkheden waren beperkt maar ondanks armoede was hun bestaan menswaardig.

Toen Kielstra, na langjarige ervaringen in de Indische ‘buitengewesten’, het ambt van gouverneur aanvaardde wist hij beter dan sommigen van zijn voorgangers welke taak hij op de schouders nam. Hij besloot het ambt te aanvaarden omdat hij de kans kreeg zijn theorieën, mede in het *Haags Maandblad* gepubliceerd, te verwerkelijken.

Zo werd Kielstra een experimentator. Als hij een artistieke aanleg zou hebben gehad was hij vermoedelijk een experimenteel schilder

geworden, een van onze eerste abstracte kunstenaars, door iedereen verguisd en jaren later herontdekt.

Ik leerde hem kennen toen hij al een stuk in de zestig was, een lichamenlijk sterk man die zijn strijd tegen de kleine politieke machthebbers taai volhield. Hij maakte op velen de indruk van een potentaat en was in wezen een vriendelijk man met een sterk gevoel voor stijl en... tegelijk een vat vol tegenstrijdigheden.

Hij vereerde het werk dat de commissie Baud in de jaren 1855 en 1856 had verricht en dat toen van vele zijden was aangevallen. Gedwongen onteigening van alle gronden, waarop slaven hadden gewerkt, toepassing van het dessa-bestuur van Nederlands-Indië op Suriname, dat waren denkbeelden die door de meerderheid van de Staatscommissie voor de afschaffing van de slavernij in Suriname, Curaçao en aan de kust van Guinee, werden voorgestaan. Maar juist deze denkbeelden, in wezen uiterst progressief, werden met algemene afkeuring begroet, zoals door jhr. C.A. van Sypesteyn in zijn lang vergeten boekje over de afschaffing der 'slavernij in de Nederlandsche West Indische koloniën' wordt gezegd.

Kielstra's bewondering voor de denkbeelden van de commissie Baud, kwam voort uit zijn langjarige Indische ervaring en misschien ook omdat hij ontzag had voor de boer die zijn akker bewerkt. Uit onze gesprekken bleek dat volgens hem de aarde en haar schatten nooit of te nimmer het eigendom van de mens werden en dat alleen de opbrengst van de arbeid als persoonlijk bezit mocht worden beschouwd. Hoewel hij een principieel tegenstander van het socialisme was werd hij door bepaalde facetten van het socialisme geboeid.

Ik heb me voorgesteld na een lang gesprek dat deze gouverneur, wanneer hij tachtig jaar eerder in Rusland was geboren, hij zijn landerijen verdeeld zou hebben onder de afstammelingen van grootvaders lijfeigen boeren, niet als ethicus, maar als praktisch en rationeel man.

Kielstra, door de bevolkings-landbouw geboeid, was een tegenstander van mechanisatie. In het Rusland van de Kolchozen zou hij in Siberië zijn einde gevonden hebben. Hij zag de gevaren van multi-nationale ondernemingen die naar olie zochten of bauxiet groeven, hij had de pest aan mensen die met behulp van reusachtige machines rijst wilden oogsten, want dergelijke machines eisten

nu eenmaal grote investeringen en als conservatief antisocialist wilde hij landbouwers niet veranderen in ondernemers, die de mechanisatie bevorderden. Hij bewonderde de man die op het land werkte, en hij verachtte de mensen die in de stad hun toevlucht hadden gezocht en zich aan de strijd tegen de natuur onttrokken. Ook al gaf hij toe dat ze die strijd hadden opgegeven als gevolg van historische fouten.

Negatieve en positieve eigenschappen van een strenge man. Hij had het diepste respect voor wat hij als het cultureel bezit van mensen beschouwde, en al was hij geen tegenstander van missie en zending toch gaf hij niet toe, aan de dames en heren die Hindoes, Islamieten of Confucianisten met alle geweld de boodschap van Christus wilden brengen. Hij geloofde in een corporatieve staat, waarin, met instandhouding van apartheid, bevolkingsgroepen vreedzaam naast elkaar zouden co-existeren.

Kielstra stak zonder twijfel met kop en schouders boven zijn omgeving uit. Het was een genot met hem te praten over allerlei vraagstukken, die met Suriname hadden te maken. Maar waarom werd een man, die over geen enkele diplomatieke gave beschikte, tot gouverneur benoemd? Een raadsel.

Kielstra was nu juist een man die in Paramaribo, de grootste tegenstand moest opwekken onder hen, die heilig geloofden in de assimilatie-theorie. Hij geloofde namelijk niet in het geheimzinnig vermogen van Hindoes, Javanen, Bosnegers en Chinezen om zich aan te passen aan de Creoolse erfopvolgers van blanke, protestantse slavenhouders. Deze droomden van een volk, dat een zelfstandig en eigen bestaan zou leiden, multiraciaal maar in de eerste plaats Surinaams.

Kielstra moest wel veranderen in een wat zure regent, want hij regeerde uit naam van de Koningin en de centrale overheid in Den Haag en ook die centrale overheid liet hem in de kou staan door een financieel uiterst behoedzame politiek, slechts zelden op de korrel genomen door de volksvertegenwoordiging.

Zo had Kielstra tijdens zijn elfjarig onderkoningschap twee vijanden. Het zuinige, van visie gespeende 'Den Haag' en het College der Staten, dat eigenlijk niet anders kon dan oppositie voeren tegen de landvoogd. Een antagonisme waarvoor, al in 1911, door de commissie Bos, vruchteloos was gewaarschuwd. Onder die omstandighe-

den wilde hij vergaande hervormingen doorvoeren. Uitgaande van het rapport van baron Baud trachtte hij het leven op het platteland te veranderen door de instelling van dorpsgemeenschappen en door erkenning van het Hindoestaans en Islamitisch huwelijksrecht. In andere koloniale gebieden, Trinidad, Brits Guyana, waar grote groepen Hindoestaanse landbouwers leefden, waren dergelijke hervormingen doorgevoerd. Ook daar kwam er veel kritiek van de Creoolse bevolking omdat gevreesd werd dat de erkenning van Aziatische gebruiken het ontstaan van een multiraciale gemeenschap bedreigde. In de Britse koloniën had men niets tegen de crematie, voor Hindoes een soort geloofspunt. In Suriname werd crematie niet toegestaan, want zowel de Creolen als de Nederlanders hadden bezwaren.

Slechts hier en daar bestonden op het platteland nog resten van Creoolse nederzettingen, zoals het merkwaardige plaatsje Coronie. Er was daar een soort gemeenschappelijk plantagebedrijf ontstaan dat met kokosolie en varkensfokkerij het hoofd boven water hield. Ook voerden op enkele tuinen Creoolse families een wanhopige en indrukwekkende strijd tegen de natuur. In het Paradi district was nog iets van Creoolse landbouw. Maar voor het grootste deel waren de landerijen die na het definitieve verval van de grote plantages ontstonden of die gevormd werden op door de overheid ter beschikking gestelde gronden in bezit van Hindoestaanse en, in mindere mate, Javaanse boertjes. Kleine, gesloten Aziatische nederzettingen in de twaalfde provincie van Nederland. Vele geboren Surinamers zagen de ontwikkeling met lede ogen.

Ik herinner me gesprekken met bevriende Surinamers die hun verontwaardiging over de ‘verindisching’ van het land niet onder stoelen of banken staken. Zij gaven alle schuld aan die potentaat van een Kielstra, want hij was, zei men, ondanks de tegenzin van de Staten met het organiseren van de dorpsgemeenschappen begonnen. Hij had ook, wat in de ogen van mijn vrienden nog erger was, het Aziatisch huwelijksrecht erkend.

De argumenten waren steekhoudend en tegelijk makkelijk te weerleggen. In Trinidad en vooral in het toenmalige Brits Guyana bestonden precies dezelfde moeilijkheden en ook daar was de kritiek op het Bestuur dat tegemoet kwam aan de wensen van de Aziatische burgerij groot en heftig. Minstens even heftig waren de klachten

van de Aziaten over de ‘achterstelling’ die zij in vergelijking tot de Creolen zouden ondervinden. In de Britse gebieden gingen de Aziaten op den duur de ‘landstaal’ spreken, het Engels. Maar in Suriname sprak men Hindi of Javaans. Het Neger-Engels, dat in zekere zin als een lingua franca fungeerde, werd niet ‘erkend’ en kon als gevolg daarvan niet uitgroeien tot een algemene taal.

Op het platteland werd op de kleine dorpschooltjes in het Nederlands les gegeven, het geleerde werd meestal snel vergeten. De Javanen spraken in het algemeen Ngoko, en soms de Bahasa Indonesia, het Maleis. Surinaamse en Nederlandse ambtenaren met een Indische achtergrond kenden die taal ook. Zo leefden lange tijd de verschillende ‘bevolkingsgroepen’, zoals men eufemistisch zei, naast elkaar voort.

Al in het begin van de eeuw verzezen op het platteland Hindoe-tempels en moskeeën. Indische priesters, de ‘pandits’, werkten braaf onder hun Hindoestaanse volgelingen en dezen luisterden naar de pandit op een feestdag of een verjaardag wanneer hij bij een flakkerend vuurtje een stuk uit de Bhagavad Gita voorlas en de tekst verklaarde. De pandits gaven op de kleine dorpscholen niet alleen godsdienst-onderwijs, zij leerden de plattelandskinderen ook de geheimen van lezen en schrijven, optellen en aftrekken.

Toen brak de Eerste Wereldoorlog uit, en de nog bescheiden Aziatische nederzettingen in Zuid-Amerika kregen een mooie kans. Steeds meer gingen de kleine als ‘koelies’ verachte boeren, voedsel leveren aan de stad. Sindsdien is de stad afhankelijk gebleven van die keuterboertjes. Na de Eerste Wereldoorlog waren zij een factor van belang voor de economie van Suriname, en tijdens de Tweede Wereldoorlog werd hun betekenis nog veel groter.

Het kan niet ontkend worden dat Kielstra, misschien ook wel door zijn constante botsingen met overwegend Creoolse Statenleden, voor ‘zijn’ Javanen en ‘zijn’ Hindoestani een zwak had. De oosterlingen boeiden hem nu meer dan de elite van Nederlands georiënteerde Creolen en de zwarte, onontwikkelde armoedzaaiers die op hun erfwooningen in de stad vegeeterden beschouwde hij als een verloren massa. Als hij zijn denkbeelden in praktijk had kunnen brengen, als in ‘Den Haag’ een royale overheid moderne begrippen als ‘ontwikkelingshulp’ had gekend, dan zou hij die armoedige bevolking, in de stad een marginaal bestaan leidend, naar het land hebben gezonden en

met zachte dwang aan het werk gezet.

Toch liet Den Haag zijn onderkoning niet helemaal in de steek. Hij kreeg enige ‘Indische’ ambtenaren ter assistentie, districtscommissarissen, de plaatsen innemend van Surinaamse bestuursambtenaren die zich meenden te kunnen beroepen op praktische kennis. Dat werkte de weerstand tegen zijn regime in de hand. De nieuwe districtscommissarissen waren in het algemeen academisch geschoolde, jonge mensen en zij droomden van een eervolle carrière in ‘de Oost’. Na korte tijd voelden ze zich wat vereenzaamd in Suriname waar wel Javanen woonden maar waar zij het niet verder konden brengen hoewel zij zich voorbestemd voelden voor het ambt van assistent-resident of zelfs, wie weet, resident.

Zij deden hun plicht, en verdiepten zich, voorzien van in Leiden of in Utrecht verworven kennis, in de problematiek van de Aziatische boertjes. Zij ergerden zich, al of niet terecht, aan de naar hun smaak denigrerende uitspraken van Creolen over deze landbouwers die zij juist beschouwden als ‘hun mensen’.

Zij bleven zich ervan bewust dat zij slechts tijdelijk in dit land werkzaam waren. Later, misschien na enkele jaren, zouden zij met de hier opgedane ervaring naar het grote land gaan waarvan zij droomden: Nederlands-Indië.

Zo versterkten deze BB-ambtenaren de mening dat men van hogerhand doende was Suriname te ‘verindischen’. Ambtelijk leidde dat tot spanningen en van normaal sociaal verkeer was zelden sprake. De BB-ambtenaar bleef eenzaam, schichtig, volkomen vertrouwend op de gouverneur, de grote kenner van de buitengewesten in de Oost.

Wanneer Kielstra in deze kring zijn denkbeelden toelichtte en zijn bewondering uitsprak voor het rapport van de commissie Baud, te goeder trouw piekerend over in de Surinaamse districten op te bouwen Aziatische gemeenschappen, vond hij er sympathie en begrip.

Zij begrepen zijn gedachtengang en veroorloofden zich als getrouwe BB-ambtenaren geen kritiek. Zo kwam er eendracht tussen de gouverneur en zijn binnenlandse bestuursambtenaren. In het sociale leven werd dat weerspiegeld.

Wanneer een vreemde bezoeker zich bij de gouverneur meldde en de bewindsman vond het nodig hem te ontvangen werd er een

tuinfeestje gegeven. De vertrouwde BB-ambtenaren ontbraken zelden. En dus moesten oude, vertrouwde Creoolse ambtenaren wat minder dikwijls worden uitgenodigd! Dat zette in de kleine ‘kolonie’, of beter: ‘provincie’, kwaad bloed.

Het gemompel over de ‘verindisching’ van Suriname nam met de dag toe, het was aan alles te merken. Vroegere bewindslieden hadden wel eens bewondering getoond voor een donderende toespraak in de Staten of voor een gedegen rapport. Kielstra niet. Integendeel. Met soms hinderlijke nadrukkelijkheid legde hij de vinger op wonde plekken en vervreemde mensen van zich die anders misschien voor hem door het vuur zouden zijn gegaan.

Ik kreeg de indruk, als ik met hem praatte, dat deze stijfkoppige man, hoogleraar in de koloniale staathuishoudkunde, de staatkundige ontwikkelingen in Europa helemaal niet doorzag en er zich niet van bewust was welke hel dreigde los te breken. Zelfs was ik wel eens bang, dat hij de autoritaire stromingen, als zovele intellectuelen in Nederland, niet helemaal afwees. Maar toen de nazi's, ‘dieven in de nacht’ zoals we toen zeiden, Nederland binnenvielen en een einde maakten aan een jarenlange droom van gemakkelijke neutraliteit, bleek Kielstra een patriot, conservatief in hart en nieren en wilde de smadelijke belediging het vaderland aangedaan, wreken. Hij zou dunkt me, als hij in Nederland was geweest in een conservatieve verzetsbeweging een rol van belang hebben gespeeld.

Ik leerde Kielstra kennen in zijn nadagen, toen de oorlog al een paar jaar aan de gang was, en hij leek mij geknipt voor de hoofdrol in het koloniale drama van ondergang, ook uiterlijk.

Toen hij naar Suriname vertrok in het voor Nederland nog rustige jaar 1933 had hij zijn oude legeruniform meegenomen, een grijs kolonelsuniform met putti's en al, uit de jaren 1914-1918. Als ter gelegenheid van ‘Konings verjaardag’ op het Oranjeplein, van oudsher exercitieterrein, een parade werd gehouden, trok hij dat zware Hollandse uniform aan, en ging in de schaduw van het over een paar palen gespannen zeildoek staan waarmee de ‘eretribune’ was afgeschermd, onvermoeid, de dooraderde hand aan de hoge kepi, de troepen inspecterend die gans Suriname tegen een vijand zouden verdedigen.

Een ontroerend schouwspel. Tussen de in witte uniformen geklede binnenlandse bestuursambtenaren en hoge officieren, stond hij

daar temidden van wat ik zou willen noemen: de kolonie in de kolonie. Misschien, achteraf gezien, de enige geslaagde vorm van kolonisatie die de navolger van Baud in elf jaren van strijd tot stand bracht.

Kunstenaars als bewindslieden

Aan welke eisen hebben de mensen die in de laatste drie eeuwen als bestuurders naar overzeese gewesten gezonden werden, moeten voldoen? Soms stuurde men kooplieden of, om het modern te zeggen, economen. Soms juristen. Soms militairen, en ook wel personen die militair, koopman en rechtskundige tegelijk waren. Zelfs koos men wel eens een bioloog of een technicus. Zelden een kunstenaar, beeldhouwer, schilder, componist of schrijver. Het besturen werd liever toevertrouwd aan mannen met rechtskennis die het 'beleid' zouden kunnen bepalen, of aan economen die zo'n gewest konden beheren als een reusachtige plantage, waar geld uit moest komen.

De gedachte dat een land niets anders is dan een onderneming, een plantage die geld moet opbrengen, leeft, vrees ik, nog steeds in het Caribisch bekken. Niet alleen onder de bestuurders, ook onder de inwoners.

Wanneer wat kunstzinniger mensen als gouverneur naar die overzeese gewesten waren gekomen? Zouden zij niet meer oog hebben gehad voor wat het leven leefbaar en bijzonder maakt dan kooplieden, militairen en juristen? Tussen landen en volkeren was onder leiding van kunstenaars misschien een andere verhouding gegroeid dan nu. De combinatie kunstenaarschap en staatsmanskunde in één en dezelfde persoon, leverde bijna altijd boeiende, tot op de huidige dag onvergetelijke resultaten op.

Onder de gouverneurs die ik gekend heb was één kunstenaar, mr. N.C. Debrot, Cola voor zijn vrienden, die naar alle waarschijnlijkheid een van de beste bewindslieden is geweest die de Antillen hebben gekend, en, in ieder geval, één van de boeiendste.

Johan Maurits van Nassau diende in het Braziliaanse Recife, zijn 'Nieuw Holland', lang en onder moeilijke omstandigheden, de Nederlandse belangen en hij was behalve militair een man met oog voor de schone kunsten. In zijn gevolg waren goede kunstschilders opgenomen. Aan die schilders denkt men in Brazilië met plezier terug en aan Johan Maurits even zeer. Goed, de Surinaamse gouverneur-dichter Mauricius, die regeerde in de loop van de achttiende eeuw, heeft veel ruzie gehad met de 'plantocratie' maar ook

hij was een bijzonder man en werd niet vergeten.

In verschillende Europese landen begon men in te zien dat een overzeese bewindsman behalve over diplomatieke kwaliteiten, over kennis van ‘land en volk’ diende te beschikken. Kielstra was tegelijk bewindsman en volkenkundige. Maar ach, zijn kennis van land en volk, had hij, behalve tijdens zijn studiejaren in Europa, vooral opgedaan in Oostindische buitengewesten, en daar woonden nu eenmaal andere volkeren dan in Suriname.

Met hem maakte ik verschillende malen tochtjes naar plantages waarop veel Javaanse arbeiders werkten. Zo'n bezoekje was informeel. Wel deed de directie van het bedrijf zijn best de gouverneur waardig te ontvangen, maar hij beschikte niet over veel middelen en de gouverneur wilde met de arbeiders praten. Hij sprak vloeiend Maleis en kon dus gemakkelijk vragen stellen. Bij een van die gesprekken informeerde Kielstra naar de gezinnen. Een Javaan zei dat het kindertal gelijk bleef. ‘Maar,’ zei hij, ‘als we straks op een eigen grondje zitten dan gaat dat anders worden.’

Zoiets deed het hart van Kielstra goed. Het liefst zou hij al de arbeiders een eigen stuk grond hebben aangeboden om hen in staat te stellen, in volle vrijheid aan de opbouw van een nieuwe nederzetting te beginnen. Aan de andere kant moest hij toegeven dat een dergelijke politiek de ondergang betekenen zou van het grote bedrijf. Misschien, dacht hij, zou dat geholpen kunnen worden met nieuwe immigranten uit Java, die, na verloop van jaren, op hun beurt de oosterse kolonisatie zouden kunnen versterken.

De oorlog heeft aan de import van steeds nieuwe groepen contractarbeiders een einde gemaakt. Maar de kolonies van kleine landbouwers leefden voort en er werd heimwee geleden.

Ik kan me niet voorstellen dat er iemand in Suriname leefde zonder heimwee. Zelfs de Bosnegers hadden een soort verlangen naar het land van herkomst, waarmee ze contacten onderhielden via Goden en Demonen die van tijd tot tijd naar hen kwamen kijken. Ik denk dat de meeste Hindoes, ook nu nog, dromen van India, met de grote steden en de gouden tempels. Ik denk dat zelfs de Creolen Afrika niet volkomen waren vergeten, hoe Nederlands ze zich ook voelden. Geboren Nederlanders in Suriname leden bijna dag en nacht aan heimwee, vooral tijdens de oorlog, toen zij zich van de hele wereld afgesneden voelden.

Natuurlijk had ik ook heimwee, een gevoel dat ik op het levende, minder armoedige Curaçao maar enkele maanden na mijn aankomst had gekend maar dat in Suriname veel sterker terugkeerde.

Dat werd ook wel een beetje in de hand gewerkt door een paar mensen op mijn kantoortje. Een van hen was mijn vriend Soedjono, een Javaanse jongeman die in zijn geboorteland een hogere opleiding had genoten. Waarom hij Java had verlaten weet ik niet. Ik veronderstel dat hij moeilijkheden had ondervonden en samen met zijn jonge vrouw, daarom naar Suriname was vertrokken. Hij droomde van terugkeer, maar dan van terugkeer naar een onafhankelijk Indonesië, dat zeker zou ontstaan, hij wist niet wanneer. Die hoop vervulde zijn leven en denken en vaak, alleen op ons kantoortje, praatten we over zijn toekomst in het vrije Java.

Ik had ook een andere hulp, een joodse jongen die na het uitbreken van de oorlog over de Nederlandse grens was getrokken en via Frankrijk en Spanje, langdurig opgehouden in Jamaica, Suriname had bereikt.

Hij was vrolijk, moedig en had heimwee naar Holland. Vaak wandelden we over het Oranjeplein, of gingen een ogenblik zitten in de schitterende palmentuin achter het gouverneurshuis, en dan kon hij zijn verlangen naar huis, nauwelijks de baas.

‘Hoe kom ik hier weg? Hoe kom ik hier weg?’ vroeg hij zich zuchtend af.

Op den duur begon alles hem te irriteren. De warmte, het stof in de straten, de vervelozе huizen, de mensen, de soms plotselinge drukte op straat, dan weer de diepe stilte, het zangerig gepraat van een paar meisjes die op een naburig kantoortje hun tijd verdeden, zelfs de uitbundige natuur die zich ook in de stad manifesteerde werden hem te veel, te vermoeiend.

Wanneer men geen juristen, economen of militairen naar de West had gezonden maar kunstenaars, op zoek naar nieuwe indrukken en nieuwe schoonheid, zou dan het leven niet anders en minder nostalgisch geworden zijn? Misschien was zo'n kunstenaar samen met gelijkgestemden gaan luisteren naar de boeiende spinverhalen van Suriname, misschien had hij met een ‘kapitein’ in het binnenland een afspraak gemaakt om een groep echte, goede dansers en danseressen, met tromspelers en al, uit te nodigen voor een feest op het Oranjeplein, misschien had hij, net als ik, dikwijls geluisterd

naar goedoe goedoe Thijm, de wonderlijke straatzanger die nog tijdens de Tweede Wereldoorlog door de straten trok om de dingen van de dag te bezingen.

Volgens geruchten, waaraan ik niet de minste waarde hecht, zou Thijm van huis uit van goede familie zijn geweest, een directe afstammeling van een Thijm uit Holland die weer familie was van de Alberdinck Thijms uit Amsterdam. Onze goedoe goedoe Thijm als neefje van Lodewijk van Deyssel? Een Surinaamse loot aan een erg litteraire Amsterdamse stam. Hoe het ook zij, hij zong, met zijn nasale stem zijn liedjes en als hij de straat binnenkwam liepen de kinderen verheugd achter hem aan.

Een kunstenaar-gouverneur zou anders tegenover land en volk hebben gestaan dan de mannen die iets groots wilden verrichten. Wat waren er trouwens voor kansen in dat uitgestrekte, lege land? Zelfs Lely heeft niet veel anders nagelaten dan een verrukkelijk ouderwets, speelgoedachtig spoorbaantje en een krottendorpje met zijn naam, en het Lely-gebergte bestond al ruimelijk voor zijn geboorte.

Hoe dan ook, een kunstenaar had misschien iets kunnen doen tegen het heimwee van de mensen in Suriname dat Albert Helman in zijn meesterlijk boekje *Zuid-Zuid-West* zo goed heeft beschreven. Ik heb de jongens in de Saramaccastraat nooit 'my old Kentucky home' horen zingen, zoals Helman vertelt, maar wel heb ik dikwijls geluisterd naar de kauna of kawinamuziek die tot het meest eigen cultuurbezit van de Creolen behoort. Het deed me deugd dat de filmer Herman van der Horst en zijn vrouw toen ze na de oorlog in Suriname hun film *Faja Lobbi* maakten die kawinamuziek ontdekten. Het allervreemdste kawina-achtige liedje dat ik ken ging over een man met zeven baarden, die plotseling en schrikwekkend kwam opduiken uit het bos. Als de zanger dit verteld heeft valt een koor in en zingt dat 'wij negers van mina' zijn.

Vermoedelijk herinnert het liedje aan de tijd toen aan de Afrikaanse kust gebarde Hollanders met zwarte kooplieden en chiefs contracten sloten over de aankoop van negers die naar het kasteel Elmina werden gestuurd voor ze de oceaan over moesten steken. De merkwaardige, soms romantische, soms niet goed te begrijpen volkskunst van de Creolen bevat herinneringen aan lang geleden. Op 'zestien april' verliet een balatableeder zijn vrouwtje voor een tocht naar

het bos. Haar ogen vulden zich met tranen maar dat mocht niet baten. De man ging, gehoorgevend aan de roepstem van het woud en gedwongen door de noodzaak brood op de plank te brengen. Dat liedje, een prachtige illustratie van het moeilijke volksleven in die dagen, wordt door de Hollandse radio zo nu en dan uitgezonden maar ik denk niet dat er veel luisteraars zijn die de tekst kunnen volgen.

Ik leerde een manke jongen kennen die met een paar darmen en een sigarenkistje een eigen gitaar gemaakt had. Aan de kunstavondjes bij de Feinlands denk ik met genoegen terug maar die manke musicus is me levend bij gebleven. Met hulp van Emanuels, die toen bij de Lands Radiodienst werkte, heb ik zijn getokkel vastgelegd op een paar glazen grammofonplaten. Wanneer een kunstenaar bestuurder van de kolonie was geweest, een echte kunstenaar, niet een arrogante vakman, dan zou hij misschien de mensen een ander denkbeeld van beschaving bijgebracht hebben. Hij zou hun de waarde hebben getoond van hun eigen muziek en poëzie. Wie weet had hij de Creolen ontvankelijk gemaakt voor de schoonheid van de gamelan en de Indische muziek die soms opklonk, zo maar, in een vergeten gehucht of in een schijnbaar leeg huisje, gebouwd op hoge neuten.

Tijdens de oorlog kwam in Suriname een hoogleraar terecht die jarenlang had onderwezen aan de universiteit van Peking, en nu colleges ging geven aan de medische school, Droogleever Fortuyn, een rustige humane man die zich ergerde aan de manier waarop de mensen in Suriname langs elkaar heen leefden, aan de vele kolonies in de kolonie, aan de gebrekkige belangstelling van de Creolen voor de wijsheid en beschaving van de Hindoestaanse landbouwers en van de Hindoestanen voor wat de Creolen eigen land schonken.

Als we hier nu eens middelbaar onderwijs hadden, klaagde hij, dan zou daarin misschien verbetering komen. Jonge mensen zouden ruimer leren denken.

Er was aan het einde van de vorige eeuw in Paramaribo een middelbare school geweest, maar de afschuwelijk zuinige overheid in Nederland besliste dat het aantal leerlingen te gering was om deze langer te subsidiëren. Daarmee was de kous af. Steeds weer werden pogingen gedaan het middelbaar onderwijs nieuw leven in te blazen, ook tijdens de laatste oorlogsjaren. Daarbij speelde de Surinaamse geschiedkundige dr. Einaar een bescheiden rol.

Hij was gouvernementsarchivaris. Zijn kantoor was vlak bij het Plein in de Gravenstraat gevestigd in een somber, vervelooft gebouw. Daar zat hij, in zijn stoffig vertrek, maar altijd even opgewekt en gelukkig, tussen duizenden mappen en papieren. Hij had maar een enkel hulpje en er was geen denken aan dat het overvloedig materiaal geordend kon worden. Daarom had hij altijd wel tijd, voor een gezellig, hartelijk praatje als je hem opzocht in zijn donker hol.

Toen ik, op verzoek van de territoriaal commandant, een lezing moest houden over de overeenkomsten en tegenstellingen tussen de mensen op de Antillen en in Suriname, vroeg ik hem raad. Want de uitdrukking 'Creolen' was op de Antillen onbekend. Het woord neger werd daar in denigrerende zin gebruikt, en wat voor woord te vinden als een soort gemene deler?

Eenaar, die goed op de hoogte was van de ontwikkelingen onder de negers van Amerika, wees me op de term Afro-Amerikaan. Voor zover ik weet werd deze term voor het eerst gebruikt door de Afrikaanse schrijver Ekra Agiman, die onder de naam Casely Hayford een merkwaardig boekje schreef *Ethiopia unbound*, dat in 1911 in Londen werd uitgegeven. Sindsdien werd het woord steeds weer gebruikt en het kwam in de Verenigde Staten zelfs duidelijk in de mode. Alle gekleurde mensen in het westelijk halfrond van oorspronkelijk-Afrikaanse herkomst zouden zo kunnen worden genoemd, meende Eenaar. Ik was erg gelukkig, want ik vond de gedachte fris en oorspronkelijk. Het woord verwekte tijdens de lezing die door vele Creolen werd gevolgd opschudding. De toehoorders voelden zich door het voorzetsel afro beledigd. Want Afrika was voor hen een soort wildernis, door onbeschaafde mensen bewoond. Misschien zou daar in een verre toekomst nog wel eens een soort beschaving opbloeien maar voorlopig leek het daarop niet.

Het was kortom in dat milieu en in die tijd pijnlijk eraan te herinneren dat de beschaving van Suriname ten dele uit Afrika kwam. Ik had mij altijd verbaasd over het succes van de generaties Benjamins en Van Ommeren die met hardnekkige eenzijdigheid wezen op de banden tussen Surinamers en Nederlanders. Na mijn lezing vroeg een man het woord die ik kende als uitmuntend essayist en die vele artikelen had bijgedragen aan het dagblad *De West*, geschreven in een soms geestig en altijd stijlvol Nederlands. Hij heette Comvalius en was opgeleid tot onderwijzer. Ik verwachtte een vraag

maar hij verklaarde, heel eenvoudig: ‘Ik ben geen Afro-Amerikaan. Ik ben een Neger.’ Een standpunt dat in het Noord-Amerika van vandaag dikwijls wordt verdedigd door jonge progressieve kleurlingen, die, binnen hun isolement, de zaken duidelijk willen stellen al zijn ze, bij uiterlijke overeenkomsten met de Afrikanen, ook bepaald door hun Amerikaanse ‘heritage’.

Mensen die niet bij de lezing waren maar er in de krant een verslag over lazen, dachten na over het begrip Afro-Amerikaan. Een bekende arts, die ik altijd als een typisch Creoolse Hollander had beschouwd begon erover. Zijn toekomstvisie was deze: de Afrikaanse landen zouden in de toekomst een belangrijke rol op het wereldtoneel spelen. Toen hij dit zei, in de oorlogsjaren, was vrijwel heel Afrika een beetje kolonie of helemaal kolonie, en zijn voorspelling verblufte me. Hij had gelijk.

Als Suriname van tijd tot tijd door kunstenaars was bestuurd, zou het land zich anders hebben ontwikkeld. Nu was er alleen het Thalia-theater, een nuttige instelling al was het maar omdat in dat oude, wrakke gebouw gouverneur Rutgers voor het eerst in zijn leven een toneelstukje zag. Rutgers was van zeer christelijken huize en beschouwde het theater als een uitvinding van de duivel, maar nu, als bewindsman, onder de druk van de omstandigheden, gooide hij het op een akkoordje met hem. In Thalia werd overigens nooit een echte Hindoestaanse dans uitgevoerd of het schitterend wajangspel van de Javanen.

In Suriname leefden de beschavingen naast elkaar. Hardnekkig verdedigde iedereen het eigen cultureel bezit tegenover vreemden. Hindoestanen, Chinezen en Javanen konden niet optreden in het Thalia-theater, bolwerk van Creools-Nederlandse cultuur. Kielstra en zijn districtscommissarissen, geboren Nederlanders, ten dele in Oost-Indië gevormd, hadden belangstelling voor wat onder Javanen en Hindoestanen leefde, en ondervonden van de Creolen een wantrouwen dat tot verzet uitgroeide van op den duur overdreven hardnekkigheid.

Suriname was het land van de bevolkingsgroepen. Het is dat nog. Op de nationale vlag, die door een dochter van Lou Lichtveld is ontworpen, worden de bevolkingsgroepen als gekleurde sterren weergegeven, verbonden door een ellips.

Hadden kunstenaars het beter gedaan? Het bestuur was toever-

trouwd aan land- en volkkenners, kooplieden, juristen en verwanten van toonaangevende politici in Nederland. De zeer christelijke De Savornin Lohman slaagde er zelfs in om tijdens zijn loopbaan als gouverneur een deel van de joodse ingezetenen, na eeuwen joodse kolonisatie, door het ontketenen van anti-semitische gevoelens, van hun land te vervreemden. Dat gebeurde in het begin van deze eeuw en veroorzaakte een grote emigratiegolf naar Nederland.

Kielstra was een heel andere man dan zijn voorganger De Savornin Lohman, familielid van de bekende christelijke politicus. Hij was niet vanwege verwantschap met christelijke politici maar vanwege zijn kennis tot zijn hoge functie geroepen. Men zal wel geweten hebben dat hij de nodige buigzaamheid miste om waarlijk in zo'n door vele rassen en volken bewoonde gemeenschap met succes leiding te geven. Men vertrouwde er waarschijnlijk op dat zijn kennis hem over de moeilijkheden zou heen helpen.

Niemand had op de oorlog gerekend die zou uitbarsten in Europa en op de gevolgen van die oorlog, ook voor Suriname.

De onzichtbare oorlog

Tussen de beide wereldoorlogen deed in West-Indië een tragi-komisch verhaal de ronde. Toen Engeland in 1914 Duitsland de oorlog verklaarde zou het parlement van Barbados een telegram aan de Koning van het Verenigd Koninkrijk hebben gestuurd waarin de koning werd aangemoedigd de vijand op het gezicht te slaan. Want zei het telegram, Barbados staat achter U! Het is niet van belang of er ooit zo'n telegram is verzonden. De anekdote is van belang. Hoe duidelijk te maken wat 'imperiaal denken' is? Je moet echt zelf in verre, met moederlanden verbonden gewesten gewoond en gewerkt hebben om het denken te begrijpen van de overzeese Engelsen, overzeese Fransen en natuurlijk ook overzeese Nederlanders in de tijd van de oorlog. Zij beschouwden hun kleine, dikwijls spaarzaam bevolkte landen en eilandjes waar, zoals dat werd genoemd, de vlag 'fier en onbesmet' bleef wapperen, terwijl het moederland in een strijd op leven en dood was gewikkeld, als bastions van trouw, als laatste buitenposten.

Die geest was er in Suriname. Pas later begon men zich te bezinnen op de nieuwe situatie. Het centrale gezag in 'Den Haag' bestond niet meer. Suriname was op eigen kracht aangewezen.

Weinigen waren zich bewust van de veranderingen die zich als gevolg van oorlog en bezetting moesten voltrekken. Weinigen waren zich bewust van de strategische betekenis van Suriname. De oorlog werd in die tijd gezien als een conflict dat zich tot Europa beperkte.

Na de bezetting van Parijs en de vestiging van een twijfelachtige regering in Vichy werd de toestand uiterst moeilijk. De nog neutrale, Amerikaanse regering probeerde invloed te behouden in Frankrijk, want gevreesd werd dat het hele land een nazi-regime zou aanvaarden. Niemand kon voorzien hoe zich de Franse overzeese gebieden zouden ontwikkelen. In West-Indië, in La Guyana Française et le territoire de l'Inini, in Guadeloupe en Martinique kende Frankrijk zijn vertakkingen. Frans Guyana grenst aan Suriname en dat was het belangrijkste bauxiet exporterende land van de wereld. De vrees dat vanuit Frans Guyana acties zouden worden ondernomen tegen

de strategisch zo belangrijke bauxietmijnen heeft vermoedelijk ertoe bijgedragen dat president Roosevelt zich wendde tot Koningin Wilhelmina, in Londen gevestigd.

Zij ging in op de suggestie van de neutrale Amerikanen en vroeg hun hulp voor de bewaking van Suriname. Het land beschikte slechts over tweehonderd soldaten van het Koninklijk Nederlands Indisch Leger. Deskundigen vertelden me dat ze waren uitgerust met twee karabijn-mitrailleurs, 120 geweren van het type M. 95 waarvan vele met uitgeschoten lopen, en over een handvol munitie.

Al spoedig arriveerden de 'yanks' aan boord van drie schepen op de Surinamerivier. In allerijl waren door de gouverneur en zijn hoofdamttenaren voorbereidingen getroffen. Er was beraadslaagd over het terrein waar het Amerikaanse militaire kamp zou worden gevestigd maar in zijn studeerkamer zal de bewindsman zich bezorgd hebben afgevraagd hoe hij als 'commander in chief' van een niet bestaand leger zich tegen de Amerikaanse overmacht zou kunnen handhaven.

Zijn ambtenaren werd verboden contact met de Amerikaanse militairen op te nemen voor de commandant van het landingsleger zich bij de gouverneur had gemeld. Het regende dat het goot op die dag. Half Paramaribo was naar de rivier gelopen om de Amerikanen te zien aankomen maar officieel werd er niets gedaan. Volgens ooggetuigen stapte de commandant van de Amerikaanse troepen, kolonel Henderson, wit van woede naar het gouverneurshuis.

Daar lag het. Omgeven door hoge, natte bomen, aan de rand van het Oranjeplein. Het was, zoals steeds op regendagen, gehuld in een waas van nevel waardoor het een nog waardiger, ouderwets karakter kreeg. De piepjonge luitenant Os van Delden ontving de Amerikaanse kolonel, en na telefonisch overleg werd deze rustig naar de gouverneur gebracht, die de beduusde militair, nat van de regen, begroette, als was hij niet het opperhoofd van een dorpstaat, maar de president van de Verenigde Staten zelf, met de woorden: 'Thank you for reporting.'

De kolonel kreeg sherry en het hoofd van de publieke werken werd binnengelaten: 'to assist our American friends in every possible way.'

Toen kreeg hij de opdracht om binnen enkele dagen rapport uit te brengen over de gang van zaken. Iedere week diende hij, net als

de hoofdambtenaren op woensdagmorgen, nader overleg met de ‘commander in chief’ te plegen.

Geïmponeerd door dit zonderlinge, strikte protocol vertrok de Amerikaanse kolonel opgewekt, naar zijn manschappen aan de oever van de rivier. Het kampement werd door Amerikaanse en Surinaamse technici en arbeiders in korte tijd gebouwd. Spoedig daarna vroegen de Amerikaanse officieren de gouverneur op bezoek.

Dat werd, zo hoorde ik later een echte inspectie. Helemaal in stijl. Maar een uitnodiging ‘to come in for a drink’ werd hoffelijk afgeslagen. De adjudant nodigde de kolonel en zijn stafofficieren daarentegen uit voor een formeel bezoek aan mevrouw Kielstra en stipuleerde dat daarbij een wit tropenuniform moest worden gedragen, geen veldtenue!

Goede raad was duur. De Amerikanen hadden geen witte tropenuniformen. Een bommenwerper steeg op en vertrok naar de States om ze te halen. Een week later zaten de mannen, keurig in het wit, ‘petit fours’ te verorberen met mevrouw in het midden. Een ‘officiële ontvangst’ ten paleize volgde, en die werd gevolgd door een even officiële ontvangst in het Amerikaanse kampement.

Een ongelooflijk verhaal? Zo hield een oude landvoogd, die over een paar afgedankte geweren beschikte, het decorum in stand.

Het verzoek om Amerikaanse hulp is waarschijnlijk juist geweest. In andere delen van West-Indië ging het moeilijker toe. Na de terugtocht uit Duinkerken werd premier Winston Churchill een heel wat hogere prijs gevraagd. Hij kreeg vijftig uit het jaar 1917 stammende torpedojagers maar moest Amerika het recht geven voor de tijd van 99 jaar militaire steunpunten te vestigen op Trinidad en andere Caribische eilanden. De burgemeester van de stad Port of Spain verzuchtte toen dat Engeland voor vijftig verroeste oorlogsschepen Trinidad voor bijna honderd jaar de kans op onafhankelijkheid door de neus had geboord. Een begrijpelijke verzuchting. In Trinidad, zuiver koloniaal geregeerd, was anders dan in Suriname al iets van een nationaal bewustzijn, een beginnende drang naar zelfstandigheid.

De Surinamers maakten zich niet zo druk over de komst van de Amerikanen. Ze beseften wel, dat het land zich nooit zou kunnen verdedigen tegen een machtige vijand, maar geloofden niet in een overval. Toch werd al op 10 mei 1940 de ‘staat van beleg’ afgekondigd. Tijdens een buitengewone zitting van de Staten werd een soort

‘eeuwige vrede’ tussen de Staten en de bewindsman gesloten, een vrede die niet eeuwig bleek.

Het lukte niet de defensie te versterken. Het onderdeelje van het Koninklijk Nederlands Indisch Leger ter plaatse stond onder leiding van de verstandige, algemeen gewaardeerde majoor Vink. Samen met zijn officieren woonde hij in het antieke Fort Zeelandia. Een zuinige regeringsploeg had in de jaren negentig van de vorige eeuw beslist dat Suriname verdedigd moest worden door een oorlogsschip, in de haven van Curaçao op negenhonderd mijl afstand voor anker gelegd. En omdat zelfs een marine-sloepje ontbrak slaagden de Duitse schepelingen er in hun Goslar te laten zinken. Dat had een ramp kunnen worden want als het schip iets verder stroomopwaarts was gezonken zou het de Surinamerivier hebben verstopt. De oorlogsgoden waren het land welgezend en Goslar veranderde in een eiland, vereeuwigd in een aardig spotliedje van goedoe goedoe Thijm. Wat later werd de ‘troepenmacht’ versterkt met een paar mariniers. Zij begeleidden een groep mensen uit Nederlands-Indië, die verdacht werden van anti-vaderlandse gevoelens, voor de duur van de oorlog veilig moesten worden opgeborgen in Suriname. Weer later werd het beroepslegertje uitgebreid met lokale troepen, die dank zij een speciale verordening, als ‘schutters’ onder de wapenen werden geroepen. Dienstplichtige Nederlanders uit Zuid-Afrika en een aantal leden van de in Engeland gevormde Prinses Irenebrigade, vestigden zich tijdelijk in Suriname. De marine werd tot leven gewekt. Een inmiddels gearriveerde ‘oudst aanwezend zeeofficier’ en zijn helpers kregen zelfs twee sloepen ter beschikking om de majesteitlijke Surinamerivier te verdedigen.

Kinderspel. De komst van Amerikaanse troepen, Amerikaanse vliegtuigen, de bouw van wegen en vliegvelden door de Amerikanen veranderde het beeld. Allerlei wat vroeger onmogelijk, te duur of om technische redenen niet uitvoerbaar was, bleek onder Amerikaanse leiding, met Amerikaanse middelen en manschappen wel uitvoerbaar. Niet alleen werd het vliegveld Zanderij snel vergroot, ook het schamele, ribbelige weggetje langs het Lelyspoorbaantje veranderde in een naar Surinaamse verhouding indrukwekkende heirbaan gemakshalve met roodachtig bauxietgrint geplaveid. Dat leverde patriottische artikelen op in de Amerikaanse kranten die schreven dat het leger in Suriname de kostbaarste weg aanlegde van alle tijden, hele-

maal van aluminium! Overdreven was dat, maar die weg door moerassen die vroeger als onneembare hindernissen werden beschouwd, was opzienbarend genoeg. De Amerikaanse legerleiding had aannemers gevonden met de nodige werktuigen en wegebouwmachines en die machines werkten in hevige mate op de verbeeldingskracht van Creoolse Surinamers.

De toegang tot de Surinamerivier werd vergemakkelijkt. Slechts betrekkelijk kleine zeeschepen waren in staat de ondiepten aan de monding te passeren, en moesten dan nog wachten op gunstig tij. De bauxietschepen voeren de rivier op, heel voorzichtig, langs de Cottica, het binnenland in. Na een uren lange reis, kwamen ze bij een oude Bosnegernederzetting, waar het bauxiet werd geladen. Eenmaal geladen keerden de schepen in een kunstmatige vijver om, heel langzaam, en ondernamen de terugtocht naar open zee.

De zeelui tuurden verbaasd naar de Bosnegerdorpjes langs het water. Soms voeren donkere mannen en vrouwen in hun 'korjalen' de grote, tot de waterlijn geladen schepen tegemoet. Vanaf de kant werden de matrozen vriendelijk nagewuifd door naakte, jonge meisjes, en die werden natuurlijk gefotografeerd. De kiekjes werden later in een Amerikaanse haven door de douane op grond van zedelijkheidsbepalingen in beslag genomen en wie weet later hoofdschuddend bestudeerd door ernstige mannen in het inmiddels verrezen Pentagon, speurend naar tekens die op vijandelijke invloeden langs de bauxietroute zouden kunnen wijzen. Maar de kleine, wat smerige vlaggetjes die hier en daar langs de rivier stonden om de goden de weg naar het dorp te wijzen zullen niemand's aandacht getrokken hebben. De kleine zwarte mannen in hun dorpjes vonden het druk worden langs de Cottica. Zij keken zich, als schip na schip passeerde, de ogen uit.

Op Moengo werd dag en nacht gewerkt. Daar lag het kleine, goed verzorgde dorp van de Surinaamse bauxiet-maatschappij, dochteronderneming van de machtige Amerikaanse aluminium-onderneming. In het centrum stond een met aluminiumverf beschilderd gastenhuis, en om het centrum heen was een nederzetting gebouwd voor Amerikaanse, Europese en Surinaamse employés. Terzijde ervan lagen de woonkwartieren van de mijnwerkers. Het dorp en de barakken leken weggezonden in een maanlandschap waarbinnen menselijk leven slechts kunstmatig mogelijk was. Langs de randen

van het gebergte trokken ploegen mijnwerkers. Hier en daar werden springladingen tot ontploffing gebracht. Als er dan weer een heuvel grijze aarde wankelde trokken, als reusachtige kevers, machines over het dode veld om de grijze aarde op te scheppen, die na een korte bewerking, in de buik van de onverzadigbare schepen verdween.

Met de nodige waaghalzerij hadden vijandelijke militairen en deskundigen het bedrijf best tot stilstand kunnen brengen. In de Verenigde Staten zelf werden grote voorraden bauxiet aangelegd zodat een tijdelijke onderbreking van de toevoer geen ramp kon betekenen. Maar toch, een aanval zou een lelijke tegenslag voor de geallieerden hebben betekend. Vandaar het Amerikaanse legertje, onder bevel van officieren die de handen vol hadden met conflicten tussen de twee secties waaruit het bestond. De mannen waren ten dele uit de ‘States’ afkomstig en ten dele van het eiland Portorico. De Portoricijnen en (misschien in mindere mate) hun eveneens Portoricijnse officieren werden door de Amerikanen als tweede-rangs krijgers beschouwd. Zij spraken, meenden deze, een merkwaardig patois, volgens kenners Spaans, fiedelden in hun vrije tijd op meegenomen gitaren en waren niet bang goede maatjes te worden met Surinamers, die op of in de nabijheid van de Amerikaanse kampen, aan het werk waren gezet.

Losse arbeiders, heel of half geschoolde timmerlieden, wegwerkers, mecaniciens vonden werk bij Amerikaanse aannemers. Een van hen, een boom van een kerel, nauw betrokken bij de bouw van het militaire vliegveld, leerde ik beter kennen. Hij heette Bluebird en was van Europees-Indiaanse afstamming, zoals, vertelde hij, doorgaans het geval was met Amerikanen die een vogelnaam dragen. Mister Bluebird was een verstandige, hardwerkende man die het standpunt deelde van de legerleiding en met zelfverzekerdheid beweerde dat zelfs de luiste neger zich een beroerte wilde werken als je maar goed betaalde.

‘Jullie Hollanders,’ zei hij lachend, ‘zijn zo stom geweest die lui te weinig te betalen. Dat gaat niet. Moet je eens kijken wat ze voor ons doen.’ Hij wees naar gespierde kerels die met ijzeren balken op de schouders over het vliegveld liepen.

Het ontbreken van vakscholen en vakopleiding in Suriname begon zich te wreken. De arbeiders die zich in goed vertrouwen voor een baantje meldden waren doorgaans ongeschoold en inspireerden de

Amerikaanse ploegbazen tot een parafraze op Churchills beroemde uitspraak: give us the tools we finish the job, luidende: give us the job we finish the tools. Toch werden, door Surinamers die aan het eind van de week dolblij met een zak vol geld naar huis terugkeerden wonderen verricht. De koortsachtige stijging van het loonpeil wekte zelfs zorg, want de nog bestaande grote plantagebedrijven waren niet in staat, zei men, gelijke tred te houden, en ook de kleine bedrijfjes in de stad kwamen in de knel.

Zo bracht de oorlog in Suriname een omwenteling. De werkloosheid verminderde, door de uitvoering van grote militaire werken, en dan ook nog door de vorming van een eigen schutterij, een legertje dat op den duur de vergelijking met het Amerikaanse kon doorstaan. Dit gaf de gouverneur inderdaad het gezag van ‘commander in chief’ en het had nu een heel andere functie. Voor de vele Creolen en Hindoestanen die werden ingelijfd was het in technisch opzicht een leerschool. Een leerschool, die opleidde tot het latere Suriname dat ik gemakshalve het Suriname van het ‘brokopondoplan’ wil noemen.

Zo leek het of de oorlog Suriname met een toverstaf aanraakte. In het armenhuis kwam een bescheiden welvaart. En van de echte oorlog met zijn verschrikkingen merkte men weinig. Want die speelde zich grotendeels op zee af, langs de praktisch onbewoonde ‘wilde kust’ van Zuid-Amerika, waar de scheepvaart door verkenningsvliegtuigen werd beschermd, die van het vliegveld Zanderij opstegen en weinig konden doen.

Soms drongen geruchten over de echte oorlog door. In één nacht werden niet minder dan achttien schepen op weg naar het Afrikaanse front tot zinken gebracht. Hoeveel schepen, met bauxiet geladen, voor de kust van Suriname in de golven verdwenen? Het zal wel een geheim blijven. Boven de stad zweefde, als een hoge uitkijkpost, de kleine Zeppelin, de Amerikaanse ‘blimp’. Dat zo'n blimp, een groepje vliegtuigen en enkele snelle sloepen van de marine de bauxietschepen konden beschermen is wel uiterst twijfelachtig. Ik kon me voorstellen dat de KNSM-schepelingen en de andere zeelui die ik soms in de stad ontmoette bang waren.

Je voelde hoe het leven in het vergeten stadje Paramaribo veranderde. Door de zanderige straten reden snelle ‘jeeps’ met soldaten en soms rolde er een cordon tanks op weg naar een oefenterrein. Jonge vrouwen werden gemobiliseerd in een korps dat onder leiding

stond van mevrouw Stahel, een neutrale Zwitserse. De meisjes kregen elegante uniformen die in niets herinnerden aan de zonnige, brede zwierige dracht van hun moeders, de kotomissies van Suriname. Zij werkten op kantoren. Ze tikten op echte schrijfmachines of telden op echte rekenmachines.

Als je wat scherper oplette, merkte je dat er een onzichtbare oorlog gaande was, tussen de stille, grijze man op het gouverneurshuis aan het Plein en onbekende machten die, ver weg, aan de touwtjes trokken. Op het antieke Fort Nieuw Amsterdam, op de vroegere redoute 'Purmerend', werden, op zware betonnen funderingen, kanonnen opgesteld, uit 1905 maar nog bruikbaar. Zij waren bestemd geweest voor Oost-Indië en toen dat land onbereikbaar werd naar Suriname verscheept. Zij konden de Surinamerivier afgrendelen, iedere aanval op de witte stad afslaan.

Het duurde niet lang of het Surinaamse leger was zo'n drieduizend man groot, drie keer groter dan het Amerikaanse, dat, meende de gouverneur in alle stilte, nu wel kon vertrekken. Het vertrok niet. Het bleef op het vliegveld en in de nabijheid van de bauxietmijnen tot na de afloop van de oorlog.

Het Surinaamse leger was een Nederlands leger, althans gevormd uit soldaten die in meerderheid Nederlands spraken. De schutters moesten onze taal kennen en de Creolen deden dat al had hun Nederlands een andere klank dan het Nederlands van de tweehonderd Nederlandse jongemannen die in Canada, Amerika en Afrika waren opgeroepen om onder andere als leden van de Prinses Irenebrigade deel te nemen aan de bevrijding van het vaderland. Behalve Creoolse en Nederlandse troepen was er een Hindoestaanse brigade onder leiding van een merkwaardige, vrolijke jongen, een broer van de Nederlandse 'comedian' Rijk de Gooyer. Hij was een van de weinige officieren die zich verdiepten in het leven van de aan hun zorgen toevertrouwde mensen. Verbazend jammer dat hij ergens in Nederlands-Indië, als zoveel jongemannen uit Nederland en Suriname, sneuvelde in een uitzichtloze strijd.

De Londense regering had gemeend dat Nederlanders in den vreemde vrijwillig dienst zouden willen nemen in de in Engeland gevormde Prinses Irenebrigade. Al spoedig werd duidelijk dat de geestdrift niet groot was. Toch besloot zij die Nederlanders tot dienstneming te verplichten. Dat besluit kon makkelijk worden genomen

maar de uitvoering was moeilijk. Het bleek onbegonnen werk om dienstplichtigen te achterhalen. Bovendien sloegen sommige landen het besluit van de regering in ballingschap, gevestigd in het Stratton House, Londen, niet al te hoog aan. Zij wilden eventuele dienstplichtigen liever in eigen gelederen inlijven, en daartegen hadden deze geen principiële bezwaren, want zij hoopten na terugkeer zich blijvend te kunnen vestigen in het land van hun keuze. Angstige vrouwen, als gevolg van de uit Londen gedecreteerde dienstplicht zonder voldoende middelen van bestaan achtergebleven, vroegen zich af of de oproep legaal was. Vooral in Zuid-Afrika waren er voldoende advocaten om dienstweigeraars met raad en daad terzijde te staan. Onwil tegenover vrijwilligheid. En zo arriveerde in Suriname tenslotte een kleine groep Hollanders uit Zuid-Afrika, die zich afvroegen: wat doe ik hier? Nederlandse problemen en Nederlandse tegenzin werden naar Suriname geëxporteerd. De gevolgen bleven niet uit. Ze werden duidelijk toen in het nabije Frans Guyana een kleine opstand uitbrak.

Een lezing in St. Laurent

Volgens geruchten was in Cayenne, de hoofdstad van Frans Guyana, een opstand uitgebroken, die een einde had gemaakt aan het bewind van maarschalk Pétains landvoogd, en de burgers van Cayenne zouden zich bij het comité van vrije Fransen hebben aangesloten. Het was anders. De Amerikanen die vruchteloos probeerden invloed te krijgen op het toenmalige Vichy-Frankrijk, moesten van de weerbarstige generaal De Gaulle niets hebben, en in Noord-Afrika was een Franse macht op de been gebracht die pro-Amerikaans maar anti-Gaullistisch was.

Na de opstand in Cayenne reisden twee mannen over de aardbol om in het stadje van ballingen en misdadigers, een waarlijk ‘vergeten kolonie’, het bewind in handen te nemen. Een van hen vertegenwoordigde het comité en zijn generaal, de andere de troepenmacht in Noord-Afrika. De eerste kreeg moeilijkheden met zijn visum. De tweede, een uit Nieuw Caledonië afkomstige bestuursambtenaar, Jean Rapenne, ontving tijdig de nodige papieren en werd met een Amerikaans vliegtuig naar Cayenne gebracht. Daar werd hij opgewacht door kolonel Singer, die vroeger de Amerikaanse troepen had gecommandeerd op het vliegveld Zanderij.

Toen Jean Rapenne Guyana en het Ininiterritorium ging besturen arriveerde op Zanderij in alle stilte een groepje Fransen dat trouw was aan maarschalk Pétain, wiens gezag, dank zij de aanwezigheid van een Franse vloot onder bevel van admiraal Robert, op de Westindische eilanden Martinique en Guadeloupe gehandhaafd bleef.

De verbindingen tussen Albina aan de Surinaamse oever van de Marowijnerivier en het daar tegenover liggend St. Laurent werden enigermate hersteld. Ook werd het weer mogelijk in een militair vliegtuigje naar Cayenne te reizen. Je logeerde dan in het Hotel des Palmistes, recht tegenover het gouvernementshuis. Een van de weinige Frans sprekende officieren van de Prinses Irenebrigade, kapitein Mouwen, afkomstig van het suikereiland Mauritius, werd aangesteld als verbindingsman tussen de beide, nu min of meer geallieerde gouvernementen van Suriname en Frans Guyana. Omdat ik Mouwen kende en enkele woorden Frans kon stamelen lukte het

me een paar keer die wonderlijke stad te bezoeken.

Cayenne was voor vele Frans West-Indiërs een bedevaartplaats. De Fransen hadden er een prachtig monument gebouwd ter herinnering aan de staatsman Victor Schoelcher, die in Frankrijk slechts in de herinnering van specialisten voortleeft en in West-Indië nog steeds wordt vereerd omdat hij aan de slavernij definitief een einde had gemaakt. De Westindische dichter en essayist Aimé Césaire, de vader van de ‘negritude’, schreef een mooi boek over hem. Lang voor de oorlog trokken al negers uit vele delen van Frans West-Indië naar Cayenne om aan de voet van het Schoelchermonument, nabij de modderige Cayennerivier, bloemen neer te leggen.

Ik heb het tegen het vallen van de avond voor het eerst gezien en kwam onder de indruk: een pathetisch beeldhouwwerk waarop een bevrijd slaafje naar zijn bevrijder, de deftige Schoelcher, opkijkt.

Aan de voet van dit kunstwerk lagen toen geen bloemen. De zogenaamd opstandige burgers, hadden wel andere zorgen dan opstand. Het raakte hun de koude kleren niet, wie de lakens uitdeelde: Vichy of een ander. Als er maar iets te eten en te drinken was, en iets anders dan de ‘taffia’, een soort rum. Wie het waagde een glas naar binnen te slaan werd onmiddellijk geteisterd door een felle pijn boven het linkeroog die langzaam en hardnekkig naar het oor trok dat tijdelijk doof kon worden.

In het Hotel des Palmistes, onder directie van een balling, was Schraalhans keukenmeester. De gast kreeg een bord met onduidelijke cassave en groente voorgezet, waarop soms een stukje vis lag of een reepje geitevlees dat de baas van het hotel voor veel geld op de kop had getikt. Lange tijd was ik in dit treurige en volstrekt levenloze herbergje de enige gast. Vanuit de eetzaal keek je op een kleine binnenplaats waar een ongelooflijke berg lege wijnflessen herinnerde aan betere tijden, toen het zelfs in Cayenne nog leefbaar was.

Op straat stonden versleten stoeltjes en vervelozes tafeltjes. Wie daar ging zitten had uitzicht op de verwaarloosde palmentuin die vroeger prachtig moet zijn geweest. Naast de palmentuin stond het ‘Institut Pasteur’, een ziekenhuis dat in een periode van grootheidswaan moet zijn neergezet, want alle zieken van het stadje konden er gemakkelijk een plaatsje krijgen, maar er waren geen dokters.

Aan de andere kant van het plein stond een kazerne. Ik zal nooit vergeten hoe op een ochtend de Afrikaanse soldaten onder bevel van een Franse officier uitrukten. Eerst weerklonk ernstig een zonderling trompetgeschal. Daarna werden, langzaam en plechtig, de grote houten deuren van de binnenplaats geopend, en trok een troep mannen in haveloze pakken in een lange rij uit het gebouw. Zij maakten, ondanks hun armoedige uniformen, een zeer militaire indruk. Het leek of zij onder leiding van een manke, als door een schampschot gewonde officier, van plan waren heel Frankrijk stormenderhand te veroveren. Zelfs onder zo onwaarschijnlijke omstandigheden bewogen negertroepen zich met indrukwekkend elan. Toen de troep, aangevuurd door trompetters, langs de kazerne marcheerde en in een van de zijstraten verdween, viel over Cayenne de stilte, een stilte waarbij zelfs de wind verstek liet gaan. Aan een roestige ijzeren vlaggestok bungelde de verschoten tricolore van Frankrijk, al wist niemand precies: welk Frankrijk.

Grommend, wat achterdochtig, de hemdsmouwen opgestroopt, vertelde de baas van het hotelletje me over de revolutie die geen revolutie was geweest maar een samenzwering van Amerikaanse agenten en een paar burgers uit het stadje die een einde wilden maken aan het bewind van de gouverneur.

Plotseling, vertelde hij, plakten ze biljetten aan de muren waarop de naam van een zekere De Gaulle stond.

‘Heeft u,’ vroeg hij wat onzeker, ‘wel eens van die generaal gehoord? Hij is een Fransman die de eer van ons land hoog houdt.’

‘En wie sturen ze ons nu?’ vroeg hij mismoedig, ‘een meneer Rapenne waarvan niemand ooit heeft gehoord. Een Fransman die aan de muren van het gouvernementshuis de portretten van maarschalk Pétain liet hangen omdat je nooit kan weten!’

Monsieur Rapenne was zeker geen Gaullist en evenmin een aanhanger van het Vichy-regime. Ik leerde hem wat beter kennen: een ambtenaar uit het grote koloniale rijk, als zovele ambtenaren ervan overtuigd dat Frankrijk verloren was als het imperium in Afrika, Zuidoost-Azië, Amerika en God mag weten waar nog meer, zou ophouden te bestaan.

Een jonge, energieke man met een vrolijke kijk op het leven. Hij nodigde graag gasten aan tafel voor een sobere maaltijd zonder wijn. Zelfs op het gouvernementshuis was de laatste wijnfles leeggedron-

ken, tot groot verdriet van de gouverneur. Inderdaad: hij liet het portret van Frankrijks maarschalk aan de wand van zijn werkkamer hangen, op precies dezelfde plaats waar het hing tijdens het regime van zijn voorganger. Maar die, meende hij, zou bij admiraal Robert waarschijnlijk wel een flesje verschalken.

Zwervend door het lege stadje ontdekte ik de vermoedelijk enige bioscoop in de wereld waar films werden gedraaid uit de jaren 1910 of 1912. De operateur, tevens eigenaar, vertelde me dat hij nooit geld bij elkaar had kunnen brengen voor moderne apparatuur en zich met een hand-projector moest behelpen. Ik zwierf vaak door het stadje en kwam eens bij een museum waarvan de deuren openstonden. In de schemerachtige ruimte ontmoette ik de conservator, die verrast opkeek. Het museum, zei hij, was in geen jaren door iemand bezocht. Maar hij nam altijd de moeite om de kunstschaten af te stoffen want het cultuurbezit moest voor het nageslacht bewaard blijven.

Zijn museum was een bezoek waard. Erg kritisch waren de samenstellers van de collectie niet geweest. Er hing een slechte kopie van Da Vinci's 'laatste avondmaal', en daarnaast prijken portretten van mannen die in de achttiende eeuw hadden geleefd in de eens rijke kolonie, die aan de Cayenne-peper haar naam had geschonken.

Maar het grootste deel van de collectie bestond uit kunstnijverheid van Bosnegers en Indianen, banken, versierde roeispanten, uit hout gesneden vorken en messen, met een eveneens houten ketting verbonden, pijpekoppen, deuren van hutten en wat al niet. De meeste indruk op mij maakte een prachtige, met hertekoppen versierde stoel indertijd op bestelling van een 'granman', een Bosnegeropperhoofd, vervaardigd. Die stoel, Europees van model, was een duidelijk Afro-Amerikaans kunstwerk.

In een hoek zag ik een ebbehouten stok met een zilveren bol, die, vertelde de conservator, door een Franse koning aan een stamhoofd van de Bosnegers was geschonken ten teken van eeuwige vrede. Aan de andere kant van de zaal stonden op grote tafels kunstwerken van Franse ballingen, theeblaadjes en dergelijke snuisterijen, beplakt met glinsterende vlindervleugels. Uit dat tere materiaal waren, misschien ongewild voorstellingen samengesteld van pornografische aard, sexuele verwarringen toevertrouwd aan theeblaadjes.

Voor de oorlog, in Suriname en zelfs in Amsterdam, waren ze hier en daar wel eens te koop. Het spijt me dat het me nooit is gelukt op een ervan de hand te leggen.

Behalve door deze voorwerpen van autochtone en Europese versieringsdrift werd ik getroffen door draaiwerk, herinnerend aan de beste houtbewerkingskunst die ik in Suriname van Creoolse meubelmakers had gezien, fijne, ten dele Europese, ten dele Afro-Amerikaanse fantasieën in hout, opgekomen in het brein van een maker die voorbeelden uit lang vergeten geïllustreerde bladen nu juist niet had vergeten.

De conservator en ik voerden over deze eenvoudige werkjes een lang gesprek. Hij verbood me, doordrongen van zijn verantwoordelijkheid, ze in de hand te nemen. Toen ik hem vroeg of deze stukjes door Creoolse meubelmakers waren vervaardigd wendde hij grote verbazing voor. In Cayenne woonden geen Creolen maar uitsluitend Fransen!

‘Wij zijn,’ zei hij, alsof hij een lezing hield, ‘Fransen, Franse burgers begrijpt u?’

Ik knikte instemmend, bang voor een vruchteloos debat. Het was al laat toen ik het museum verliet. De zon scheen schuin over de brede, modderige rivier. In de bomen zaten hier en daar trieste gieren die in het uitgestorven stadje niet veel te vreten hadden. Langs de straat liep een magere man met aan zijn arm een jong, ondervoed meisje. Zij was in een dun japonnetje gekleed en werd mij tegen een kleine vergoeding vriendelijk aangeboden. Ik bedankte beleefd. Wandelde terug naar het hotel waar ik naast de baas melancholiek ging staren naar de lege wijnflessen op de binnenplaats. Langs het parkje schuifelden magere, schurftige ballingen uit Indo-China, toen nog een Franse kolonie, en niemand kon voorzien dat het onder de naam Vietnam een rol in de wereldpolitiek zou gaan spelen. In Cayenne bevonden zich veel ballingen uit Indo-China, die weinig moeite opleverden omdat ze, vertelde me iemand die het kon weten, in tegenstelling tot de Franse ballingen gewoonlijk om politieke redenen waren weggezonden. Het zou me niet verwonderen als een van die kleine, wat gebogen, taaie mannen die daar toen voorbij schuifelden, later een generaal is geworden in het leger van Ho Chi Min.

Weer schalden de trompetten. We liepen naar het raam, de baas

en ik. We keken naar de terugkerende brigade, aangevoerd door die grijze, hinkende officier.

Ik denk niet dat de ‘bevrijding’ van Guyana wijn in het land bracht, maar er kwam dank zij de Amerikanen wat meer en beter voedsel, vooral gekocht door de nieuwe ambtenaren, die uit Parijs waren ontsnapt. Zij sloten zich niet aan bij het comité van vrije Fransen, maar bij de Fransen in Afrika. Een kleine Franse kanonneerboot bracht een bezoek aan Cayenne. De officieren werden officieel ontvangen in de eetzaal van het gouverneurshuis. Aan een van de muren hing een schilderij dat roodhuiden in het bos voorstelde, kleurig, in Frans-expressionistische stijl, misschien achtergelaten door een schilder die in een vlaag van waanzin naar Guyana was gegaan. De officieren en andere gasten dronken na de ontvangst in het gouverneurshuis een glas rum in het huis van een pas uit Afrika aangekomen ambtenaar. Hij moest de publieke werken van de verwaarloosde kolonie op orde brengen, zag spoedig in dat dit onmogelijk was, en samen met zijn jonge vrouw maakte hij er het beste van door niets te doen.

In een oude, open auto reden we naar het huis. Onderweg zagen we al dat de vlammen uit het dak sloegen. Toch werden we door de directeur van publieke werken en zijn vrouw lachend en enthousiast ontvangen. Samen met hen trokken we verder, naar een ander huis, in de nabijheid. Daar woonde een jonge technicus die ook niets te doen had en blij was dat hij enige officieren en blanke vrouwen kon onthalen. Het werd een vrolijk feest. Zo nu en dan gingen we kijken of het huis van de man van publieke werken al tot de grond was afgebrand. Toen de officieren later naar hun oorlogsschip terugkeerden smeulde het nog na. De jonge vrouw porde in de resten van het verkoolde hout, alsof ze iets zocht dat door de vlammen was gespaard. Niets behalve een fles rum die wonder boven wonder niet was gesprongen.

In het land waren twee centra, Cayenne en St. Laurent, de kleine gevangenisstad tegenover het Surinaamse dorpje Albina. Ik ben er een paar keer geweest. Tijdens de oorlog, en, jaren later, toen de verbanningsoorden in Guyana waren opgeheven.

Tijdens de oorlog werd St. Laurent bewoond door een groot aantal ballingen en door mensen die tot levenslang waren veroordeeld. De directeur van de gevangnissen was een stevige man, gehuwd

met een blonde Zweedse vrouw. Zij sprak Frans met een Zweeds accent en maakte een erg gezonde, levenslustige indruk. Ik vermoed dat de moordenaars, de verkrachters en verleiders, die als ballingen altijd druk bezig waren de wegen schoon te maken of het gras te knippen in de tuinen rond de villa's van het gevangenispersoneel, half gek werden van die vrouw, die, zo nu en dan, als een soort nixe tussen de bloeiende magnolia's verscheen.

Maar ze bleven voorzichtig, want in de gevangenis stond de guillotine gereed. Zeker voor mannen die zich aan de vrolijke vrouw van de directeur durfden te vergrijpen. Je kreeg het ding te zien, een machine die door twee zwaarmoedige Marokkanen dagelijks keurig netjes werd opgepoetst en die altijd gereed stond voor noodgevallen.

De Marokkanen demonstreerden de guillotine, als ze in St. Laurent aanwezig was, maar al te graag. Gewoonlijk was het ding op tournee. Het werd gebruikt voor de uitvoering van doodvonnissen op de Franse eilanden.

Toen ik in St. Laurent kwam was hij er en de Marokkanen legden gediensig een stuk van een palmboom, ter lengte van een mens, op de wat uitgeholde bank. Het mes viel. Het stompje van de boom dat het hoofd voorstelde rolde netjes in een mandje en het denkbeeldig lichaam van de gestrafte zeeg in een lange mand, die, keurig verzorgd en geverfd, gereed stond. Heel handig. Net zo, dacht ik, heeft het ding gewerkt tijdens de Franse revolutie toen de aristocraten het schavot bestegen met een rood koordje om de hals en zonder blinddoek.

Onder de kleine groep ambtenaren van het stadje zei men altijd, dat je het allerbeste een moordenaar als huisknecht in dienst kon nemen, want moordenaars waren niet gevaarlijk. Dieven, zakkenrollers en inbrekers werden gewantrouwd. Als je de ballingen, die grote zelf gevlochten strohoeden droegen, langs de weg aan het werk zag kreeg je niet de indruk dat zij, uitgebluste, vermoeide proletariers, ook maar het minste gevaar opleverden voor wie dan ook.

Ik leerde een rechter kennen die uit Martinique afkomstig was, uit de kleine, heersende kring van blanke kolonisten. Een keurige, wat stille man. Hij kon niet rechtstreeks antwoorden op mijn vraag waarom een balling er slechts zelden in slaagde op eigen kracht in Guyana een levensbestaan op te bouwen. Hij veronderstelde dat mensen met een criminele inslag in het algemeen weinig intelligent

zijn en daarom het vermogen missen zich zelfstandig en onafhankelijk te ontwikkelen.

‘Het land,’ vervolgde hij, ‘biedt mogelijkheden genoeg. Maar het is té groot en er wonen té weinig mensen. Deze verzinken in het niets, ze zijn reddeloos verloren. Het denkbeeld van een soort Europese kolonisatie met ballingen, zoals in Australië, is bij mensen opgekomen die nooit in de tropen zijn geweest. Zij wisten niet wat Guyana eigenlijk is. Wij worden vanuit Frankrijk bestuurd. Hoewel ik Frankrijk lief heb, monsieur, weet ik maar al te goed dat onze wetgevers gemakkelijk vergissingen maken. Je legt je bij die dingen neer. Je kunt er niets tegen doen.’ Hij zuchtte.

Ik geloof dat in Frans Guyana van een ontwakend Caribisch nationalisme nog weinig was te bemerken. Cayenne was Frans, en, hoe Frans, constateerde ik toen ik midden in de oorlog in St. Laurent een redevoering hield voor ballingen en cipiers. Ik mocht over de oorlog spreken en over de overwinningen van de geallieerden op het gehate Duitsland. Over het verdeelde Frankrijk zelf moest ik zwijgen, en ik mocht ook niet te veel over Amerika zeggen, dat na de ‘revolutie’ en de komst van meneer Rapenne niet populair was in de kolonie. Het beste was om iets te vertellen over het Rode Kruis en zijn humane taak.

Ik bereikte St. Laurent via de route Moengo, Moengo tapoe, het Bosnegerdorpje aan het smalle pad tussen de nederzettingen Moengo en Albina. De oversteek van Albina naar St. Laurent over de woeste en snel stromende rivier was lang niet makkelijk. In het Franse gevangenisstadje werd ik vriendelijk ontvangen door de administrateur. De nog jonge man kwam met zijn vrouw naar de steiger om mijn vrouw en mij af te halen. Aan het einde van de steiger wachtte een kleine sjees, op de bok een reusachtige, sterke man met een lange zweep in de hand. Zijn machtige kop was bedekt met een uitbundige strohoed. Hij groette ons door met de zweep te klappen en de paarden te laten steigeren.

De administrateur en zijn vrouw waren kort te voren uit het door de Duitsers bezette Parijs ontsnapt, en wisten heel wat meer van oorlog en bezetting dan ik. We reden naar hun huis in het midden van het stadje. In de tuin waren ballingen aan het werk die ons groetten door met hun grote, ouderwetse strohoeden te zwaaien. Binnenshuis was het koel en de sfeer was er door en door Frans. We

dronken koffie voor we aan tafel gingen. De tafel was door een paar ballingen met een ouderwets servies gedekt. In het midden lag een bloemstuk in de vorm van een hoefijzer. Bij ieder bord stond een vingerkommetje in een hartvormig bloemenkransje. De vrouw des huizes, die een wat vermoeide indruk maakte, vertelde dat de tafel versierd was door een moordenaar die ons ook bediende.

De stemming aan tafel was opgewekt. Het leek wel of de gastheren dol gelukkig waren met ons bezoek. Zij stelden vragen over Paramaribo want die stad hoopten zij ook eens te bezoeken; zij hadden van andere Fransen er de meest opgewonden verhalen over gehoord. Een beetje afgunstig zeiden ze, dat Paramaribo voor de mensen uit St. Laurent iets had van een grote stad, een Parijs van de Guyana's.

Aan het slot van de maaltijd werd ons een brandende plumpudding aangeboden, binnengedragen op een grote schaal door de moordenaar. De vlammen sloegen uit de pudding en wierpen grillig licht over zijn geschonden kop met een grote moedervlek. Zoals hij die keurige Franse eetkamer binnenstapte was hij onwezenlijk, onbestaanbaar, een mislukte fantasie uit een mislukte gruwelfilm. De pudding smaakte goed. De administrateur van de gevangenis beschikte over betere rum dan de plaatselijke taffia.

Zijn vrouw vertelde me dat ze bijzonder gelukkig was met de bediende, niet alleen een volmaakte huisknecht maar ook een volmaakte lijfwacht. 'Hoewel ik,' fluisterde ze, 'als mijn man voor zaken naar Cayenne reist meestal met een pistool onder het hoofdkussen slaap.'

Na de pudding de lezing. In het zaaltje waren honderden ballingen aanwezig. Ook daar de opgewekte stemming van mensen die eindelijk iets beleven, eindelijk eens breken met de sleur waarin ze leven. Tot slot werd, op verzoek van de administrateur, een collecte gehouden voor het Rode Kruis. Toen we het gloeiend hete zaaltje verlieten zag ik een grote mand staan vol beduimeld papiergeld.

Ik kon mijn verbazing over zoveel vrijgevigheid nauwelijks verbergen. En tegelijk had ik het gevoel de enige oplichter in St. Laurent te zijn die geen balling was.

De sjees bracht ons naar de veerboot. De pont voer hakkepoffend over de woeste rivier. Aan de overkant brandden vage lichtjes langs een verlaten weg. We landden bij de aanlegsteiger van de Bosnegers die in hun lange, sierlijke korjalen tussen walmende lamp-

jes sliepen. De vetpotjes verspreidden een dikke rook waarmee men zonder resultaat de miljoenen muskieten op afstand wilde houden.

Naar het binnenland

Mijn reizen naar Frans Guyana zal ik nooit vergeten. De Fransen droomden van Paramaribo als een 'Parijs der Guyana's' maar als je er woonde begonnen de dagelijkse beslommeringen, de roddel, de kaartavondjes, de kleine recepties, de bezoeken aan de bioscoop of partijtjes op de 'officierclubs' te vervelen. Hoe heerlijk de Landsboekerij en hoe boeiend sommige mensen, toch voelde je soms de behoefte om er uit te trekken. Nu was het mogelijk op de vroegere plantage 'Republiek' een prettige vakantie door te brengen maar ook daar ontkwam je niet geheel aan de beklemming van de kleine gemeenschap.

Maar weinig Surinamers die konden zeggen: ik ken Suriname. Je vond hen het meest onder de krachtige avonturiers van het binnenland, de woudlopers, balatableeders en goudzoekers. De stadsbewoners, ambtenaren, onderwijzers, ambachtslieden en winkeliers waren zelden Suriname-kenners. De een had wel eens een vakantie doorgebracht op 'Republiek', de ander was wel eens in 'Groningen' geweest, een nog in de nabijheid van de stad liggende bestuurspost, een derde was naar het verre westen, naar het stadje Nickerie getrokken, maar het echte binnenland was voor de meeste Surinamers terra incognita.

Ik had geluk. Als gast van de territoriaal commandant, kon ik soms mee op zijn dienstreizen naar het binnenland. De militairen beschikten over een krachtige motorbarkas waarmee ze, zo nu en dan, 'binnendoor' naar Nickerie voeren, een stadje bij de zee, in het verre westen van het land, grenzend aan het toen nog Britse deel van Guyana. Zo'n tocht binnendoor - Nickerie was ook bereikbaar over zee - langs rivieren en kreken die tenslotte in de grote Nickerierivier uitmondde, duurde vele uren.

Een andere keer reisden we met een min of meer officieel gezelschap, ik weet niet meer om welke reden, naar het dorpje Ganzee. Dat dorp ligt nu onder de watervlakte van het Brokopondo-meer. Het was eens een bolwerk van de Moraviërs, die de bewoners, echte Bosnegers, tot het christendom hadden bekeerd.

We reisden in korjalen. Voor in de boot stond een jongeman die

met een lange stok de ondiepten aftastte. Hij en zijn roeiers, brachten ons door de stroomversnellingen die het varen moeilijk maakten naar het dorp.

Het Surinaamse binnenland is van ondoorgrondelijke schoonheid. Er bestaat een bijzonder aardig boekje over van T.J. Arkieman, *Suriname, het vergeten land*, in 1945 door W.J. Salm en Co in Amsterdam uitgegeven. Arkieman die toch geen Helman, geen schrijver van allure was, is erin geslaagd het vooroorlogse Suriname, het Suriname van het toen nog door planters bewoonde binnenland, tot leven te wekken. Later werd dat prachtig gedaan door een jongere Surinaamse schrijver, Benny Ooft, in *Avonden aan de rivier*. Zowel in Arkiemans als in Oofts boek leeft het Suriname waarvan een man als Waller, hoewel hij in de stad woonde, altijd droomde, een Suriname waarin de Creool als planter of als opzichter zich kon handhaven. Dat Suriname is na de Eerste Wereldoorlog bijna geheel verdwenen en zelfs de herinnering eraan werd door de Tweede Wereldoorlog uitgewist.

Arkieman schrijft, en kan best gelijk hebben, dat iets van de schoonheid van het binnenland zich weerspiegelt in de oogopslag van de mensen die er leven, een handvol Creoolse planters, zendelingen, missionarissen en ambtenaren en verder afstammelingen van de ‘marrons’ of ‘zoutwaternegers’. Dezen zijn weer afstammelingen van Westafrikanen die in de achttiende eeuw de vrijheid hadden gezocht in het Surinaamse binnenland en er eigen Afrikaanse gemeenschappen stichtten. Een goudmijn voor antropologisch onderzoek.

Hoewel de bewoners van Ganzee christenen waren, was het toch echt een Bosnegerdorpje, een Afrikaanse nederzetting in Amerika. Zo'n half uur voor we bij het dorp kwamen verwisselde de bootsman zijn werkbroekje met een kleurig versierd doekje, kleepte zich dus op z'n zondags als een Nederlandse dorpsjongen die op bezoek gaat bij verwanten.

We zagen het dorp in een bocht van de rivier liggen. De bevolking was naar de oever gelopen en begroette ons met gezangen die misschien iets christelijks hadden maar ze klonken zó uniek, zó onverwacht, zó volkomen anders dan wat ik in de stad had gehoord. Het leek me dat ik in een geheel andere, van het gebruikelijk Surinaams patroon afwijkende beschaving kwam. Het moet wel zo zijn.

De Benjamins en de Van Ommerens waren tot hier niet doorgedrongen, de cultuur die verwantschap vertoonde met de Afrikaanse had ook, geloof ik, een eigen karakter.

De Moravische zendelingen hadden hier grote invloed uitgeoefend, met bewonderenswaardig doorzettingsvermogen. In de stad werd het animisme van de Bosnegers als een somber bijgeloof afgeschilderd, waarbij geesten en demonen een afschuwelijke rol speelden en niets anders deden dan de mensen het leven zuur maken. In Ganzee maakten de dorpingen helemaal geen angstige indruk, en dat was misschien een gevolg van de vergevingsgezinde, vriendelijke godsdienst van de Moraviërs.

Het dorp was buitengewoon zindelijk, en er heerste tucht en orde: de huizen fraai versierd, de lemen vloeren ervan netjes aangeveegd, de houten borden en ander huiselijk gerei helder wit geschuurd, de kleding van mannen en vrouwen proper gewassen. En de kleine, naakte kinderen met hun grote, donkere poelen van ogen zagen er gezond en doorvoed uit.

De gemeenschap stond onder leiding van een paar oude mannen die ons in de raadzaal, de 'kroetoe' ontvingen. Zij waren gekleed in ouderwetse Europese pakken en droegen, als teken van waardigheid, hoge zijden hoeden, soms luchtig met een vogelveer versierd, zij keken naar ons met hun wijze ogen, begroetten ons ernstig, niet anders dan een Nederlandse burgemeester en zijn wethouders en raadsleden gedaan zouden hebben bij hoog bezoek.

De ouderwetse kleding van de Bosnegerkapiteins, die men nog wel eens terugziet op vergeelde foto's, had in de ogen van sommige Hollanders iets belachelijks. Ik vond het wel te waarderen dat de Bosnegers zich bij de ontvangst van blanken (ook Creolen waren in hun ogen bakra's of blanken) kleedden in Europees kostuum, al was men dan in de mode honderd jaar achter. Wij waren niet zo attent ons te kleden in het kostuum van de Bosnegers toen we op bezoek gingen in Ganzee. Veel moeite zouden we niet hebben gehad. De lange, gestreepte, aan Afrika herinnerende gewaden van de Bosnegers waren allemaal afkomstig uit een Amerikaanse textiel fabriek en in Paramaribo te koop.

Na veel plichtplegingen over en weer liet het comité van ontvangst ons het uitgestrekte dorp zien. Het bracht ons naar de door de vrouwen bewerkte kostgronden, de kleine tuinen, die aan de dor-

pelingen voedsel leverden.

Tegenover ziekten stonden deze mensen wel niet geheel, maar ten dele wel, weerloos. Daarin kwam later verandering toen in het bosland een hospitaal werd geopend waar een echte zuster en later ook echte medici hulp verleenden.

De Bosnegers kenden de buitenboord-motor nog niet. Zij roeiden in zelf gebouwde korjalen van nederzetting naar nederzetting. Zij leefden van het schaarse wild in het bos en brandden tot verdriet van de bioloog Stahel, zonder zich om ecologische problemen druk te maken, stukken oerwoud af. Daar plantten zij in de vruchtbare as de gebruikelijke gewassen. Zo leefden ze, in het grensgebied tussen de Indianen van het zuiden en de vreemde 'bakra's' van het noorden. Die 'bakra's' spraken een voor de Bosnegers onverstane taal en beheersten een geheimzinnige kunst, de schrijfkunst! Een van de ongeletterde Bosnegers, het is een weergaloze prestatie, had een eigen schrift ontworpen. Het staat bekend als het Afakaschrift, volgens mij een van de grootste litteraire wonderen binnen het Nederlandse rijk. Zoals bij echte wonderen altijd het geval is enkel aan een heel kleine kring van ingewijden bekend.

Nooit zal ik het afscheid van Ganzee vergeten. De hele bevolking, de kapitein, de notabelen, de mannen en vrouwen en hun kinderen, trokken naar de oever van de rivier, jubelden en zongen hun 'spirituals'. Het gezang, sonoor en donker, prachtig van melodie en klank, verspreidde zich over het donkere water van de rivier, die als een levend wezen door het bosland kronkelde.

Waar zijn de bewoners van Ganzee gebleven? Ik weet het niet. Hun dorp is onder water gezet en bevindt zich nu op de bodem van het Brokopondo-stuwmeer. Dat stuwmeer werd aangelegd om de turbines in beweging te stellen waarmee de elektrische energie wordt opgewekt, nodig om de grijze bauxietklei uit het maanlandschap van Moengo te veranderen in aluinaarde. Ach, professor Gerold Stahel die de Bosnegers verweet dat ze, in de as van een verbrand stukje bos, cassave wilden planten zonder daarbij rekening te houden met de verwoestende invloed van de parasolmieren, die een eenmaal afgebrand bos voor altijd in een onvruchtbare woestijn veranderen. Welk een droevig figuur slaat de parasolmier als verwoester van bossen tegenover de mens!

Maar komaan... dat stuwmeer is de trots van het huidige Surina-

me waar overigens nog heel wat mensen zich met weemoed herinneren, dat eens, onder al dat water prachtig leven bestond. Je bent natuurlijk een soort animist wanneer je aanneemt dat een stroom als de Surinamerivier, nu ten dele getemd, zich vroeg of laat op de mens zal wreken. Aan de oevers van die rivier leefden in hun stille dorpen vele families. Maar onder de donkere oppervlakte leefden geheimzinnige, erg-menselijke wezens, de ‘watermoeders’ of ‘waterkoninginnen’, vrouwen waarmee bevoorrechte stervelingen wel eens kennis konden maken.

Op een van mijn tochten heb ik diep in het binnenland een man ontmoet die bij de waterkoningin of watergodin kind aan huis was. We voeren met de rustig tjakkerende barkas urenlang over de rivier. Het was al middag. Vermoeid hadden we de speelkaarten neergesmeten en tuurden naar het eentonig wordende oerwoud aan beide kanten van de rivier. Bij een dorp was een man aan boord geklommen, een Creoolse arbeider. Hij kreeg een plekje op de voorplecht. Hij leek wel wat op een van de figuren uit het boekje van Arkieman. Een plantertje, of een vriend die ergens een verre vriend in het binnenland opzocht, ik weet het niet. Maar ik voelde me tot hem aangetrokken. Ik ging naast hem zitten. Niet lang daarna zagen we over het stille water, vlak voor de boeg, een slang van de ene naar de andere oever zwemmen. Hij wees met zijn sterke hand naar het dier dat, langgerekt, loom en toch verbazend snel, langs de bovenrand van het water trok.

‘Dat is een teken,’ zei hij.

Toen vertelde hij me van de rivier en van de Godin die onder het water woont.

‘Zij woont,’ zei hij, ‘niet ver hier vandaan. Als ik zin heb, mijnheer, ga ik haar wel eens opzoeken. Ik duik dan in het water. Het duurt niet lang of ik voel haar hand. Ze neemt me mee naar haar woning onder de stroom, een groot huis. U kunt zich niet voorstellen hoe het daar is en hoe lieflijk zij is, die vrouw...’

‘Gaat u lang bij haar op bezoek?’ vroeg ik.

‘Soms een half uurtje, soms een dag,’ antwoordde hij peinzend. ‘Ze mag me wel. Maar je weet hoe vrouwen zijn, grillig, vol nukken. De ene keer vraagt ze me te blijven en de andere keer stuurt ze mij meteen weer weg. Je weet het nooit. Maar haar huis onder de rivier is van zo betoverende pracht dat je al de hemel te rijk bent ook als

je maar een minuutje op bezoek komt.’

We zwegen. Ons bootje hakkepoftte verder. De officieren besloten iets te drinken. Er rinkelde ijs in de glazen. Iemand bracht ons op de voorplecht een verfrissing en maakte een paar vermoeide opmerkingen. Zijn woorden klonken hol over het wijde water. We dronken. Ik hoopte dat de man me nog veel vertellen zou over de vrouw onder de stroom. Hij bleef zwijgen en tuurde slechts over het spiegelgladde water dat een rode kleur kreeg in het licht van de ondergaande zon. Er kwam een dorp in zicht. Bij een wrakke landingssteiger sprong hij van boord. Hij drukte me de hand en vroeg, wat verlegen, over zijn verhaal maar niets tegen anderen te zeggen. Kinderen speelden bij de steiger in de rivier. Moeders wreven hen in met witte zeep. Een paar vlekjes schuim werden meegenomen op de stroom.

Op deze tochten, oppervlakkige verkenningen, ontdekte ik een heel ander land dan dat van de kleine, witte stad in de elleboog van de Surinamerivier.

We kwamen eens, ik geloof op weg naar Nickerie, als altijd ‘binnendoor’ varende, bij een dorp dat in het noorden door Bosnegers en in het zuiden door Indianen werd bewoond. Nu zijn Bosnegers en Indianen sinds onheugelijke tijden vijanden. Het samenwonen in het dubbeldorp was alleen mogelijk dank zij het half vermolmde kerkje vlak naast de even vermolmde pastorie. In die pastorie woonden een pater en een frater. Die frater was een zwaar gebouwde man uit Haarlem en hij bleek dolblij om na maanden weer eens met een andere Hollander te kunnen praten dan met de pater, die, in dit bosland het spreken had verlerd.

Met zijn sterke boerenhanden had hij op een schiereilandje een zaagmolen gebouwd, die aan de dorpelingen het nodige werk verschafte. Een wonderlijk fabriekje om te zien, ontworpen, zo leek het, door een fantastisch tekenaar. De frater praatte honderd uit over zijn zagerij, zijn kerkje en zijn mensen. Al pratende vermorzelde hij met zijn plompe schoen een kleine slang die dwars over de weg kroop. Een vrouw bedankte hem op een wat overdreven, deemoedige toon.

‘Je moet wel,’ zuchtte de frater laatdunkend, ‘want zij doen het niet.’

Misschien, dacht ik, hadden ‘zij’ wel gelijk en de frater niet. We

naderden de nederzetting van de Indianen. Hun hutten anders dan die van de Bosnegers, zijn open gebouwd. Tussen de palen die het dak steunen bungelen hangmatten, de prachtige Indiaanse uitvinding, verfijnd gevlochten visfuisen, manden van rietwerk en op de vloer zag ik het vaatwerk staan dat door de Indianen zelf vervaardigd wordt.

Op onze komst was gerekend. De meisjes en vrouwen van het dorp hadden zich op hun best gekleed. Het gitzwarte haar was bedekt met kleine, witte veren. De wenkbrauwen waren geverfd en, erboven hadden ze, alsof ze vier ogen hadden, nog twee kleine, rode wenkbrauwen geschilderd. Om polsen, enkels en knieën droegen ze met veren versierde banden en om de hals en tussen de borsten lange, bijna tot de grond hangende glanzende kettingen. Zo kwamen ze schuchter, zich half verbergend achter de bomen, naar ons toe en begluurden ons, op een afstandje, als wezens van een andere planeet.

De frater luidde het kerkklokje en met die muziek wilde hij Gods aanwezigheid gedenken. De pastoor, in zijn overpeinzingen gestoord, wandelde naar het kerkje en opende een krakende deur.

Je kunt levenslang vervolgd worden door de gedachte aan die mensen die je slechts enkele uren hebt ontmoet. De man op de voorplecht, de bijna stomme pater en zijn uitbundige helper uit Haarlem behoren tot de mensen die me hebben vervolgd en gewetensvragen gesteld.

Je werkt, je poogt iets op te bouwen, je verdient geld en moppert op de belastingen, je drinkt en drinkt te veel, je maakt ruzie en verzoent je, je stapt op de tram of rijdt in een auto naar een officiële receptie in het Haagse Hotel des Indes om een paar leden van een culturele raad voor het Koninkrijk te ontmoeten, en, plotseling sta je stil en denkt: wie ben ik? Wat mis ik wat die mensen hadden?

Waarom brachten die pater en die zonderlinge fraterfantast de moed op in dat binnenland, in volslagen armoede te leven, tussen zomaar wat mensen? Misschien liepen die, om God weet wat voor redenen, trouw naar de kerk, maar de twee Hollandse mannen in zwarte soutanes zullen altijd vreemden gebleven zijn voor hen.

Wat is een schrijvertje vergeleken bij de dichter die hem zijn avonturen met de Waterkoningin vertelde alsof het de gewoonste zaak van de wereld was?

Terugdenkend aan Suriname beschouw ik de dagen, doorgebracht in het wat verwaarloosde Paramaribo waarboven het waakzaam oog van de Amerikanen hing, als ten dele verloren. Suriname is veel en veel meer dan een lawaaierig stadje, het is een land, een vergeten land om de schrijver Arkieman te citeren.

Er lag een stadje aan de westzijde, tegenover de grens van het toen nog Britse Guyana, waarmee Suriname vóór Napoleons dagen eens verenigd was. Nickerie was erg klein. Langs de straten stonden hier en daar witte huizen als parmantige kereltjes op hoge stenen ‘neuten’. Het was toen al rijstdistrict bij uitstek, grotendeels bewoond door Hindoestaanse boeren. Een Gronings boerengeslacht, vader en zoons Van Dijk, had zich er gevestigd. Zij verrichtten er pioniersarbeid op het terrein van de mechanische landbouw. De Van Dijks, zowel de vader als de zonen, waren academisch gevormde landbouwkundigen met een jarenlange tropische ervaring en maakten op mij een onvergetelijke indruk.

Er is natuurlijk geen spoor van overeenkomst tussen een man die op de voorplecht van een boot van een watramamma droomt en een ingenieur die droomt van een machine in staat rijstaren te oogsten die hun kopjes buigen in de wind zodat de rijst gaat legeren en zelfs de beste machine onbruikbaar wordt. Niet de machine, niet dat ijzeren, ingewikkelde ding moest worden verbeterd maar het rijstgewas zelf moest versterkt worden. Die rijst moest op sterke stengels tot wasdom komen want pas dan kon de machine zijn werk doen.

Ik denk dat de Hindoestaanse boertjes in Nickerie wel eens gelachen hebben om de vreemde kerels die eindeloze proeven namen met rijstgewassen. De Van Dijks mopperden op de overheid die te weinig steun gaf en niet geloofde in hun plannen hoewel zij mede de grondslag legden voor het gigantische rijstbedrijf in de huidige polder Wageningen, in de nabijheid van Nickerie.

Op hun manier waren de Van Dijks even gekke dromers als mijn man op de voorplecht en even stoutmoedige, vereenzaamde doorzetters als de pater en frater van de zaagmolen. Je noemt zulke mensen pioniers.

In het centrum van Nickerie lag het logeergebouw van het gouvernement, de ‘passah grahan’. Daar werden de lakens uitgedeeld door een al wat oudere Creoolse vrouw die, wat in Nickerie geen dagelijks gebruik was, met zwier haar koto droeg, en al even zwie-

rig de bijpassende hoofddoek. Zij was een vriendelijke, zorgzame gastvrouw en zette haar gasten het beste, zwaarste voedsel voor dat zij zich konden wensen. Wanneer de tafel gedekt was en het voedsel stond te dampen in de schalen kwam ze in de deuropening met van plezier tintelende ogen naar hen kijken.

Een typisch Surinaamse moeder-figuur die alle tegenslagen en gevaren had getrotseerd. Ik kende het type uit Paramaribo. Haar maaltijden waren karakteristiek voor Suriname, zowel van Europese als van Afrikaanse als van Aziatische herkomst.

‘Binnendoor’, de zee vermijdend, keerden we dezelfde avond terug. Tegen middernacht ging de maan vol en machtig boven de rivier en het woud schijnen. Een nachtelijke tocht over een Surinaamse rivier, badend in maanlicht, is niet te beschrijven. Land en water versmolten in het licht, bomen leken op de meest onverwachte plaatsen uit de rivier op te rijzen terwijl het dan weer was alsof het water zich fijn en verneveld over het land verspreidde. Alles werd onscherp, onwezenlijk. Het oerwoud met al zijn muziek zong boven het hakkerig, mechanisch geluid van de motor, die ons stoorde en onverstoortbaar zijn schroef door het water wrikte, meter na meter.

Na meer dan twintig uren kwamen we op de Surinamerivier en voeren naar Paramaribo. Centrum van een leeg land. Centrum? Was die stad, eens in de buurt van een Engelse sterkte gebouwd, omringd door oerwoud, niet een onbelangrijk vlekje op de kaart? Enkel toevluchtsoord voor velen die de strijd tegen het oerwoud hadden opgegeven! Enkel tijdelijk verblijf voor mensen op weg naar veiliger streken, waar het leven beter was?

In Paramaribo sukkelden de vrouwen op door filaria gezwollen benen, vegeteerden de families in armoedige krotten en leek het leven verstild, van melancholieke hopeloosheid.

Aan de rand van de stad hielden de mensen zich nog wel staande. In het ‘district Suriname’ vond je naast tuinderijen en grondjes van Hindoestanen en Javanen de wat noodlijdende veebedrijven van Hollandse boeren, afstammelingen van Drentenaren en Groningers die in de jaren veertig van de vorige eeuw een kolonisatiepoging hadden ondernomen. Zij vormden een kleine maar hechte etnische groep die weinig de aandacht trok. Uit hun kring kwamen geen statenleden voort, of medici of juristen, soms ambtenaren en onderwijzers. Hun voorouders waren tijdens de grote landbouwcrisis op goed

geluk, zéér slecht voorgelicht, naar Suriname getrokken. Hoewel de oorspronkelijke kolonisatieplannen mislukten hielden de nakomelingen vol. Zij vestigden zich, bij de stad, op kleine veeboerderijen en trouwden binnen hun eigen kleine gemeenschap. In hun nederzetting hadden ze een kerkje en een schooltje. Hun weilanden waren niets anders dan slecht gedraineerde moerassen. Het vee zonk tot de buik in dat drassig land.

Vaak heb ik die Hollandse boeren opgezocht in hun stille, armelijke bedoeningen. Er hingen geblokte gordijntjes voor de ramen. In de keuken blonk oud koperwerk, koekvormen en pannen, die je tegenwoordig bij antiquairs vindt. Evenals de Hindoestanen, Javanen en Indianen hielden de afstammelingen van de Nederlandse kolonisten zich afzijdig van de stedelijke Creoolse gemeenschap. Het Nederlands van die boerenstreek had onmiskenbaar een Surinaams accent en week toch af van het Surinaams-Nederlands dat in de stad gesproken werd.

Over die kleine groep heeft de weduwe van Eduard Verkade een boeiend proefschrift geschreven. Zij bewezen immers dat ook in Suriname ‘blanke kolonisatie’ mogelijk was. Württembergse houthakkers en nog anderen hadden in de loop van de negentiende eeuw dat bewijs ook willen leveren. Zij faalden. Alleen de Hollandse boeren, blonde kerels en pezige vrouwtjes, kinderen met blauwe ogen en sproeten op de vaal-witte snoetjes, hielden vol.

Maar wie goed luisterde in Paramaribo hoorde het oerwoud naderen. Op korte afstand vond je al verlaten plantages, lege plekken waar de natuur haar rechten hernam en de verhalen en legenden ontstonden, die je vindt in dat misschien wat naïeve maar in ieder geval veel te weinig gelezen boekje van Arkieman.

De Prinses op het grasveld

Ik heb altijd geglimlacht als iemand me weer eens vertelde hoe de goede Koning Willem de Derde met ‘één pennestreek’ een einde had gemaakt aan de slavernij in Suriname. Je kon praten als Brugman maar toch lukte het niet de mensen duidelijk te maken dat aan die ene pennestreek, nationaal en internationaal, heel wat vooraf was gegaan. Ten slotte zweeg ik over het onderwerp omdat ik begreep dat het Surinaamse volk, overtuigd van de bijna mystieke almacht van een Vorst of Vorstin ergens in Holland, monarchaal was ingesteld.

In de zonderlinge oorlogsdagen was onze Koningin naar Engeland verhuisd. Waarom naar Engeland? Waarom was de ‘moeder des lands’ niet zo verstandig geweest zich in Suriname te vestigen? Was Suriname niet goed genoeg? En waarom was zij toen ze in 1941 naar Amerika reisde om een belangrijke rede te houden in het ‘Congres’ niet even doorgereisd naar Suriname en de Antillen? De Koningin deed dit niet. Zij had in haar toespraak opvallend gesproken over de toekomstige dekolonisatie van het Nederlandse overzeese rijk. Zij zou op het Surinaamse volk een dieper indruk hebben gemaakt als ze zelf eens een kijkje was komen nemen in de gewesten waar haar trouwste, haar meest devote en loyale onderdanen woonden.

Toen hoorden wij dat Prinses Juliana naar Suriname zou komen. Al veel eerder hadden echte ministers, zoals Welter en Van Mook, het land bezocht maar die hadden natuurlijk alleen gepraat met de gouverneur en leden van de Staten. Prins Bernhard was een kijkje komen nemen en dat prinselijk bezoek had ‘het hart van het volk’ geraakt. Maar de komst van de Kroonprinses bracht een ware opschudding teweeg. Vooral ‘ten paleize’ want de gouverneur moest zijn hoge gast ontvangen en bezighouden en bovendien onderdak verlenen in dat Victoriaanse gebouw waar hij resideerde.

Geruchten. De Prinses zou niet alleen komen maar haar kinderen meenemen, vertelde de een aan de ander. De Prinses had genoeg van het leven in Canada en was van plan zich te vestigen in Suriname. Zij had ruzie met Prins Bernhard. Tenslotte werd duidelijk dat zij met een klein, uitgelezen gezelschap naar Suriname kwam

om een poosje te logeren bij de gouverneur.

Deze vroeg zich af hoe hij, de gouverneur, bijgestaan door zijn lieve vrouw, een toekomstige koningin moest ontvangen. Er werd in de donkere, royale werkkamer van de bewindsman veel beraadslaagd; de kamer werd een zenuwcentrum, een organisatiebureau van waaruit bevelen aan zenuwachtige ambtenaren en bestuurders van kerken, organisaties werden uitgevaardigd.

Suriname wilde zich van zijn beste kant laten zien. Maar de gouverneur zat met de gebakken peren. Hij moest beslissen welke kerken, instellingen, scholen, landsgebouwen, tuinen, parken, districten, districtskantoren en de hemel moge weten wat nog meer, moesten worden bezocht en welke mensen, districten, kerken of wat dan ook eventueel zouden kunnen worden overgeslagen tijdens de ‘zegetocht’ om het gebruikelijk cliché te gebruiken. Er werden oplossingen gevonden die wel goed bleken want na het vertrek van de Prinses was officieel Paramaribo tevreden.

Ik heb de reis van Juliana van begin tot einde meegemaakt. Ik ben in vele scholen en kerken en hele of halve overheidsinstellingen geweest die zij met persoonlijk bezoek ‘vereerde’ zoals dat toen werd genoemd. Ik heb van nabij de verlegen ambtenaren, districtscommissarissen, onderwijzers, kerkelijke voorgangers, zakenlieden kunnen gadeslaan. Ik heb geluisterd naar zangstukjes van kinderen op hun paasbest gekleed.

Wat voor offers hadden de ouders gebracht om de kinderen bij dat koninklijk bezoek netjes uit te dossen? Het was de gewoonte kinderen, als ze na de grote vakantie naar school gingen, in ‘het nieuw’ te steken. In heel wat gezinnen werd links en rechts geld geleend om dat te betalen. Geld lenen in Suriname, zoals in bijna alle andere onderontwikkelde landen, was niet moeilijk. Maar de rente was erg, erg hoog. In de stad waren veel woekeraars die een gemakkelijk leventje leidden. Je kon ook wel geld van officiële instellingen lenen. Zelfs tegen een redelijke rente maar voor zo'n ‘promesse’ moest je financieel van goeden huize zijn. Een ambtenaar kon nog wel eens aankloppen bij verenigingen als het politiebegravenisfonds, dat tegen dertig procent per jaar kleine sommen leende, de gewone man was op de woekeraar aangewezen en dat kostte nog heel wat meer.

De nieuwe kleertjes waarin de kinderen werden gestoken moeten

voor Surinaamse verhoudingen erg veel geld hebben gekost. Het offer was niet vergeefs. Een wat rood aangelopen jonge vrouw bracht aan al die scholen en instellingen, onvermoeid, met ijzeren wilskracht, glimlachend en vriendelijk, bezoek na bezoek, steeds begeleid door de grijze gouverneur en hoge ambtenaren die op eerbiedige afstand achter haar aandrentelden.

Ik kreeg diep respect voor de gouverneur en zijn medewerkers. Een koninklijke rijtoer door Den Haag of Amsterdam zal de gemeentebesturen wel hoofdbreken kosten. Maar tijdens de oorlog verwachtten de Surinamers heel wat meer dan de Hagenaars en Amsterdammers van nu.

De Prinses arriveerde samen met enkele hoge ambtenaren laat in de middag op het vliegveld Zanderij. Zij werd 'opgewacht' door de gouverneur en 'ingehaald' door de leden van de Staten. Na de nodige plichtplegingen vertrok de stoet naar de stad. Toen het gezelschap bij de stadsgrens, de Poelepantje-brug, arriveerde was heel Paramaribo op de been. De straat zag zwart van de mensen, en de politie kon, het was inmiddels erg donker geworden, met moeite orde houden. Door al die drukte was er weinig kans ook maar een glimp van de Prinses op te vangen. De langzaam voorbij rijdende auto werd toegejuicht door volwassenen en kindertjes die hartstochtelijk met zakdoeken en vlaggetjes zwaaiden.

Dat de Prinses een bezoek bracht aan Suriname werd ook het bosland bekend. Bosnegers en Indianen stuurden delegaties op wekenlange en moeilijke reizen naar de hoofdstad. De Bosnegers werden ondergebracht in oude schuren en keten in de nabijheid van de Saramaccastraat. Ellendige barakken, maar de mannen brachten overtuigend hulde aan een jonge vrouw die zij beter leerden kennen.

Uit die bewogen dagen zijn me enkele gebeurtenissen goed bij gebleven. Toen Juliana, die aan boord van het enige jacht waarover het land beschikte, de zelden gebruikte motorboot van de gouverneur, de districten bezocht, was er een artistieke bijeenkomst georganiseerd. Bosnegers zouden dansen. Wie zo'n dansfeest wel eens heeft bijgewoond weet hoe indrukwekkend het kan zijn. Inderdaad, de mannen hadden zich mooier dan ooit uitgedost, maar de vrouwen, die bij een dans zelden het bovenlichaam bedekken, hadden van de een of andere autoriteit strakke truitjes gekregen en daardoor

kreeg de dans, in wezen een magisch-religieuze gebeurtenis, een obscene karakter. De mode van de sextruitjes is niet door Anna Magnani in de film *Bittere rijst* gelanceerd maar beslist van Surinaamsen huize, de vinding van een of andere bigotte zendeling of districtsambtenaar.

Zo trok de toekomstige Koningin door het grote land. Van het schooltje der bleek-blonde boerenkindertjes in het Hollandse poldergebied naar het schooltje van de kleine Hindoestaanse dreumesen die met hun donkere, tintelende oogjes naar haar keken. Zij had er geen bezwaar tegen als oudere meisjes haar zware bloemenkransen om de hals wonden en ze tenslotte onder het gewicht van al die geurige bloemen gebukt moest lopen.

De Prinses heeft zeker een wat verwarrende en bonte indruk gekregen van het ‘Suriname der bevolkingsgroepen’. Het zou me niet verbazen wanneer ze zich het meest thuis heeft gevoeld in de Chinese Sociëteit.

Even iets over het ‘oorlogs-noodfonds’. Het was kort na de tiende mei 1940 in Paramaribo opgericht en het stond onder leiding van de President van het Hof van Justitie, de latere gouverneur Brons.

Dat fonds zamelde geld in voor mensen die, als gevolg van de oorlog, in nood verkeerden. In de eerste plaats mensen die uit Nederland pensioen hadden ontvangen en onverwacht van hun inkomsten waren beroofd. Dan jonge Nederlanders die in Paramaribo lessen volgden aan de medische school of voor tandarts studeerden. Tenslotte de Nederlandse vluchtelingen die, na jaren pas, via Portugal en Jamaica naar Suriname konden uitwijken. Zij werden in de ‘Chinese Sociëteit’ onder dak gebracht. Daar was ruimte genoeg voor tweehonderdvijftig mannen, vrouwen en kinderen. Maar er zijn slechts honderdvijfentwintig vluchtelingen in Paramaribo gekomen.

Op een zondagmorgen bracht de Prinses bezoek aan dit vluchtelingentehuis, een onvergetelijke bijeenkomst. Zij verloor in deze kring iets van haar schuwheid die me, tijdens het bezoek, telkens had getroffen. Het leek of zij, bij het oversteken van de straat of als ze door de grote zaal in het gouvernementshuis liep, iets van remmingen had te overwinnen. Tijdens het bezoek aan het vluchtelingenhuis had zij niet de minste last van remmingen, die ook wel door vermoeidheid zullen zijn veroorzaakt. Zij voerde informele gesprek-

ken alsof zij zich ervan bewust was onder lotgenoten te verkeren. Tot slot zongen alle aanwezigen, een beetje schor van aandoening, het Wilhelmus.

De Nederlandse vluchtelingen maakten kennis met Creoolse families. Tussen sommige vluchtelingen en sommige Surinamers ontstonden relaties die in enkele gevallen, zelfs nu nog niet verbroken zijn. Anderen konden in deze tropische wereld moeilijk de weg vinden. Ik herinner me een paar zwaarmoedige Amsterdammers die iedere morgen in het kleine café van Kersten koffie dronken en uren lang babbelden over familieleden en verwanten in het moederland. Met spanning volgden ze de summiere Aneta-berichten in de kranten, met spanning en inspanning luisterden ze naar de uitzendingen van Radio Oranje, via de zenders van de BBC.

Het is niet nodig aan het gebouw van die Chinezen-sociëteit een bordje te schroeven ter herinnering aan het bezoek van de Prinses. Evenmin is het nodig hier te herinneren aan het verblijf van Nederlandse vluchtelingen, waaronder ook een aantal joden, die dank zij de gulheid en gastvrijheid van Surinamers, tenminste niet in een gaskamer hun einde vonden. Wellicht is het wel goed in dit kleine boekje even te herinneren aan die tijd en aan die gastvrijheid.

Het hoogtepunt van het bezoek was de militaire parade die, onder de manmoedige leiding van kolonel Meyer, alle vroegere parades in de schaduw stelde. Vlak voor het beeld van Koningin Wilhelmina was een grote ‘tent’ gebouwd, en toch niet groot genoeg om alle officiële gasten plaats te bieden. Een deel van hen kreeg een plaatsje op het bordes van het gouverneurshuis waar de paraderende troepen zelfs nog beter te zien waren. Het was heet en zonnig zoals altijd. Het gras een paar dagen tevoren keurig door Hindoestaanse arbeiders gemaaid. Van landsgebouwen en woonhuizen hingen vlaggen. In de Gravenstraat, de Maagdenstraat en op het Kerkplein, ja bijna overal was het rood, wit en blauw uitgestoken. Een feestelijke dag. Maar het viel de gouverneur, gekleed in zijn dikke Hollandse kolonelsuniform, niet makkelijk, urenlang, stram in de houding staande, naar die voorbij trekkende Hollandse, Surinaamse en Amerikaanse troepen te kijken. Pantserwagens, tanks, kanonnen, lichte wapens en wat al niet meer rolden langzaam en plechtig voorbij. Jonge kerels marcheerden stoer langs de tribune. Dan volgden de meisjes van het vrijwilligerskorps in leuke uniformen. Vervolgens in einde-

loze rijen Amerikaanse soldaten. Donkere mannen uit Portorico en blonde boerenzonen uit Wyoming of Nebraska. Boven de stad zweefde de kleine blimp, dat oog boven Paramaribo. Al die mannen, Hollandse officieren, Creoolse officieren en soldaten, Amerikanen en Portoriceños keken met strakke gezichten naar de jonge vrouw op het podium. Het leek wel alsof ze wilden zeggen, op heel ouderwetse manier: wij zijn bereid om morgen voor u te sterven.

Velen zijn gestorven. Nederlanders in Frankrijk en België. Amerikanen in Italië en in de Pacific. Surinaamse vrijwilligers lieten het leven in Nederlands-Indië en, later, in Korea.

Een hete, hete dag in 1944. De mensen van Paramaribo keken zich de ogen uit. Hier en daar waren schilders aan het werk geweest om de witte huizen nog eens een kwastje te geven.

Er was minder werkloosheid dan voor de oorlog want de meeste jongemannen zaten in het leger. Niemand nam dat leger ernstig. Niemand realiseerde zich dat het wel eens naar een echt front had kunnen vertrekken, waar echte kogels door de lucht suïden, waar echte granaten echte mensen uit elkaar rukten. Een door en door koloniaal schouwspel. De tijd had stil gestaan. Of beter... de tijden veranderden niet.

Toen volgde de grote receptie in de tuin van het 'Paleis'. Heel deftig Paramaribo was aanwezig. Adjudant Os van Delden stond voor de bijna onmogelijke opgave steeds nieuwe groepjes burgers en burgeressen naar de Prinses te brengen, die naast een lantaarn, op het grintpad stond.

Er hing in die prachtige tuin de zware geur van bloeiende heesters en bomen. Mensen wandelden af en aan en vroegen zich af, wanneer hij of zij aan de Prinses zou worden voorgesteld. Zij stapte van het grintpad en ging op een grasperk staan. Ik vreesde dat haar waarschijnlijk doodmoede voeten haar in de steek zouden laten. Zij stond daar wat eenzaam op het grasveld, ook al was zij dan het middelpunt van de bijeenkomst. Zij schudde honderden handen, voerde met tientallen mensen korte gesprekjes, en zal wel honderd maal gefluisterd hebben dat ze Suriname erg mooi vond. Keer op keer dreftelden kleine groepjes naar haar toe. Niemand waagde het haar te waarschuwen voor de venijnige grasluizen die, onbeschaamd als ze zijn, ook in de perken van gouverneurs nesten bouwen en, nog onbeschaamder, ook vorstelijke benen niet sparen. Eindelijk

bracht een vlotte Hollandse vrouw, ze had het uiterlijk van een ouderwetse filmster en droeg een hoed met reusachtige veren, de moed op om haar te waarschuwen. De Prinses stapte wat geschrokken en verward, weer op het grintpad dat dwars door de grote tuin slingerde.

Bedienden brachten borden met verfrissingen rond. Iedereen dronk, voorzichtig en keurig, een glas sherry of een whisky-soda.

Toen het feest voorbij was heeft de gouverneur vermoedelijk de bekende zucht van verlichting geslaakt. De rust leek volkomen. Het koloniale tijdvak leek niet beëindigd. Nergens had ook maar iemand een wanklank opgevangen. Iedereen had zijn best gedaan, zoals men ook later zijn best zou doen bij koninklijke bezoeken aan Suriname. Maar de strijd tegen de bewindsman bleef bovengronds en ondergronds voortwoeden. Kort na het bezoek van de Kroonprinses kwam het tot een pijnlijke uitbarsting.

Een steen in de stille vijver

‘Hoe kom ik hier weg? Hoe kom ik hier weg?’ zuchtte mijn assistent voor de zoveelste keer. Ik begon dat ook wel eens te denken. Het leek of niets in Suriname veranderde. De oude heer van het gouvernementshuis bleef regeren. De Statenleden bleven op min of meer parlementaire wijze tegen zijn bestuur protesteren. De mensen die het met de protesterende Statenleden niet eens waren schreven boze artikelen in het kleine blad *Suriname Waakt*. Het leger oefende en oefende, de officieren holden heen en weer tussen de verschillende kampementen. De berichten over de oorlog in Europa waren, hoewel hoopvol, toch niet zo hoopvol dat we op een spoedig einde vertrouwden. De Russen hadden de opmars van de Duitsers bij Stalingrad tot staan gebracht. De grote terugtocht was begonnen. Ons ging het niet snel genoeg.

Om één uur 's middags werden, nog steeds, de kantoren tot de volgende dag gesloten. De ambtenaren hadden hun bureaus ontruimd en wandelden bedaard naar huis. Na het middagmaal ging iedereen in een gloeiend hete slaapkamer maffen. Helaas heb ik die kunst nooit te pakken gekregen. Daarom dwaalde ik 's middags dikwijls door de hete stille stad, op zoek naar ik weet niet wat.

Middagrust in Paramaribo, de vensters gesloten, de mensen snurkend in benauwde hokjes. Bijna geen kinderen op straat. Toch had ik, als ik zo alleen door de stad dwaalde, de indruk dat ik vanachter gesloten jaloezieën argwanend werd nagekeken. Ik kreeg wel eens het gevoel aan een lichte vorm van vervolgingswaan te lijden, aan een angst voor onbekende machten, die me vroeg of laat in de tang zouden nemen.

Want hoe rustig het ook allemaal was, je merkte dat zich, ondergronds, veranderingen voltrokken. In de verslagen van het Wetgevend College las ik klachten van Statenleden aan bezoekende Nederlandse ministers. In de leggers van kranten de commentaren die aan de klachten waren gewijd. Men achtte de ‘staat van beleg’ en de daaruit voortvloeiende ‘buitengewone bevoegdheden’ van de gouverneur, onduelbaar. Men meende, dat men in een politiestaat leefde. Klemmend verzocht men de ministers in Londen een einde te maken

aan het regime van een bewindsman die verantwoordelijk werd gesteld voor de onpopulaire maatregelen van deze sombere dagen. Maar de ministers-op-bezoek die het allemaal belangstellend en begrijpend aanhoorden, deden niets.

Suriname Waakt was het met zulke petitieën niet eens. Een schrijver beweerde dat het achtenswaardig college der Staten was samengesteld uit ‘professionele malcontenten’ en ‘pseudo erudieten’ en dat ‘geestelijke onmacht zich tracht te verbergen achter een stroom van achterklap, vitterij, verdachtmaking en agitatie’.

Dat ging wat ver naar mijn smaak. De mannen die toen ‘het volk van Suriname’ vertegenwoordigden deden dat te goeder trouw en zonder enige beloning. Zij voelden dat bij de massa's in de stad - met het platteland had men nu eenmaal weinig contact - een latente haat tegen het Nederlandse bestuur bestond. Maar men slaagde er niet in dat negatieve, haast onmerkbare, zich lang niet dagelijks manifesterende gevoel, positieve inhoud te geven.

Men miste, op dat moment, in Suriname mensen als Da Costa Gomez van Curaçao, Muñoz Marín van Portorico, Grantley H. Adams van Barbados of Marryshow van Grenada. Zelfs de namen van die toch in heel West-Indië bekende politici, die voor algemeen kiesrecht en plaatselijke autonomie streden, waren in Suriname onbekend.

Er bestond geen Caribisch persbureau. Het had ook niet kunnen bestaan want de kranten zouden niet in staat geweest zijn de kosten te bestrijden.

Dank zij een vriend bij de KLM ontving ik regelmatig kranten, die in vliegtuigen waren blijven slingeren, uit Trinidad, Guyana en Jamaica. Ook dank zij vriendschappen kreeg ik de *New York Times* en andere grote bladen uit Noord-Amerika die ik op stille middagen van a tot z las. Om bij te blijven. Maar, vooral, om me te verlossen uit het vreemde isolement waarin we toen in Suriname verkeerden, een isolement waarvan weinigen zich bewust waren en waarmee je vrede pookte te hebben omdat je het toch niet kon doorbreken.

Soms trof je mensen die door hetzelfde gevoel van eenzaamheid werden geplaagd. Ik herinner me een Hollandse jongen die als soldaat toevallig in Paramaribo was terechtgekomen, geen beroepsmilitair, misschien een beetje tegen zijn wil in het leger, bereid tegen

iedere vijand te vechten, maar in Suriname tot werkloosheid veroordeeld.

Hij voelde zich terecht overbodig. Als soldaat kon hij enkel omgaan met zijn maats van Hollandsen huize. Zich aansluiten bij de leidinggevende c terie van Hollandse ambtenaren of bij de Nederlands georiënteerde Creolen, ging niet, want die beschouwden zelfs in de oorlog Jan Soldaat als ‘koloniaal’, een wezen van lager orde.

‘Je moet hier je eigen weg zoeken,’ zei hij. ‘En dat valt niet mee, eerlijk gezegd.’

Hij was uit onvrede tegen Suriname. Als de mensen van dat land in opstand zouden zijn gekomen en er op die soldaat een beroep gedaan zou zijn om te schieten, hij zou geschoten hebben. En hoe!

Maar er was geen sprake van opstand. Noch in Suriname, noch elders in West-Indië, waar de levensomstandigheden soms veel moeilijker waren.

We stonden, het was zondagmiddag, op het Oranjeplein. Geen plein is op zondag vrediger dan dit. De vlag van het gouvernementshuis wapperde slapjes in de wind. De bomen stonden machtig rond het gazon. Ergens naast het muziekkoepletje van de buiten-sociëteit ‘Het Park’ speelde de fanfare. Ik dacht dat muzikanten maar wat oefenden want in ‘Het Park’ was niemand te bekennen. Eindelijk wandelden een paar dames en heren naar binnen. Iemand sloot een knarsend hek.

‘Van zo'n club kan je geen lid worden,’ zei de soldaat mistroostig.

Er hingen wolken boven Suriname. Het was, zoals in sommige seizoenen wel het geval is, een sombere dag. Het regende niet. Nog niet.

‘Zelfs het groen van de bomen, zelfs het groen deugt niet! Er deugt hier niets!’ riep hij uit. Toen keek hij op zijn horloge en haastte zich, zoals hij het zei, naar die rotkazerne.

Zondagen in Paramaribo kunnen voor eenzame mensen erg neerslachtig zijn. Ze waren dat zeker in de tijd toen er nog nauwelijks auto's in gebruik waren, de bromfiets nog moest worden uitgevonden en slechts bemiddelde mensen zich een fiets veroorloofden. De ongeplaveide, stoffige straten lagen in de zon te bakken. Soms zag je een voetganger. Daarbij bleef het.

Een enkele keer werd de eenzaamheid door de komst van een

vreemdeling doorbroken. Een jonge man, zoon van de rechtskundige Pos, stond plotseling voor het huis van zijn ouders. Hij was dwars door Europa en Aziatisch Rusland gereisd om zich in Canada bij de Nederlandse troepen te laten inlijven. Hij vertelde op de enthousiaste manier die me zo sterk herinnerde aan zijn vrolijke, levendige vader, over zijn ervaringen tijdens die lange en gevaarlijke reis. Zijn broer Raymond, die later samen met dr. Da Costa Gomez en dr. Buiskool de juridische grondslagen legde voor het Statuut dat tussen Nederland, Suriname en de Antillen werd gesloten, zat aandachtig te luisteren. Met zijn gevoel voor het absurde genoot hij van het verhaal over de Russische nagellakfabrieken die midden in de oorlog de Russische vrouwen met rode verf hadden verblijd zodat ieder boerenvrouwje dat zijn broer in de trein ontmoette, op de lange reis dwars door Siberië, vol trots haar handjes liet zien.

's Avonds ontliet je de eenzaamheid door naar Bellevue te gaan. Ook gewone volksjongens trokken, toen het geld wat lossier in de zak zat, in grote aantallen naar dat theater. Er werden gewoonlijk Amerikaanse films vertoond. Geweld begon in die films een steeds grotere rol te spelen. Moord en doodslag leken in de Amerikaanse blanke maatschappij heel gewoon. Hoewel de misdadigers nooit aan hun vreselijke straf ontsnapten werd de spanning verkregen door misdadige handelingen en gewelddadige achtervolgingen.

Avond aan avond trokken jongelui uit de armoewijken naar de bioscoop. Zittend op de lagere en goedkope rangen, leefden zij luidruchtig mee met de avonturen van beeldschone vrouwen, gangsters en politiehelden. De taal waarin deze helden en heldinnen werden aangemoedigd was niet het Nederlands maar het Neger-Engels, het Sranan-Tongo van heden ten dage. Als de voorstelling voorbij was bleven ze nog lang op de 'Spanhoek' napraten over wat ze gezien hadden en sinds die dagen is de 'Spanhoek', een klein plein, nog altijd een soort jeugdcentrum.

De deftige bezoekers van 'het balkon' waren dan allang naar huis. De officieren, ook avond aan avond in de bioscoop, dronken in hun officiersclub nog een verfrissing of wierpen tot in het holst van de nacht kwartjes in de 'slotmachine' die zelden kwartjes terugspuwde.

Balkon en zaal waren gescheiden werelden. En toen, tot verbazing, ja ontsteltenis van keurig Paramaribo, zochten de eerste, wat op-

zichtig geklede, Javaanse meisjes een plekje op het balkon. Zij lonkten naar Amerikaanse militairen en na afloop van de film gingen deze met zo'n rank en sierlijk meisje mee naar een erfwoninkje voor een kort genot. Zo ontwikkelde zich in de stad de prostitutie.

Bellevue was het theater van de Creolen. De Hindoestanen bezochten het zelden of nooit. Zij gingen naar de bioscoop van Karamat Ali, evenals Bellevue in het centrum van de stad. De eindeloze drama's uit de Indische kitschfabrieken hadden er enorm succes. Het waren verhalen van een eenvoudige boerenjongen die smoorlijk verliefd werd op de beeldschone dochter van een meneer uit een hogere kaste. Gelukkig dansten over het witte doek, op sierlijke, mollige voetjes, bovenaardse verschijningen die de a-sociale jongeman weer op het rechte pad brachten en hem duidelijk maakten dat het huwen in een hogere kaste nu ook niet alles is. Van tijd tot tijd barstten Indische zangers in uitvoerige smartlappen uit die door een deel van het Hindoestaanse publiek werden meegezongen. Ook in die bioscoop leefde de jeugd van harte mee. Zij moedigde de acteurs in de Surinaamse versie van het Hindi even luidruchtig aan als de Creoolse jongens in Bellevue hun Amerikaanse helden en heldinnen. Zij gaven ook aanwijzingen die, merkwaardig genoeg, door de filmspelers meestal werden opgevolgd.

Die Amerikaanse en Indische films waren eigenlijk het enige venster op de buitenwereld, een beslagen venster.

Misschien onder invloed van die films vormden zich zelfs 'gangs' die een enkele keer hardhandig optraden. Er werden wel eens tasjes geratst uit de hand van een winkelend vrouwtje. Er werd meer ingebroken. De misdaad, nog op kleine schaal, ging bloeien en is sedertdien (een algemeen verschijnsel in geheel West-Indië) toegenomen. En met de misdaad de prostitutie. Het aantal armoedige zusters dat in de stad een graantje wilde meepikken van de kleine welvaart werd groter. Er kwamen steeds meer gouden munten in het haar van de Javaanse meisjes, en steeds meer ringen aan hun handjes. Daar wandelden ze elegant, in Javaans kostuum, heen en weer. Wachtend op een klant. Totdat de politie, met behulp van het leger, ingreep, een stel meisjes op een vrachtauto laadde en naar een primitief onderdak bracht buiten de stad. Ze werden er medisch onderzocht en voor zover nodig genezen. De overigens nogal puriteinse Statenleden maakten tegen dit optreden ernstig bezwaar.

Niet alleen onder de kleine, leidende elite van Suriname groeide onbehagen, de nog kleinere Nederlandse kolonie toonde tekenen van verval. De oorlog duurde lang. Over de angsten om het lot van familieleden in het moederland werd niet gepraat, maar ze bestonden vanzelfsprekend. De onmogelijkheid het land te verlaten, het gevoel van opgesloten zijn, leidde in verschillende gezinnen tot grote spanningen en zelfs echtscheiding.

Het leger, uitgegroeid tot een voor Surinaamse verhoudingen erg grote organisatie had zijn eigen leven. Het stond onder bevel van kolonel Meyer, tijdelijk toegevoegd aan de in rang lagere officieren die oorspronkelijk het Surinaamse leger, onderdeel van het Koninklijk Nederlands Indische Leger hadden gecommandeerd.

De naam van kolonel Meyer duikt van tijd tot tijd in het Nederlands nieuws op. Soms klagen familieleden van uit Indië afkomstige mensen, die van nazi-sympathieën verdacht, in het Surinaamse kamp werden opgesloten, tegen de moord op hun verwanten. Het zijn protesten die journalisten met het nodige wantrouwen vervullen. Toch zou een onderzoek, zelfs nu, ernstige gevolgen kunnen hebben. Want het zou kunnen aantonen dat kolonel Meyer, door de opgewonden familieleden schuldig geacht, verantwoordelijkheid heeft gedragen voor twee ‘auf der Flucht erschossene’ nazi-sympathisanten.

Toen dat gebeurde was ik niet in Suriname. Ik vertel het verhaal zoals het me verteld werd door betrouwbare mensen. Uit het kamp waar de uit Indië afkomstige ‘onbetrouwbare elementen’ waren ondergebracht, ontsnapten drie gevangenen. Zij werden door een Bosneger-formatie opgepakt. Traditiegetrouw werden ze opgesloten in het chachot van het oude Fort Zeelandia. Daarna zouden zij door kolonel Meyer ondervraagd worden. Een marinier moest hen stuk voor stuk ‘voorgeleiden’ maar hij had opdracht, bij de minste poging tot ontvluchting, te schieten. Ik weet niet of die mensen inderdaad opnieuw hebben geprobeerd de vrijheid te zoeken maar in ieder geval werd de eerste op de vlucht neergeschoten. Na melding van het incident, om in de militaire terminologie te blijven, werd nummer twee voorgeleid en op zijn beurt op de vlucht neergeschoten. Van verdere ondervraging is toen afgezien. Zo bleef de derde man in leven.

Het incident zette kwaad bloed in het menselijke en eigenlijk wei-

nig gewelddadige Suriname. Toch was Meyer vrij populair. Hij breidde zijn legertje steeds maar uit met steun van de Nederlandse overheid in Londen. Hij was zo'n stoere, zwaar gebouwde, krachtige man die niet van een bevrijd Nederland maar van een heroverd Indië droomde. Het liefst zou hij het hele Surinaamse leger aan boord van een schip hebben gezet om ergens in de rimboe de strijd met de Jap aan te binden maar hij moest wachten tot het bevel zou komen. Al dat wachten putte zelfs hem uit, en hij discussieerde met enkele officieren over de geslaagde staatsgreep in Frans Guyana. Die staatsgreep zou met Amerikaanse hulp in Suriname kunnen worden geïmiteerd en wat opluchting brengen.

Toen gouverneur Kielstra een officieel bezoekje bracht aan buurland Brits Guyana leek de kans schoon. Maar de verdeeldheid onder het korps officieren was te groot. Een plan om de gouverneur bij terugkeer te 'verhaften' strandde op de onwil van de mariniers. Inmiddels was de vlootpredikant voor het karretje gespannen. Want hoe komisch het ook klinkt: Suriname met zijn minivloot van enkele sloepen en nauwelijks honderd marinemensen had een echte vlootpredikant.

Hem werd een Amerikaans vliegtuig ter beschikking gesteld. Hij zou, in het diepste geheim, Hare Majesteit de Koningin die in Canada op bezoek was, vragen haar onderkoning in Suriname op stel en sprong te ontslaan. De strenge, op hiërarchie en orde gestelde oude dame weigerde op het voorstel in te gaan. Het duurde niet lang of kolonel Meyer, de zieleherder en de Amerikaanse commandant van het vliegveld Zanderij verdwenen uit het land.

Het civiel bestuur bleef. Suriname werd de regering van een soort militaire junta bespaard. Veel later dook de naam Meyer op in het Nederlands nieuws. Nederland werd geregeerd door een coalitie van socialisten en katholieken en besloot door 'politieacties' de 'orde' te herstellen in Nederlands-Indië. Een generaal Meyer 'veroverde' Djokjakarta. Hij ontving de Militaire Willemsorde uit handen van de dankbare regering. Het dossier Meyer klapte dicht.

Een paar opgewonden nabestaanden van mensen die op de binnenplaats van een oud fortje waren neergeschoten, praatten met een televisieverslaggever in Den Haag. Zij stotterden een beetje. De verslaggever fronste het voorhoofd. Niet beseffend dat hij te maken had met een van die tragische incidenten uit een oorlog van hysterie.

Toen de kolonel, de vlootpredikant en enkele andere dissidenten waren vertrokken keerde de rust terug. De Staten vergaderden. De dames bezochten op verzoek van de Amerikaanse autoriteiten de kampen om met officieren en soldaten te dansen. De zuster van José Iturbi gaf een uitvoering. Eleanor Roosevelt, een vrouw met een vreemd paardegezicht en grote, blinkende tanden, bezocht haar troepen. Een commandant raakte een stel wielen van een vliegend fort kwijt die nooit meer teruggevonden werden. Toen werd in deze rustige vijver een steen geworpen. Nu door een Statenlid, dat in dat roerende, naïeve geloof in de almacht van de Koningin een beroep deed op de oude dame in Londen.

Hij liet in diep geheim een enquêteformulier circuleren, zowel in het Nederlands als in het Engels gesteld, waarin de vorstin eerbiedig werd verzocht de oude gouverneur nu eens eindelijk de laan uit te sturen.

De man heette Wim Bos Verschuur en was de eerste links georiënteerde romanticus in Suriname. Hij kwam uit de Creoolse middenstand. In Nederland had hij voor tekenleraar gestudeerd en door talloze kinderen de beginselen van de tekenkunst bij te brengen verdiende hij zijn brood. Hij was in Nederland bevriend geraakt met sociaal-democraten. Op school praatte hij graag over de grote mannen die in Nederland de zaken op hun kop zetten, zoals Troelstra, Vliegen, Henri Polak.

Hij, het Statenlid, beweerde in het bezit te zijn van een dossier-Kielstra waarin tal van onrechtmatige daden van de bewindsman waren genoteerd. Dat dossier is nooit geopend. Heeft het ooit bestaan? De vraag is geoorloofd. Het schermen met een dossier was een geliefkoosde sport in de koloniën en maakte indruk genoeg.

Ik verspreidde in die dagen boekjes van Lou de Jong, die onder de wat onwaarschijnlijke titel *Je Maintiendrai* jaarlijks in Londen verschenen. In die boekjes stonden veel verhalen over landverraad en landverraders. Ik hield mij ook bezig met andere uit de Londense propagandafabriek afkomstige geschriften waarin werd bericht over verraad in Nederland. Zou, vroegen mijn lezers zich af, de bewindsman wiens euveldaden waren vermeld in het dossier van Bos, ook niet een landverrader kunnen zijn? Had hij niet in het gastenboek van het kokos-dorpje de wonderlijke mare geschreven: ‘De vanen hoog, de rijen vast aan een gesloten, moge het zo ook in Coronie

gaan'? Waren er andere uitlatingen van hem die te denken gaven? Geruchten deden de ronde in de ontevreden broeierige gemeenschap. Toen kwam de enquête waarmee Bos Verschuur de bewindsman in verlegenheid bracht. Een vlootpredikant kon wel bij een paar andere sloepen werk vinden, een kolonel in Australië een nieuwe carrière opbouwen en het tenslotte tot generaal brengen... maar een Surinamer kan je moeilijk uit het land verbannen.

De klassieke misslag volgde, de misslag van zoveel gouverneurs in zoveel koloniën. De enquêteur verdween in het interneringskamp voor 'staatsgevaarlijke' lieden. Daarmee had Suriname een echte martelaar, zoals Trinidad er één had in Butler en Jamaica in Bustamente en India in Gandhi.

De Staten traden af. Het bewijs was immers geleverd dat het land in een politiestaat was veranderd. De gouverneur regeerde, ook zonder Staten, rustig door. En hoewel het aftreden van de Statenleden veel beroering wekte, bleef de arme Bos in het kamp en niemand knipte het prikkeldraad door om hem te bevrijden. Minister Van Mook, toen nog de beheerder van de 'koloniën'-portefeuille, boog toch het hoofd en benoemde de oude gouverneur tot ambassadeur van Nederland in Mexico.

Hij vertrouwde het bewind toe aan een rustig man, mr. Brons, president van het Hof van Justitie en sedert jaren plaatsvervangend gouverneur. Brons kende land en volk echt, was als rechter met de noden van de mensen in aanraking gekomen en als eerste een gouverneur, die niet was 'uitgezonden' maar ter plaatse benoemd.

De hekken van het kamp werden geopend. Bos keerde terug op zijn rechtmatige plaats in het mini-parlement.

Ik heb destijds aan de buiten-parlementaire actie van Bos weinig waarde gehecht. Toch kondigden de gebeurtenissen van toen het einde aan van een periode die grotendeels door vrij machteloze oppositie werd gekenmerkt. Bos wierp een steen in een stilstaande vijver, gaf door zijn optreden mensen moed en het gevoel dat er iets veranderen kon. Na al die jaren van machteloze oppositie, felle petities en krachtige artikelen in de lokale pers was de bewindsman dan eindelijk vertrokken.

Baas in eigen huis

Natuurlijk vernam men in Suriname wat Koningin Wilhelmina, op zeven december 1942 had verklaard. Toch duurde het vrij lang voordat over de betekenis ervan werd gesproken. Van de mannen die zich afvroegen welke plaats Suriname, na de oorlog, binnen het rijk zou moeten innemen herinner ik me vooral de katholieke Hindoestaan Biswamitre en de Chinese praktizijn Lim A Po. Die praktizijn, rechtskundige, vertegenwoordigde, duidelijker dan Biswamitre, de Creoolse elite. Maar al onderhield hij met de kleine, leidende groep in de gemeenschap nauwe relaties, hij was tegelijk een man van het volk. Hij kon, het bleek op vele vergaderingen, dat volk, de bewuste arbeiders om een term uit het socialistische verleden te gebruiken, uitstekend inspireren.

Er werden, gewoonlijk op zondagmorgen, in theater Bellevue onder auspiciën van een zeer rudimentaire politieke beweging, de 'Unie Suriname', vergaderingen belegd die druk bezocht werden. De bezoekers kwamen ten dele uit de van oudsher in het openbare leven geïnteresseerde Creoolse middenstand maar je zag er ook echte arbeiders en kleine nijveren, mannen die je zelden ontmoette op de buiten-sociëteit Het Park of bij andere gelegenheden, weliswaar Creolen maar van een ander type. De Creolen, die men tegenwoordig in Suriname 'volkscreolen' noemt.

De sprekers kwamen uit de gebruikelijke kring van toonaangevende politici. Het duurde niet lang, of er namen, in strijd met de nog heersende opvattingen, ook wel eens bonkige mannen het woord die, alsof het niets was, zo maar Neger-Engels gingen spreken in het openbaar! Soms werd een betoog in gedragen, bijbels Nederlands plotseling verlevendigd met korte, kernachtige zinnen en uitroepen in het Neger-Engels. Wanneer er een Surinaamse zin, een krachtterm of *odo*, een spreekwoord, de zaal in werd geslingerd leek het of de toehoorders zich opgelucht voelden. Bevrijd, zonder te weten van wat.

Dit soort vergaderingen behoren tot het verleden. Ik ging er altijd heen. Rustig om me heen kijkend zag ik, naar ik mij verbeeldde, hoe zich partijen gingen vormen. Politieke partijen zoals Suri-

name nimmer had gekend.

Jaren later dacht ik eraan terug toen ik getuige was van een historisch moment in het wereldwijde proces van de dekolonisatie. Op een zonnige dag in Washington D.C. demonstreerden de negers van Amerika voor gelijke burgerrechten, door president Kennedy in het vooruitzicht gesteld. 's Ochtends had ik een afspraak met Lou Lichtveld, de, toen als diplomaat aan de Nederlandse ambassade verbonden Surinaamse schrijver. Ik meldde me om negen uur op zijn kantoor. Zijn secretaresse, een Hollands-Amerikaans meisje, vertelde me, dat Lichtveld in Zuid-Amerika was en pas een dag later werd terugverwacht.

‘Dat geeft mij,’ riep ik verheugd uit, ‘de gelegenheid de “march on Washington” bij te wonen.’

‘Gaat u daar kijken?’ vroeg ze verschrikt. ‘Maar u weet niet hoe gevaarlijk die negers zijn!’

Op straat liepen zingende kindertjes, op hun paasbest gekleed. Ze hadden vlaggetjes in de hand, ze stonden onder leiding van zwarte en blanke nonnetjes die met het vaandel voorop naar de grote weide liepen waar dominee Martin Luther King zou praten en waar Marlon Brando, zoals de televisieomroepers enthousiast meldden, aanwezig zou zijn.

Ondanks die secretaresse heb ik me in het strijdgewoel geworpen van de ‘march on freedom’. Prated met sociologen en psychologen, die langs de weg op grote enquêtevellen turfden wie wel en wie niet met geweld de toestanden in de Verenigde Staten wilde veranderen door concrete vragen te stellen, maar ook met kleine postbeambten, winkeliers, chauffeurs, honkballers, spaarders, waande ik me terug in Suriname, aan het einde van de oorlog op een van de bijeenkomsten van de Unie Suriname, waar de sprekers volk en land een nieuwe toekomst wilden binnenvoeren.

Er was, vertelde een van de ‘marchers’ met wie ik vriendschap sloot, maar één groep die ontbrak, de vereniging van ‘black Muslims’ de puriteinen onder de zwarte inwoners. Zij weigerden deel te nemen. Vele jaren geleden waren diepzwarte mensen zelden op de vergaderingen in Bellevue gekomen, Javanen en Hindoestanen bekommerden zich schijnbaar (nog) niet om de toekomst van land en volk.

28 augustus 1963. Het hoofdkwartier van de Negro Movement

was in het Washington-Hiltonhotel gevestigd, vlak naast het gebouw van de American Federation of Labor. De dag na de mars bezocht ik het 's morgens. De grote zaal was bijna geheel gevuld met mannen en vrouwen die iets met de organisatie hadden te maken. Ik ging wat schuchter aan een leeg tafeltje zitten. Ongevraagd zette een kelner die dacht dat ik ook iets met de organisatie had uit te staan een kop koffie en een paar 'doughnuts' op tafel. Ik keek rond. Weer was het alsof ik verplaatst was naar het Surinaamse theater Bellevue.

In het Hilton liepen deftige, keurig geklede dametjes rond die met kittige kreetjes al even deftige heren begroetten. Er groepten wat dromerige, idealistische jonge mannen en vrouwen samen, die, in tegenstelling tot de deftige dametjes en heren, niet tot het zwarte maar tot het blanke ras hoorden. Er zaten, wat slordig gekleed in wollen truien of slobberige 'windjacks', knoestige mannen, havenarbeiders of fabriekszwoegers, een vroeg biertje te drinken of brood te soppen in de koffie.

Ik vroeg me af, zoals ik me dat ook jaren geleden in Suriname afvroeg, of er verschillen zijn in deze zwarte wereld.

Washington baadde in het zonlicht. Ik wandelde het gebouw van de American Federation of Labor binnen. Die organisatie is aangesloten bij het Internationaal Verbond van Vakverenigingen, en daartoe behoort ook de bond waarvan ik, als journalist, jaren lid ben. Ik werd door mijn Amerikaanse broeders hartelijk ontvangen. Een wat bleke man met kort geknipte vlasharen vertelde me hoe Amerikaanse vakbonden hun blanke leden ertoe brengen met donkere vakbondsbroeders samen, in bijvoorbeeld dezelfde 'superstore', in dezelfde rekken, blikjes zalm of stukjes zeep op te stapelen.

'Dat gaat lang niet makkelijk,' zei de man, 'maar als een blanke lang genoeg werkloos is dan wil hij wel eens in een gemengd bedrijf gaan werken. Weet je wat zo vreemd is, ze worden achteraf nog goede vrienden ook. We hebben stapels post. Hier wacht eens. Ik heb brieven waarin ze me schrijven, dat ze best met de nikkers kunnen opschieten.'

Hoe hij zocht op zijn bureau, hij kon die brieven niet vinden.

Een dag later keerde Lou Lichtveld terug in Washington. Toen ik 's morgens naar de ambassade ging ontmoette ik in de hall van mijn hotel jongelui die Nederlands spraken, studenten uit Rotterdam op

reis door Amerika.

‘Hebben jullie gisteren de mars gezien?’ vroeg ik enthousiast.

‘Ja,’ zeiden ze, ‘via de televisie.’

‘Wat?’ vroeg ik verbaasd.

‘Ja,’ zeiden ze, ‘het was veel te gevaarlijk voor ons als blanken op straat te gaan, zie je.’

Ik trok mijn schouders op en ging naar Lichtveld. Hij had de mars dus niet kunnen meemaken maar beschouwde haar, zoals hij het beeldend zei, als de lente van de negerbeweging in Amerika.

Dat lentegevoel was er in Suriname tegen het einde van de oorlog, en, zij het minder, ook op de Nederlandse Antillen op vele Westindische eilanden, waar toen een Amerikaans-Britse Caribische commissie werkzaam was om de de-kolonisatie voor te bereiden.

Over het werk van die commissie is misschien een groot boek te schrijven. Er werden Caribische bijeenkomsten georganiseerd. Mensen uit verschillende landen, St. Kitts, Portorico, Jamaica, Suriname, om een paar te noemen, leerden elkaar kennen. Zij bespraken gemeenschappelijke problemen. De Surinamers viel het moeilijk het tempo bij te houden van Amerikaanse specialisten die, met de vuist op tafel, de armoede in West-Indië een halt wilden toeroepen. Sommige Amerikanen betoogden dat iedereen, iedereen verstaat u mij, minstens een koelkast moest hebben om over ‘air-conditioning’ maar te zwijgen. Om al die koelkasten van de General Electric te vullen moest natuurlijk een halt worden toegeroepen aan de honger en er moest ook, en onmiddellijk, een halt toegeroepen worden aan het baren van kinderen door vrouwen die ondanks honger en gebrek de mondjes moesten vullen. Uit die besprekingen is de ‘ontwikkelingshulp’ voortgekomen. De Caribische commissie, uit de nood van de oorlog geboren, nu niet meer bestaand had behalve praktische, door de oorlog bepaalde doelstellingen ook zeer menselijke overwegingen. Vooral de Amerikanen wilden de ‘backyard of the United States’ zoals men West-Indië wel eens wat laatdunkend noemde, netjes opruimen. Het bewijs moest worden geleverd dat na de oorlog, in een koloniaal gebied, de vier vrijheden werkelijkheid konden worden.

De Britse regering voerde ten aanzien van haar onderdanen in Brits West-Indië een, zo mogelijk, nog zuiniger politiek dan de Nederlandse. Maar kort voor de oorlog werden Jamaica, Guyana, Barbados, Trinidad en vele andere eilanden en landen in het Caribische

gebied door een koninklijke commissie bezocht. Overal werden ‘hearings’ gehouden. In het begin van de wereldoorlog bracht de commissie een dik rapport uit. Dat rapport werd, lang niet overal overigens, uitgereikt aan volksvertegenwoordigingen en pers en de conclusies leken toen bepaald revolutionair. Ze lijken nu behoudend.

Het rapport stond niet alleen. Major G. St. J. Orde Brown O.B.E. had al iets eerder een boekje opengedaan over de arbeidstoestanden in Brits West-Indië. En nog eerder was Engeland een ogenblik uit de dommel geschud door Macmillans *Warning from the West Indies*, een meer journalistiek boek, aangrijpender uiteraard dan met uitvoerig cijfermateriaal versierde rapporten. Versierd inderdaad, want het was indrukwekkend maar de vraag of het betrouwbaar was mag gerust gesteld worden. In al die landen was de wetenschap van de statistiek nauwelijks ontwikkeld.

De Engelsen riepen een ontwikkelingscommissie in het leven onder leiding van een ambtenaar, sir Franck Stockdale en hij wist de nodige gelden bij elkaar te krijgen voor allerlei, doorgaans kleine projecten, in een poging de overwaardering van het intellectuele en de schromelijke miskening van het nijverheidsonderwijs te bestrijden. Dat was - en is - een probleem dat niet alleen in Brits- maar ook in Nederlands West-Indië, zeker in Suriname, te weinig onder ogen werd gezien.

Amerika hoopte Portorico, binnen de ‘achtertuin van de States’, in een proefstation voor koloniale welvaart te veranderen. Daarom werd een van de beste en meest vertrouwde ‘braintrusters’ van president Roosevelt, prof. Rexford G. Tugwell, tot gouverneur benoemd. Deze merkwaardige man had een werkzaam aandeel gehad in de Amerikaanse ‘New Deal’. Hij vond van harte steun bij een Portoricaan, die, nu een aanloopje in de extreem nationalistische beweging van Albizu Campos, een socialistische partij vormde. In samenwerking met Tugwell streefde hij naar hervormingen en deze kwamen ook tot stand. Mensen als Tugwell, de Portoricaanse politicus Muñoz Marín, Norman Washington Manley, de socialistische leider van Jamaica, Grantley H. Adams van Barbados en vele anderen waren ‘radicalen’ of, zoals men in Amerika zegt, ‘liberals’. Hervormers die het kapitalistisch stelsel als zodanig niet wilden aantasten maar via ‘ontwikkelingssamenwerking’ met moederlanden of, later, binnen de Verenigde Naties, verbeteringen wilden bereiken, die een achter-

tuin moesten veranderen in een bloeiende boomgaard. Zij legden, in die tijd, en in dát deel van de wereld, de grondslag voor een ontwikkelingssamenwerking van op den duur mondiale betekenis.

Het was alsof de denkbeelden herleefden van de ‘benevolent societies’ in Amerika, die in de vorige eeuw medewerkten aan de opbouw van het toenmalige Liberia, het vrijheidsland van de Amerikaanse en Westindische slaven in Afrika. Na de opkomst van de ‘benevolent societies’ werd op het werk van die goedwillende organisaties kritiek uitgeoefend, uitgesproken door een man die op het kleine Deense, thans Amerikaanse eiland St. Thomas was geboren. Edward W. Blyden, door zendelingen op St. Thomas uitstekend opgevoed. De hoop was dat de jongen naar een echte universiteit in Amerika zou kunnen gaan maar ook geniale zwarten werden niet toegelaten. Daarom vertrok hij naar Liberia, naar Afrika, waar hij wel kon studeren en waar hij een theoloog, arabist en hebraïcus van betekenis werd. In Liberia begon hij te werken aan de opbouw van zijn nieuwe vaderland. Later, het kon haast niet anders, wierp hij zich in de strijd voor de vorming van een Afrika dat als een machtige eenheid in de wereld zou kunnen bestaan.

In het jaar 1857 hield hij in Monrovia een toespraak. Daarin zei hij dat de mensen in die kleine stad eigenlijk boven hun stand leefden, dank zij de steun van de ‘benevolent societies’ in Amerika, een steun waarvoor ze eigenlijk niet dankbaar waren. Slechts uit eigen kracht, meende hij, kunnen wij groot worden. De bosarbeiders, de kleine boeren, zij zijn de echte producenten binnen het land en vertegenwoordigen de werkelijke rijkdom van, droomde hij, een nog te vormen Fanti-confederatie.

De boekjes en toespraken van dr. Blyden zijn gelukkig niet helemaal vergeten. Ze waren bij Westindiërs onbekend, opgevoed als dezen waren in afschuw voor het onbeschaafd Afrika. Ze konden niet begrijpen dat in Afrika heldere koppen geleefd hadden die al meer dan een eeuw geleden hadden voorzien, zoals Blyden het zegt, dat men tegen heug en meug de ‘benevolent societies’ dankbaarheid wilde betonen, en dat die dankbaarheid op oneerlijkheid was gebaseerd!

De boekjes van Blyden, Casely Hayford, Joseph Dawson en andere grote figuren rond de ‘Fanti confederatie’ aan de Afrikaanse goudkust waren natuurlijk bekend bij de Amerikaanse en Westin-

dische specialisten van de Howard University in Washington D.C., de grote instelling voor hoger onderwijs voor de Amerikaanse negers.

Laat ik terugkeren naar mijn dagen in Suriname, en naar de stille avonden in mijn huisje aan de kleine Dwarsstraat. Soms bonkte de krankzinnige Hernhutter onderwijzer op de wand van zijn houten huis, en klonk zijn akelig geroep door ons stille straatje. Soms hoorde ik kinderen joelen bij de wasvrouw naast ons. Geen televisie, geen auto's, vele, vele stille uren waarin ik boekjes las die ik, na veel correspondentie, in handen had gekregen. Daarbij was een brochure, die ik helaas niet meer bezit omdat ik haar uitleende aan mijn vriend Da Costa Gomez, en die heeft me het werkje nooit teruggegeven. Het was geschreven door mannen onder wie professor Rayford W. Logan van de Howard University die de aloude droom van de Fanti-federatie, nu geprojecteerd op West-Indië, opnieuw droomden.

Zich aansluitend bij denkers uit het Westindisch en Afrikaans verleden vroegen zij zich af of 'the Caribbean' van de Bahama's tot Frans Guyana, die enorme en tegelijk zielige 'plantagekolonie', niet kon worden verenigd tot een sterke staatkundige eenheid. Zou het vliegtuig niet de verbinding kunnen vormen tussen eilanden en landen, die elkaar tot nog toe, ondanks een gemeenschappelijke historische achtergrond, weinig of niet hadden leren kennen?

Ik ben toen gaan werken aan een boek dat nooit gepubliceerd werd, meedenkend, meedromend met die idealisten. Westindiërs in New York en Washington en andere Amerikaanse steden; hun gedachten spraken me meer aan dan die over een 'benevolent society' in de maak, zoals de Caribische commissie voorstond.

Die droom van jou, schreef mijn vriend dr. Engels op Curaçao me een tijd geleden, is van Angelsaksische makelijk. Zij is onwezenlijk omdat de mensen in West-Indië - en dat geldt ook voor de bewoners van dat tussen oerwouden verscholen eilandje Suriname - nu eenmaal eilandbewoners zijn, met alle beperkingen vandien.

Er heeft een Caribische federatie bestaan toen in 1948 besloten was alle eilanden en landen van het Britse Gemenebest in West-Indië te verenigen. Niet lang. Want na drie jaar werd zij opgeheven omdat een van de leden, het eiland Jamaica, 'baas in eigen huis' wilde zijn. Jamaica wenste de verantwoordelijkheid niet te dragen voor

de kleine, armoedige eilandjes die men thans ‘less developed territories’ noemt, in tegenstelling tot de grotere broers, die wel niet helemaal ontwikkeld zijn maar zich vol trots ‘developing countries’ noemen, ontwikkelende landen, en nog best wat hulp kunnen gebruiken van ‘benevolent societies’.

Hoe zijn die stille avonden in dat kleine Surinaamse huis me bij gebleven. Je kon met weinig mensen praten over de dingen waarover je piekerde. Achteraf denk ik: och, dat was maar een droom van een paar gekken, van werkelijkheidsbesef gespeend maar daarom niet minder groots. In het centrum van de beide Amerika's zou één grote, door miljoenen mensen bewoonde federatie ontstaan, die de wereld het bewijs zou leveren dat het negerras een belangrijke rol kan spelen in de wereld van nu.

Professor Logan en andere voorvechters waren tot op zekere hoogte geestverwanten van keizer Christophe, de wonderlijke, manke neger van het kleine St. Kitts, die op Haïti zijn onneembare citadel bouwde, het grootste bouwwerk ooit op het westelijk halfrond gemaakt.

Die citadel is allang een ruïne en wekt hoogstens de verbazing op van passerende toeristen. Maar eens was zij de glorie van het negerras in Amerika, dat de eerste onafhankelijke, vrije republiek van negers had gesticht, zonder hulp van welke ‘benevolent society’ dan ook!

Veel duidelijker, meer op werkelijkheid dan op droom afgestemd was de visie van de kleine werkers, die ‘baas in eigen huis’ wilden worden. Zij voerden al gauw het hoogste woord. Wie het waagde de stelling te verdedigen dat een verenigd West-Indië op den duur sterker zou zijn dan een conglomeraat van semi-onafhankelijke landjes, werd voor verrader van de nationale zaak uitgescholden. Zoals Albert Gomes van Trinidad, Norman Washington Manley van Jamaica en later intellectuelen van de Westindische universiteit in Jamaica tot hun verdriet zouden merken.

In Suriname waren het vooral de Creolen die zo dachten. Tegen het eind van de oorlog waren de pers en de Creoolse ambtenaren die in Bellevue bijeenkwamen stuwende krachten. De leuze ‘baas in eigen huis’ is, naar ik meen door Jantje Wijngaarde, de vurige redacteur van *Suriname*, gelanceerd. Al werd het niet gezegd, die nationalist meenden dat de Creool, door wiens aderen een druppel

Nederlands bloed vloeide, om met Van Ommeren te spreken, de baas moest zijn. Want hij was de natuurlijke afstammeling van voormalige kolonisten en zwarte slaven; en bracht het land tot bloei.

Mr. Brons, de nieuwe gouverneur kende land en volk uit jarenlange ervaring. Hij was verstandig, bezadigd, humaan en warmvoelend en had tijdens een kort verblijf in Washington veel geleerd. Hij begreep dat de Verenigde Staten medewerking aan herstel van oude koloniale verhoudingen zouden weigeren.

Nog verliep het leven in Suriname rustig. De tegenstellingen tussen ‘etnische groepen’ kwamen niet duidelijk aan het licht. Want ondanks al de emotionele debatten in de Staten, ondanks tientallen verkiezingen, werden er geen politieke partijen opgericht met op idealen afgestemde programma's.

De afwezigheid ervan heeft me lang beziggehouden, en ik heb er vaak over gepraat met mensen die naar ik dacht een helder oordeel hadden. Er waren, vertelde Phili Samsom die over het partijwezen in Suriname later een interessant artikel schreef in de *West Indische Gids*, vele kiesverenigingen geweest zonder dat echte politieke partijen ontstonden.

‘En dat is,’ voegde R.D. Simons, mijn leidsman en vraagbaak, me toe, ‘maar goed ook. Want als hier politieke partijen zouden zijn ontstaan was ons volk verscheurd en onze eenheid vernietigd.’

Simons herinnerde zich dat een landbouwonderwijzer, kort na de Eerste Wereldoorlog, met de gedachte speelde een anti-revolutionaire partij in Suriname op te richten, maar hij kreeg geen voet aan de grond.

Zo bleef, oppervlakkig gezien, onder het welwillend oog van overheid en politie, de rust bewaard. Al die jaren lang. Er was geen Hindoestaan die een vinger uitstak naar een Creool. Er was geen Creool die een vinger uitstak naar een Hindoestaan. De lieflijke dochters van India waaraan Suriname zo rijk is, werden zelden of nooit door Creoolse jongemannen lastig gevallen en de al even lieflijke dochters van de Creolen werden nimmer door Hindoestaanse jongelui om het Surinaams te zeggen, ‘benaderd’.

De bevolkingsgroepen, zoals men toen zei, sloten voor elkaar de ogen. Iedereen leefde in zijn eigen wereld. Hoogstens onder de hoede van het Nederlands gezag werd zo nu en dan wel eens samen iets gedaan. Zo namen Hindoestaanse atleten met Javaanse en Creoolse

broeders deel aan sportfeesten die in Paramaribo ter viering van de Koninginnedag gehouden werden. Dan werd er duchtig geroeid op de rivier. De mannen balanceerden op met zeep gladgemaakte boomstammen en vielen tot vermaak van de omstanders in het water. Zelfs was er eens een wedstrijd in hardlopen die onder ogen van het allerhoogste gezag op het Oranjeplein eindigde. Een pezige Hindoestaanse jongen kwam als eerste aan. Het duurde niet lang of andere jongelui wierpen sinaasappelen en stenen naar de atleet die beduusd om zich heen keek bij deze uiting van rassentegenstellingen.

In die dagen was het mogelijk om met goede wil en zelfbedrog te geloven dat Suriname op den duur veranderen zou in een gelukkige ‘multiraciale’ gemeenschap. De Hollanders trouwden zelden met Creoolen en Creolen even zelden met Javaanse of Hindoestaanse schonen maar ondanks een vrij duidelijke scheiding tussen de bevolkingsgroepen was er een redelijke samenleving.

Een samenleving, meende Simons, die onmiddellijk verscheurd zou worden zodra er politieke partijen zouden ontstaan.

Eerst Bos Verschuur en niet zo lang daarna gouverneur Brons wierpen stenen in dat stille water. Brons diende een voorstel in dat verstrekkende consequenties had. Hij vroeg de Staten van Suriname de grenzen waaraan het sedert jaren geldende census- en capaciteitenkiesrecht gebonden was te verlagen. Door deze vraag ontstonden in het Suriname van de slapende kiesverenigingen, al vrij spoedig politieke partijen.

Partijvorming en kiesrecht

's Morgens vroeg deed het bericht de ronde dat de Duitsers gecapituleerd zouden hebben. Het was afkomstig van een Associated Press-correspondent en werd door verschillende radiostations uitgezonden. Het duurde niet lang of de opgewonden Jantje Wijngaarde kwam aan de telefoon en vroeg of het waar was. De gouvernementspersdienst had geen officiële bevestiging ontvangen zodat we bleven wachten. 's Middags konden we het niet meer uithouden en belden via het kantoor van de Lands Radiodienst het persbureau Aneta in New York wat veel moeite kostte. Daar was toen Simon Koster de baas, romanschrijver, filmregisseur, toneelkenner en journalist. Tegen vijf uur kregen we hem aan de telefoon en al was het bericht van de Associated Press niet bevestigd door generaal Eisenhower, algemeen werd aangenomen dat nazi-Duitsland was verslagen.

‘Bij jullie,’ zei Koster, ‘zou ik de vlag uitsteken.’

Met dat vlaggen heeft Suriname gewacht totdat de opperste bewindsman, door het opperste gezag in Londen, was ingelicht. Toen aan alle onzekerheid een einde was gekomen haalden de Surinamers bevrijd en gelukkig adem. En vroegen zij zich angstig af wanneer ze iets van verwanten en vrienden in Nederland zouden horen en wat ze te horen zouden krijgen. Want de verhalen die ik in de laatste periode van de oorlog in Suriname verspreidde op gezag van Londense en Newyorkse zegslieden waren verschrikkelijk. Wij geloofden dat Nederland voor een groot deel onder water stond, en dat het andere deel door de vijanden was vernield. Al spoedig werd ons duidelijk dat de toestand minder hopeloos was dan we vreesden. Maar hoe het leven in Nederland was bleef ons lange tijd onbekend.

Ondertussen waren Surinaamse schutters, die zich vrijwillig gemeld hadden, naar Australië vertrokken om vandaar de sprong naar Nederlands-Indië te maken. Want Indië, daarvan waren we heilig overtuigd, zou ook bevrijd worden. Daarna zou de ronde-tafelconferentie volgen waaraan ook Suriname deel zou nemen.

Er heerste in het land dank zij het rustige bewind van gouverneur Brons, het eerherstel van Bos Verschuur en de hernieuwde en prettige activiteit van de Staten, een gelukkige, in zekere zin

pro-Nederlandse stemming. Medelijden met de door honger uitgemergelde Nederlanders stimuleerde het gevoel van verbondenheid met het ‘moederland’. Wie toen van Suriname een onafhankelijke republiek had willen maken zou weinig gehoor gevonden hebben. Maar wel was er het besef dat er iets veranderen moest, en dat kreeg plotseling meer reliëf door het voorstel van de gouverneur het kiesrecht uit te breiden over een grotere groep.

Het was geen revolutionair, ingrijpend voorstel. De gouverneur wilde niet, hals over kop, het algemeen kiesrecht voor mannen en vrouwen invoeren, maar door enkele bescheiden maatregelen het mini-kiezerskorps een beetje uitbreiden. Tot zijn teleurstelling liet het mini-parlement weten dat het, met alle respect voor de democratische beginselen, uitbreiding van het kiesrecht van de hand wees.

Juist nu vroegen veel en veel ernstiger zaken de aandacht. Men wilde immers ‘baas in eigen huis’ worden, op de een of andere manier, zonder zich een helder denkbeeld van de toekomst te vormen, in de volste zin van het woord autonomie verkrijgen. Eerst dachten vele Creolen, moesten ze het ‘koloniale juk’ afschudden voor aan ongeletterde Bosnegers of Hindi sprekende landbouwers het kiesrecht werd gegeven. Want in hoeverre waren deze mensen rijp dat kiesrecht uit te oefenen?

In die dagen circuleerde in Suriname een blaadje, *Al Hacq*, de waarheid, geredigeerd door een jonge Hindoestaan van Islamitischen huize, Karemat Ali. Hij was een van de eerste Hindoestaanse rechtskundigen in Paramaribo en zal, als zoveel andere juristen, gedroomd hebben eens als Statenlid zijn land te dienen. Maar dan niet als een door de ‘overheid benoemd’, maar als een door kiezers gekozen lid.

Karemat Ali wist dat er kiezers nodig waren om een kandidaat te kiezen en de Hindoestanen hadden geen stemrecht...! Toen de Staten van Suriname uitbreiding van het census- en capaciteitenkiesrecht van de hand wezen besloot Karemat Ali een echte politieke partij op te richten, met als doel het algemeen kiesrecht. In mei 1946 stichtte hij zijn partij, de eerste die Suriname heeft gekend, de ‘Moeslim Partij Suriname’.

In de maanden die aan de oprichting voorafgingen was Karemat Ali in de boeken gedoken. Hij ontdekte dat hij in die prachtige boekerij van Paramaribo geen enkel werkje kon vinden over doelstellin-

gen en werking van politieke partijen in Nederland of waar ter wereld dan ook, en particulieren beschikten niet over dergelijke lectuur. Het gelukkig toeval wilde dat ik een exemplaar bezat van een boekje *Parlement en Kiezer* en ik gaf het Karemat Ali graag cadeau zodat hij tenminste enig studiemateriaal had.

Niet lang daarna richtten een paar missionarissen een ‘progressieve partij’ op. Iedereen die in God geloofde was welkom, en afgezien van dat religieuze aspect gingen men strijden voor algemeen kiesrecht. Op 28 september 1946 werd de Nationale Partij Suriname opgericht die uitgroeide tot een krachtige volkspartij waarin vooral Creolen onderdak vonden.*

Wat mij verbaasde in die dagen was dat in de Nationale Partij Suriname, waarbij zich de al bestaande rudimentaire arbeidersbeweging, verenigd in een ‘moederbond’, aansloot, de toon werd aangegeven door mannen uit de gezeten burgerij, door leden van de Staten, die kort tevoren een lichte uitbreiding van het kiezerskorps hadden afgewezen.

Er gebeurde toen iets dat, geloof ik, voor de moderne ontwikkeling van het land van betekenis is geweest. Een commissie uit Nederland, samengesteld uit financiële deskundigen, kwam op bezoek. De commissie zou met de Surinaamse autoriteiten overleg plegen over de samenhang tussen de Surinaamse en de Nederlandse munt. Berichten over de geldsanering in Nederland hadden ons bereikt. In Suriname kwam de vrees op dat als de Nederlandse gulden waardeloos zou worden de Surinaamse dat lot zou delen. Die Surinaamse gulden moest gered worden. Want, zo redeneerden de handelaars, de meeste goederen worden uit Amerika geïmporteerd en Amerika eist keiharde dollars, dus moest ook de Surinaamse gulden, door voldoende goud gedekt, keihard blijven.

Toen de Nederlandse commissie zijn intrek had genomen in het Palace-hotel van Statenlid Emile de la Fuente, werd er een demonstratie georganiseerd die rustig en waardig verliep. Wijngaarde had de kolommen van zijn krant ter beschikking gesteld aan de organisatoren van deze, althans voor mij onvergetelijke demonstratie. Al

* De N.P.S. nam tegenover het algemeen kiesrecht geen afwijkende houding aan, maar wilde dit eerst doorgevoerd zien... als de tijd daar voor rijp was.

was zijn krant dan van a tot z Nederlands, er kwam aanhang niet alleen van Creolen, ook van Hindoestaanse en Javaanse landbouwers, van mijnwerkers van de bauxietmijnen en van het op de rand van het bestaansminimum levend proletariaat. Op een van de stadspaleizen stelden honderden, later duizenden demonstranten zich ordelijk op. Hindoestanen en Javanen liepen eensgezind met Creolen in een lange stoet naar het Oranjeplein, en langs het Palace-hotel waar op het bordes de Hollandse deskundigen met verbazing naar al die mensen keken die een harde Surinaamse gulden eisten, los van de Nederlandse.

Of tussen de demonstratie en het besluit de Surinaamse munteenheid van de Hollandse los te koppelen verband bestond, weet ik niet. Maar mannen als Wijngaarde waren daarvan heilig overtuigd. Zij waren er even heilig van overtuigd dat ook in de toekomst algemeen kiesrecht overbodig was. Als het er op aankwam zou men door middel van massale demonstraties duidelijker de volkswil tot uiting kunnen brengen. Zo werd die demonstratie een argument voor mensen die meenden dat politieke partijvorming en zeker algemeen kiesrecht voor Suriname minder gewenst waren.

Omdat de Nationale Partij Suriname aanvankelijk aarzelde over het denkbeeld het kiesrecht uit te breiden, werden de voorstanders geprikkeld. De strijd zou misschien onbeslist zijn gebleven als niet in 1952 in Nederland de Tweede Kamer had beslist dat het algemeen kiesrecht voor mannen en vrouwen in Suriname moest worden ingevoerd.

Een ernstige studie over het algemeen kiesrecht in West-Indië moet nog geschreven worden. Er zou waarschijnlijk uit blijken dat vooral in de Angelsaksische kroonkoloniën, waar men eveneens een aan nauwe grenzen gebonden census- en capaciteitenkiesrecht kende, het algemeen kiesrecht de politieke aanloop had gevormd voor veel verder gaande hervormingen.

Dikwijls heb ik in het kleine kantoor van Wijngaarde over het onderwerp gepraat. Hij geloofde niet in de waarde van kiesrecht voor iedereen. Hij meende dat het uitsluitend toekwam aan een geestelijke elite die bij brandende vraagstukken een beroep op het volk zou moeten doen. Hij was, geloof ik, niet ten onrechte beducht voor algemeen kiesrecht omdat dit tot partijvorming zou leiden langs 'raciale' lijnen. Daardoor zouden de tegenstellingen heviger worden.

En dat zou op den duur tot moord en doodslag leiden.

Toch is de partijvorming langs etnische of raciale lijnen tot stand gekomen. Een Creoolse elite hoopte door de invoering van een ingewikkeld kiesdistricten-stelsel de boot af te kunnen houden omdat dit stelsel aan de Creoolse bevolking permanent de meerderheid zou schenken. Er kwamen een paar keer incidenten door rassen-tegenstellingen. Maar na de invoering van het evenredig kiesstelsel regeerden Creolen en Hindoestanen enige tijd gezamenlijk het land. Ontstellende uitbarstingen als in Guyana bleven Suriname bespaard. En zo bewees de bevolking dat de vrees voor een grote botsing ongerechtvaardigd was.

Toen Boas nog chef van de gouvernements persdienst was zond hij iedere maand een commentaar, als toelichting op Surinaamse nieuwstijdingen, naar Londen en New York. Ik heb die praktijk voortgezet en in de archieven van het Rijk moeten nog stapels papieren liggen met beschouwingen over de spanningen in Suriname tijdens de oorlog. Een van mijn commentaren, aangevuld door talrijke deskundigen, groeide uit tot een rapport dat, vertrouwelijk, verstrekt werd aan de ambtenaren, die er door het geven van inlichtingen aan hadden meegewerkt.

Het begrip vertrouwelijk heeft in Suriname weinig te beduiden. Het duurde niet lang of in het dagblad *De West* verschenen fragmenten die sterke beroering wekten. Want in dat rapport werd, meende men, stelling genomen vóór algemeen kiesrecht. Ook de lezing die ik had gehouden over de ontwikkelingen in Suriname en op de Antillen en waarin ik het woord Afro-Amerikaan gebruikt had was erin verwerkt. Juist dát woord, en vooral de verwijzing naar de Afrikaanse herkomst van Westindiërs, had kwaad bloed gezet.

Ik was erg gelukkig geweest met die door Einaar gesuggereerde term. Een jaar later besepte ik, hoe sterk ik de gevoelens had gekwetst van de Surinamers. Nu, dertig jaar later, is dat nauwelijks meer voorstelbaar. Uit Amerika is de mode overgenomen van het Afro-haar. De 'black power movement', eveneens van Amerikaanse oorsprong, heeft veel bijgedragen tot bezinning op Afrika. Dertig jaar geleden werd het woord Afro als het scheldwoord beschouwd van een buitenstaander die de Surinamers wilde beledigen en belachelijk maken.

Ik denk soms pijnlijk glimlachend terug aan mijn dromen van

toen. En aan de gesprekken die ik toen heb gevoerd. Mij stond een democratisch Suriname voor de geest, geregeerd door gekozen leiders, steunend op vakbonden die het lot van de arbeiders moesten verbeteren en verlichten en aan de gemeenschap een rechtvaardiger grondslag geven van gedeelde armoede.

Ik onderschatte de betekenis van de etnische tegenstellingen. Ik dacht in Europese begrippen. In rijk en arm. Ik zag Suriname als een soort klassen-maatschappij die op socialistische ordening wachtte. Ik besepte niet dat algemeen kiesrecht, door de Nederlandse Tweede Kamer ter gelegenheid van de grondwetswijziging op een regenachtige middag verordineerd, verkiezingscampagnes met zich mee zou brengen, en door arme mensen kunnen die niet worden gefinancierd. Ik besepte niet dat de politieke partijen rekening zouden moeten gaan houden met geldschieters. Ze moesten daardoor aan betrouwbaarheid verliezen en bovendien een al bestaande elite vrij spel geven. Suriname was voorbestemd een ‘consociational democracy’ te worden, het type van politieke ontwikkeling door Arend Lijphart beschreven als ‘regering door een elite-kartel’.

Terecht schreef de Amerikaanse hoogleraar Edward Dew in de *Caribbean Review* van juni 1974 dat in een dergelijke door een elite-kartel beheerste gemeenschap de leiders van scherp tegenover elkaar staande etnische groepen maatschappelijke kloven overbruggen door formele en informele allianties.

Ik wist heel goed dat het land uitsluitend door minderheden werd bewoond en die minderheden hebben maar één ding gemeen: geen enkele minderheid vormt een meerderheid. Onder zulke omstandigheden is een land moeilijk regeerbaar.

Het Statenlid Lim A Po was tegen kiesrecht, een vurige patriot, geloofde in een ‘autonoom’ Suriname, hoewel hij de banden met Nederland niet volkomen wilde doorsnijden. Maar die zelfstandigheid behoeft niet noodzakelijk samen te gaan met algemeen kiesrecht. Hij was, misschien, geen tegenstander van democratisering maar wilde eerst ‘baas in eigen huis’ zijn en daarna het kiesrecht regelen.

Onze opvattingen botsten. In kleine, intieme vergaderingen in het zaaltje van de Staten. Toen hij in 1946 in Suriname terugkeerde als lid van de Antilliaans-Surinaamse missie die een petitie had aangeboden aan Koningin Wilhelmina, waarin eerbiedig om autonomie

verzocht werd, deed hij een felle aanval op mij en eiste mijn onmiddellijk vertrek. De Nederlandse regering voldeed aan die eis zoals latere bewindslieden aan allerlei eisen voldeden, onder het zielig motto van non-interventie. Ze waren zo bevreesd voor koloniaal te worden versleten.

Het was eind 1946, de relatie met het moederland was nauwelijks hersteld. Zo nu en dan streken op Zanderij vliegtuigen neer met olie-arbeiders op weg naar Curaçao en Aruba. Het scheepvaartverkeer tussen Nederland en Suriname moest nog op gang komen. Toen het eerste schip uit Amsterdam, een boot van de KNSM, het land bereikte heerste in Paramaribo grote vreugde. De oude, vertrouwde verbinding was hersteld.

Ontroerend is het verhaal van het eerste schip dat de haven van Paramaribo verliet op reis naar Amsterdam, volgeladen met gaven voor de Nederlanders die de hongerwinter hadden doorstaan. Het vertrapte, geschonden Nederland had hulp nodig van Suriname, en daarom gaven de mensen ondanks hun armoe, uit de gulheid van hun hart.

Wie dit heeft meegemaakt ergert zich als hij zo vele jaren later verhalen leest over het misdadig karakter van Surinamers of verhalen van kroegbazen die ‘negers’ de toegang weigeren of verhalen van onderwijzers die zo'n moeite hebben met donkere kindertjes in de klas. Hoe genereus, hoe spontaan hebben Surinamers uit alle rangen en standen van de bevolking, gegeven in het sombere jaar na die afschuwelijke oorlog.

Om te vergeten en opnieuw te beginnen trokken tienduizenden Nederlanders naar Canada, Australië en andere landen. Later kwamen eerst honderden, toen duizenden Surinamers, die zich herinnerden een ‘druppel Nederlands bloed’ in de aderen te hebben, naar Nederland. De uitweg naar de Antillen was al grotendeels gesloten en ook de emigratie naar Noord-Amerika was moeilijker geworden. Die Surinamers spraken voor het merendeel van huis uit Nederlands al was het met een duidelijk streek-accent. Zij hadden onderwijs gevolgd op sterk Nederlands georiënteerde scholen. Hun voormannen waren vaak op Nederlandse middelbare scholen opgeleid of hadden, op Nederlandse universiteiten gestudeerd. De boekhandels van Paramaribo en de bibliotheek waren met Nederlandse boeken gevuld. De kranten verschenen en verschijnen trouwens nog in het Neder-

lands. Zo is het geen wonder dat Nederland voor de Surinamer een natuurlijk emigratieland werd. Met Amsterdam, van oudsher haven van aankomst, als natuurlijk eindpunt.

Kort na de oorlog, toen de eerste nacht-café's wat schuchter de deuren openden, waren de Surinamers in Nederland min of meer populair. Dat was voor een deel te danken aan hun muzikaal talent. De muzikanten van het eerste uur zoals Kid Dynamite, bokser en saxofonist, speelden al voor de oorlog in kleine, obscure kroegjes.

Na de oorlog kwam een nieuwe generatie op de voorgrond. Een musicus uit een achtenswaardige familie in Suriname, Lex Vervuurt, vormde een eigen radio-orkestje. Een ander, Max Woiski, wat uitbundiger van aanleg, trad eveneens regelmatig in de Hilversumse studio's op en hij vestigde op het Rembrandtsplein een eigen nachtclub die lange tijd populair is geweest. In Rotterdam, Den Haag en andere steden kon men zo nu en dan luisteren naar kleine, puur Surinaamse muziekgezelschappen en naar orkestjes waarin Surinamers en Nederlanders broederlijk naast elkaar zaten. Zij gaven een nieuw ritme aan de dans in Nederland. Toch was het aantal Surinamers dat zich toen in Nederland vestigde nog klein. De invloed die zij op sommige sectoren van het leven uitoefenden was echter opvallend groot.

Op kleine schaal herhaalde zich in Nederland wat in de Verenigde Staten was gebeurd. De Westindische muziek kwam naar Europa. Een kleine groep mensen, met een gering repertoire, veroverde in de jaren vijftig, dank zij radio-omroep en grammofoonplatenindustrie, een deel van het Nederlands publiek. Natuurlijk ondervonden Woiski, Vervuurt, Kid Dynamite tegenstand van muziekliefhebbers en van de Nederlandse muzikanten met wie ze samenwerkten. Maar ondanks een tegenstand, die het gevolg was van het feit dat het vreemde nergens onmiddellijk wordt aanvaard, trokken liedjes als 'Bruine bonen met rijst' en dergelijke de aandacht. De belangstelling voor Suriname nam, door die muziek meer dan door iets anders, toe. De mensen floten de levendige, spontane wijsjes na. Ze lachten om spottende, schalkse muziek en vroegen zich wel eens af, zelden genoeg overigens: waar ligt dat Suriname eigenlijk?

Ach, die kleine artiesten van het Surinaamse cabaret, toeteraars in obscure kroegjes, waren onbelangrijke lieden, zoals de vele kleine joodse artiesten van vóór de oorlog, die Amsterdam zo'n eigen

cachet hadden gegeven. Die Surinamers, bescheiden kunstenaars, vroegen anders dan de joodse artiesten van voor de oorlog aandacht voor hun lot. Ze bliezen er maar op los. Ze speelden de wijsjes die in eigen land door deftige Creolen wenkbrauw-fronsend werden afgewezen, en schaamden zich niet. De teksten van die liedjes waren voor Nederlanders onverstaaanbaar, want ze waren in het ‘Surinaams’ gezongen, in het ‘takie-takie’, de taal die, in dezelfde periode, onder invloed van een ernstige jongeman een deftige naam zou krijgen: Sranan-Tongo. Die jongeman was Eddie Bruma. Jong en gevoelig had hij, als volgeling van Bos Verschuur, hardhandig kennis gemaakt met het koloniale bewind. Toch vertrok hij, kort na de oorlog, naar Nederland en studeerde onder moeilijke omstandigheden, aan de Vrije Universiteit.

Er studeerden toen in Nederland nog andere jonge Surinamers die later van zich deden spreken. Bruma, Gessel, Hein van Eersel en anderen richtten een organisatie op onder de naam ‘Wie Eegie Sanie’, onze eigen zaak. Zij braken met de elitaire opvattingen die het leven in Suriname hadden beheerst en wendden zich tot jonge arbeiders in onze grote steden. In zaaltjes en huiskamers werden voorlichtingsavonden en cursussen georganiseerd. De jonge arbeiders die zich aan het Nederlandse levenspatroon probeerden aan te passen moest duidelijk worden gemaakt dat zij Surinamers waren en dat ze daar trots op moesten zijn. Hun werd verteld dat Suriname net zo goed als Nederland beschaving kende. Wees trots op je eigen taal. Lang voordat in Amerika de leuze ‘Black is Beautiful’ was uitgevonden werd door die Surinaamse intellectuelen bij zwarte arbeiders een gevoel van eigenwaarde aangewakkerd.

Ze werkten buiten de Nederlandse gemeenschap en deden geen beroep op financiële steun. In Nederland was het bestaan van die kleine, zelfstandige Creoolse groepjes nauwelijks bekend. Alleen in Frisland vonden ze in de kring van het letterkundig tijdschrift *De Tsjerne*, gehoor. In Leeuwarden werd, na de uitreiking van de Gysbert Japicx-prijs, een toneelstuk opgevoerd, geschreven door Bruma.

De Friezen en Surinaamse Creolen vonden elkaar in de taalstrijd. Bruma's toneelstuk waarin de strijd werd verbeeld die de ‘marrons’, voorvaderen van de latere Bosnegers, voerden tegen Europees kolonialisme werd uiterst welwillend ontvangen. In een Friese krant

las ik een artikel over zijn stuk waarin het vergeleken werd met de lekespelen die voor de Tweede Wereldoorlog bij de socialistische jeugdbeweging in Nederland in de mode waren.

Ik herinner me niet meer wie dat stukje geschreven heeft en ook niet in welke krant het gepubliceerd werd. Maar de vergelijking, die ik juist vond, is me bij gebleven. Het sociaal realisme, in Suriname, eigenlijk in heel West-Indië, onbekend, begon zich te ontplooien en manifesteerde zich duidelijk in het zomerse Leeuwarden tijdens de Suriname-avond.

Westindische schrijvers stelden zich vaak in dienst van nationale idealen. In de jaren vijftig openbaarde zich bij hen een verlangen naar nationale onafhankelijkheid. Geen wonder dat de dichter en toneelschrijver Bruma, na zijn studie terug in Suriname, de ongelijke strijd begon tegen hen die met het moederland steeds nauwer gingen samenwerken.

Bruma, zich als geen ander bewust van de moeilijkheden die de ‘marrons’ in de achttiende eeuw hadden overwonnen, liet zich niet ontmoedigen. Ook niet toen hij tegenover een charismatisch leider kwam te staan, een uit het volk voortgekomen arbeidersjongen. Ik herinner me die bonkige man erg goed uit mijn Surinaamse jaren, toen hij zo nu en dan het woord voerde op bijeenkomsten in het theater Bellevue. Hij heette Johan Adolf Pengel en zou gedurende een lange periode het openbare leven in Suriname volledig beheersen. Kleurrijk bewogen en in zekere zin indrukwekkend, verdient Pengel, nu overleden helaas, een ereplaats naast de Westindische staatslieden uit Jamaica, Barbados, Trinidad en andere landen die in de jaren vijftig en zestig de toon aangaven. Een ereplaats naast Bustamente van Jamaica, Adams van Barbados, Gomez van Curaçao. Hoe verschillend naar aanleg en ontwikkeling deze mannen dan ook waren.

Afscheid en terugkeer

Er hingen wolken boven de Surinamerivier toen ik 's middags het land verliet. De laatste die me de hand drukte bij het motorbootje dat me naar het schip op stroom bracht was de grijze Grace Schneiders-Howard in wier huisje aan de Rooseveltkade ik zo vele avonden had doorgebracht. Wat hadden we daar niet allemaal afgepraat. Hoe dikwijls had ik gekeken naar haar als ze bij het licht van een olielamp een brief schreef aan een oude vriend in Holland of aan iemand in een ander land die ze vroeger in Suriname ontmoet had.

Ze wuifde me, toen we afscheid namen, vaarwel met de grote witte tropenhelm die ze altijd droeg en die haar onderscheidde van andere vrouwen. Die hoed gaf haar iets officieels en waardigs, iets van een ‘colonial civil servant’, met gewichtig werk bezig.

Toen ik afscheid nam van haar dacht ik haar niet meer terug te zien, omdat ik nooit meer terug zou keren naar Suriname.

Ik keerde een paar maal terug naar het land van de trotse stromen, en bezocht haar in het huis van haar zoon. Oud geworden had zij eigenlijk van de mensen en de wereld afscheid genomen. Toen ik haar dunne handje drukte, ze zat rechtop in een ouderwets ledikant, keek ze me een ogenblik verbaasd aan totdat ze me herkende. Daarna zonk ze terug in de hoge kussens en kon geen woord meer uitbrengen.

Toen ik in de jaren vijftig en zestig Suriname bezocht waren de mannen van het theater Bellevue ‘baas in eigen huis’ geworden. Het autonome rijksdeel bereidde zich op de toekomst voor. Deskundigen uit Holland, plannenmakers, economen, sociologen en financiële experts reisden af en aan. Na de oorlog zijn in Suriname plannen van betekenis uitgevoerd. In het westen ‘Wageningenproject’ en in een ander deel van het land de Brokopondo-stuwdam waarmee de Surinamerivier ten dele werd bedwongen zodat achter de dam een stuwmeer kon ontstaan.

Gezaghebbende en vooral niet-gezaghebbende mensen hebben over de Brokopondodam en de Wageningenpolder kritische opmerkingen gemaakt. Want ondanks de gigantische afmetingen van de projecten werd de werkloosheid er niet door opgeheven.

Ik voel me niet geroepen tot een oordeel over de economische betekenis van Brokopondo of van Wageningen. Maar ik ben door ervaring in staat tot het maken van vergelijkingen. Ik herinner me dat de bouw van de weg langs de Lelyspoorbaan door Amerikaanse aannemers door de Nederlanders een onmogelijke opgave werd geacht. Wie toen voorspeld had dat in Suriname het enige tot nog toe in het Caribisch gebied bestaande, bauxiet-smeltbedrijf zou worden gebouwd en dat de wildernis ten zuiden van het stadje Nickerie veranderen zou in een uitgestrekte polder, was vast voor gek verklaard. Wie toen had voorspeld dat Suriname, na harde strijd middelbaar onderwijs zou krijgen was vast op ongeloof en bezwaren gestoten. Wie had voorspeld dat in Suriname althans iets van hoger onderwijs zou beginnen, gebaseerd op het door de medische school verrichte werk, was vast uitgelachen.

En wie had kunnen voorzien dat drassige weilanden van Hollandse keuterboertjes aan de rand van Paramaribo zouden veranderen in royale villawijken? Hij had in de toekomst moeten kunnen kijken en moeten zien wat een kracht de ‘benevolent society’, om met Blyden te spreken, had waarin Nederland veranderde nadat in 1954 het Statuut voor het Koninkrijk plechtig in de Ridderzaal was bekrachtigd. Als ik denk aan de huisjes waarin Nederlandse vluchtelingen tijdelijk onderdak kregen, later in gebruik als erg primitieve arbeiderswoningen, kan ik bijna niet geloven dat er nu rond de stad nieuwe wijken liggen voor arbeiders en kleine middenstanders. De woningellende zowel binnen als buiten de stad is nog lang niet overwonnen. En toch, er is iets bereikt dat vroeger uitgesloten werd geacht.

Bij deze opbouw heeft Johan Adolf Pengel een belangrijke rol gespeeld. Een van de beste historici van Jamaica, de fijnzinnige essayiste Sylvia Wynter, werkt aan een biografie van Alexander Bustamente. Deze Jamaicaanse politicus is met een man als Pengel te vergelijken, van huis uit een arbeidersleider die politicus werd. De rol van de arbeidersbeweging, die én in Suriname én op Jamaica oudere papieren heeft dan de politieke partijen is tot nog toe te weinig onderzocht. Het is te hopen dat zich vroeg of laat een Surinaams historicus geroepen zal voelen de biografie van Pengel te schrijven.

Toen ik uit Suriname vertrok was hij nog een vrij onbekend, jeugdig ambtenaar van lage rang. Maar hij was me een enkele keer opge-

vallen tijdens vergaderingen waar hij het woord voerde in de bijbelse stijl die hem lief was. Toen al voelde ik te maken te hebben met een man die ‘het’ had, één van die charismatische leiders uit West-Indië.

Later, in de jaren vijftig en zestig, leerde ik hem beter kennen, zowel in Nederland als in Suriname. Een man als Pengel zou op de Westindische of Antilliaanse eilanden ondenkbaar zijn. Op die eilanden voelt men zich verbonden met de open zee, aangewezen en afhankelijk van contacten met het buitenland. Surinamers kijken altijd naar het binnenland. Of ze nu dromers zijn als het mannetje in zijn kleine winkel die er gouden bergen zag of een scheppende geest als de van huis uit eenvoudige Pengel of een geleerd man als dr. ir. Frank Essed die in het westen van Suriname een nieuw bauxietrijk wil stichten, het is, altijd en altijd opnieuw, het binnenland dat roept.

Suriname's buurland, de republiek Guyana, nam een Amerikaans begrip over. ‘Wij hebben,’ zei men daar, ‘een continental destiny.’ We zoeken niet naar samenwerking met Westindische eilanden, onze blik is gericht op het vasteland. Die gedachte werd in Suriname zelden duidelijk uitgesproken. Maar Pengel en zijn vele medestanders waren niet minder dan de Guyanezen van de continentale lotsbestemming overtuigd.

Iets doen in dit enorme land met zijn oerwouden, rivieren, bergketens en woestijn-achtige savannahgebieden was uiterst moeilijk, en zeker voor dat kleine aantal Surinamers. Maar Pengel droomde van kolossale prestige-objecten om het binnenland voor de mens bruikbaar te maken.

Zo werd hij een uitzonderlijke, grote figuur. Het leek even of hij zou breken met de kleine, stedelijke elite die hem eerst had gesteund en die zo lang en machteloos de toon had aangegeven. Later ging hij er toch weer mee samenwerken, want zonder haar konden zijn plannen, waaraan het naoorlogse uiterst royale moederland meewerkte, niet worden uitgevoerd. Zijn grote tijd beleefde hij toen hij met de Hindoestaanse boerenleider Lachmon het land regeerde.

Maar het planmatige, het geduldige, het vermogen om over de randen van leven en dood heen te zien naar weer een leven en weer een dood, typerend voor de kleine, taaie Hindoestaanse boeren, was Pengel vreemd. Zijn droom was de droom van de avonturier, de conquistador. Hij was de man van het grote gebaar, geroepen

tot het grootste avontuur dat Suriname heeft beleefd, de bouw van de Brokopondodam.

Johan Pengel was opgegroeid in de ‘kolonie’. Die kolonie werd door een gouverneur bestuurd en door Den Haag zuinig beheerd. In zijn jongensdagen waren de brede straten van Paramaribo met een kalkachtig mengsel van zand en schelpen bedekt. In de droge tijd stooft het zand door de straten en schuurde de verf van de witte huizen. Als het regende veranderden de straten in troosteloze modderpoelen. De wegen waren nog spaarzaam verlicht door gaslampen, de mensen vingden het hemelwater op in grote waterbakken en het naspel van de slavernij was nog niet ten einde. Johan Pengel moet dikwijls geluisterd hebben naar de ‘lerimang’ van de Broedergemeente en hij zal hebben deelgenomen aan dat allerliefste en mooiste feest van Creools Suriname, het kerstfeest van de Moraviërs in Paramaribo's mooie stadskerk.

In *Elseviers Weekblad* stond een groot opgemaakt artikel over de droom van Pengel: de bouw van de Brokopondo-stuwdam. Ik herinner me dat zo goed omdat ik het las in een Haags café en kort daarna een Surinamer ontmoette die in Den Haag een hoge ambtelijke functie vervulde. We spraken erover en trokken onze schouders op. Want we misten het geloof van Pengel.

Ik bezocht Suriname verschillende keren. Telkens lieten vrienden me geestdriftig het nieuwe, het wordende Suriname zien. Zij reden de nieuwe weg in aanbouw langs het plaatsje ‘Berg en Dal’ naar Brokopondo. Brokopondo was op geen kaart te vinden maar ‘Berg en Dal’ was iets anders dan de herinnering aan een plantage. Het was voor en tijdens de oorlog het meest gevreesde malariaoord van het land geweest. Je werd daar, wat je ook aan voorzorg deed, met de gevaarlijkste vorm ervan besmet en kon nergens genezing vinden. Maar nu, vertelden mijn vrienden, was die kleine nederzetting aan de Surinamerivier malaria-vrij gemaakt door de intensieve arbeid van medici en vrijwilligers en dank zij de bezieling van Pengel. De weg naar Brokopondo, machtig en breed, bedekt met een laag rode bauxietklei, liep dwars door en over de heuvels heen van het ontoegankelijk schijnende oerwoud, recht toe, recht aan.

Bij ieder bezoek kwam ik onder de indruk. Ondanks ongelooflijke moeilijkheden werd de dam gebouwd. De arbeiders waren grotendeels van Creoolse afkomst maar ook Javanen, Hindoestanen en

vooral Bosnegers werkten van harte mee. Ik ontmoette een Haarlemse voorman, het hoofd van de werkplaats waar de zware machines gereviseerd en zo nodig gerepareerd werden. Hij raakte, toen hij me zijn werkplaats liet zien, niet uitgepraat over de toewijding van zijn Creoolse arbeiders en hun toenemende vakkennis. Vooral de Bosnegers wekten verbazing. Ze schrokken er niet voor terug op het zadel van een bulldozer te gaan zitten, en na enkele instructies bedienden ze, beschikkend over een verfijnd gevoel voor evenwicht, feilloos hun enorme graafmachines. Ze deden het met de nauwkeurigheid, waarmee ze ook de diepte van het water peilden als ze met hun eenvoudige boten over stroomversnellingen voeren van de rivier die ze nu zelf, langzaam maar zeker, aan banden legden.

Als ik er kwam, als ik zag hoe de witte, dode bomen troosteloos hun takken boven water uitstaken, en dacht aan de Bosnegers, die hun dorpen en gemeenschappen verlaten moesten, vroeg ik me af of de bouw van een aluminiumfabriek de enorme verwoesting van een stuk bijna ongerept binnenland rechtvaardigde. Maar ondanks de twijfel, die ik toen voelde en nu nog voel, bewonderde ik het werk dat verricht werd.

Over Pengel zou veel en veel meer te schrijven zijn. De laatste keer dat ik hem ontmoette was in het gebouw van het ministerie van binnenlandse zaken aan de Gravenstraat. Ik kende het uit vroeger jaren. Eens was het bewoond geweest door de gouverneur Jan Nepveu, die in de achttiende eeuw de lakens in de kolonie uitdeelde. Het was in de rustige, voorname stijl van het late rococo opgetrokken. De vensters van het geheel uit hout vervaardigde paleisachtige huis zijn goed geplaatst in het totaal van het sierlijk front. Het staat daar, aan het begin van de Gravenstraat, als het kleine lustslot van een koloniaal vorst. In de oorlogsjaren was het een vervallen bouwwerk dat, nauwelijks gebruikt, ruimte bood aan dames die in de grote zaal verbandstoffen voor het leger inpakten of een leergang in eerste hulp bij ongelukken volgden.

Pengel gaf het een zinnige bestemming. Met schrale middelen werd het opgekalefaterd en in de grote zaal werden verwanten van het Haagse ambassade-meubilair geplaatst. Een van de ruime vertrekken werd zijn werkkamer.

Als hij naar Nederland trok reisde hij, alle kritiek ten spijt, als een vorst en vestigde zich op de hoogste verdieping van het toen

nog nieuwe Hiltonhotel in Rotterdam. Tot verbazing en schrik van de ‘benevolent society’ in Nederland besloot hij zich los te maken van al te beklemmende moederlandse hulp. Hij reisde naar Duitsland om te zien of ook daar hulp kon worden geboden aan wat hij als zijn eigen land, als een min of meer onafhankelijke natie beschouwde waarvan hij de grenzen, alweer tot schrik van Nederland, met eigen troepen wilde verdedigen tegen imperialistische Guyanezen.

Hij heeft, zegt men, zijn land met harde hand geregeerd. Er is veel kwaads over hem verteld. In Suriname. Maar vooral in Nederland. Het is hem niet gelukt definitief een einde te maken aan de ‘kolonie’, aan de kleine gemeenschap van ‘koloniërs’ waar alleen de beschaafde, ontwikkelde, wat ambtelijke Surinamers de toon aangaven. Toch bracht hij verschuivingen tot stand, die nog lang zullen nawerken.

Al voor zijn dood, maar vooral daarna, toen het werk in het binnenland voltooid was, begon de grote uittocht, de landverhuizing van het westen naar het oosten en de grote opmars van het zuiden naar het noorden. Dat proces was al eerder, en op groter schaal, in andere delen van het noodlijdend West-Indië begonnen. Jamaicanen, Trinidadians, mensen van de eilanden Barbados, Antigua, St. Vincent en Dominica trokken naar Engeland. De Portoriceños naar Amerika. De Surinamers naar Nederland. Ze waren bereid baantjes op te knappen waarvoor Engelsen, Amerikanen of Nederlanders de neus optrokken. De losse arbeider, de ongeschoolde kwam op drift en Nederland kreeg in de jaren zestig langzaam maar zeker een Suriname-probleem binnen eigen grenzen van groter afmetingen dan het Suriname-probleem uit de jaren dertig.

In het moederland begonnen Surinamers, zoals voor de oorlog in de kleine Dutch Guiana League in New York, zich te bezinnen op hun Surinamer-zijn. Bruma had daartoe op zijn bescheiden wijze de stoot gegeven en later werden vooral door Frits Moll de vooroorlogse Surinaamse gezelligheidsverenigingen in Nederland geactiveerd. Nieuwkomers ontdekten dat ze in het ‘moederland’ niet als lang verwachte, donkere zonen met open armen werden ontvangen maar als ‘vreemdelingen’ beschouwd die de raad kregen zich zo snel mogelijk aan levensgewoonten en arbeidstempo ‘aan te passen’. De woningnood leidde tot toestanden waarvan de Surinamers, vooral

financieel, slachtoffer werden. Maar vonden ze, na veel moeite, een plekje, een redelijke woning, al of niet gedeeld met een andere Surinaamse familie of met verwanten, dan gingen velen zich in Nederland thuisvoelen.

Sommigen spaarden wat en droomden van terugkeer naar eigen land. De lang niet denkbeeldige kans op mislukking maakt terugkeer moeilijk. De gevolgen van zo'n mislukking in eigen land zijn veel ernstiger dan men zich in Nederland kan indenken.

Paramaribo is maar een kleine stad. De repatriant met een spaarcentje op zak wordt met argusogen bekeken, en als hij niet slaagt wordt hem dat kwalijk genomen. Surinamers werden in Nederland, zoals Nederlanders in Canada en Australië, voor het merendeel blijvers, en vormen nu, zeker in Amsterdam en andere grote steden, een deel van Nederlands permanente bevolking.

Ze werken als kantoorbedienden in bankbedrijven, als postambtenaren, buschauffeurs, trambestuurders, transportarbeiders, kelners, lassers, bouwvakkers, onderwijzers, verpleegsters, medici, dominees, filmregisseurs, musici, dansers, rechters en hoogleraren. Er zijn onder hen sportlui van allure, componisten en schilders, en Albert Helman is niet langer de eenzame Surinamer onder de Nederlandse schrijvers. De zeer vooraanstaanden, de hartspecialisten, hoogleraren, rechters en dominees worden zelden Surinamers genoemd. Zij verkeren in dezelfde positie als honkballers, voetballers, dammers, hardlopers of speerwerpers want al zijn die van Surinaamse of Antilliaanse afkomst, zij vertegenwoordigen Nederland.

Surinaamse jongens die in botsing komen met het gezag en over wie in de kranten wordt geschreven, zijn steevast Surinamers. Ze delen dat voorrecht met mensen die protesteren tegen Nederlandse huisjesmelkers, met saxofoonspelers, liedjeszangers, gitaristen, werklozen en moedertjes die van de bijstand leven.

De kinderen uit Surinaamse gezinnen horen thuis nog wel eens het zangerig Surinaams-Nederlands maar spreken op straat de taal van de jochies en meisjes uit onze volksbuurten. Op school komen zij onder invloed van onderwijzers en onderwijzeressen die uit de goedheid des harten menen dat zij een extra behandeling nodig hebben of, het komt ook voor, denken dat zij eigenlijk niet op een Nederlandse school thuishoren. Menig Surinaams kind in Nederland moet positieve reacties verwerken die het niet begrijpt. En dat kind

waaraan hoge, soms te hoge eisen worden gesteld, ondergaat thuis de invloed van de voortlevende herinnering aan het verlaten land, dat in zijn denken een bijna nachtmerrie-achtig, mythisch karakter krijgt. De droom van Suriname zal in de kleine hoofdjes, vrees ik, vreemde vormen aannemen.

Zullen ze terugkeren als het land echt onafhankelijk wordt? Misschien wel. Maar toen Jamaica en andere Westindische landen twaalf jaar geleden onafhankelijk werden bleven honderdduizenden Westindiërs in Engeland. Onlangs verklaarde een van hen pathetisch dat de straten van Londen met bloed zouden worden rood gekleurd als de regering de Westindiërs zou dwingen tot terugkeer. Een ander die wat minder verging zou een schadeloosstelling eisen gezien de bijdrage van Jamaicanen en anderen aan de economie van het Verenigd Koninkrijk.

Ik denk dat vele Surinamers in Nederland zullen blijven. Hun bestaan zal de dramatische stof leveren voor emigrantenromans. Uit hun midden zullen, en nu doe ik ook eens een voorspelling, belangrijke mensen voortkomen, musici, dansers, toneelspelers en schrijvers, en vooral vele intellectuelen. Hoe je het wendt of keert, hoe tragisch het emigrantenbestaan ook zijn mag, de emigrant is altoos in het voordeel, juist door het emigrant zijn.

Laat ik terugkeren naar Suriname zelf. Het gouverneurspaleis staat er nog in zijn oude glorie. De gouverneur die er nu zetelt is een Surinamer. Sedert de Koningin Surinamers op die hoge post benoemt heeft ze - en ze kon ook niet anders - steeds mensen gekozen die voortkwamen uit de oude, erg Nederlands georiënteerde burgerij. Er is nog nooit een Hindoestaan tot gouverneur benoemd en vermoedelijk zal dat nog een poosje duren, tenzij het land, onafhankelijk geworden, geen gouverneurs nodig heeft maar presidenten.

Toen ik niet zo lang geleden in Paramaribo was en toen op een avond wandelde door de mooie witte stad, voelde ik me verplaatst in het Suriname van meer dan dertig jaar geleden. Er hingen hier en daar wat kleine dunne wolken als een nevel voor de maan, en ik herinnerde me plotseling de 'blimp', het oog dat jarenlang boven de stad heeft gewiegeld. Hing het er nog? vroeg ik me af. Maar het wolkje dat het maanlicht nevelig onderschepte werd door de passaatwind weggeblazen en ik merkte dat het gezichtsbedrog was.

Ik liep verder. Naar het oude Fort Zeelandia. Niet ver van dat

fort, waar de Surinamerivier een flauwe bocht maakt, vind je het Torarica-hotel. Torarica was de naam van een Indiaanse nederzetting die eertijds stond op de plaats waar later het Creoolse Paramaribo verrees. Het hotel wordt door Indianen zelden maar in hoofdzaak door Nederlanders en soms ook door Amerikanen bezocht. Het is een vriendelijk, mooi hotel met ruime kamers waarvan gewoonlijk maar een deel is bewoond. In de tuin is een prachtig zwembad, schitterend onderhouden door een man die 's morgens vroeg met een soort stofzuiger vuiltjes veegt van de bleekblauwe bodem, en dan keurige, gewassen en gestreken, handdoeken hangt over badstoelen, die bedekt zijn met gestreepte kussens. Een heerlijk hotel dat een uitstekende naam heeft onder journalisten en televisiemensen die naar schrijvende armoede op zoek zijn. Je hebt er een erg dure eetzaal waar bijna nooit iemand zit en een populaire 'coffee-shop' waar je voor een paar gulden de verrukkelijkste garnalen eet, door Japanse vissers met tonnen tegelijk uit zee gehaald. Een Amerikaanse ondernemer laat de meeste tonnen invriezen voor de export naar New York.

Overdag is het er meestal stil. Deftig en stil. Maar 's avonds als het Casino gasten trekt kan het er druk zijn. De speelzaal was oorspronkelijk bestemd voor Amerikaanse toeristen die in het Torarica zouden overnachten. Zij lieten verstek gaan. Nog steeds ligt Suriname buiten de grote toeristische route. De mensen die de speelzaal vullen zijn Surinamers van allerlei kleur, deftige Creolen, een enkele joodse ondernemer en vooral Chinese winkeliers. Eens zag ik zo'n groep Chinezen binnenstappen, een kleine colonne onder bevel van een kordate vrouw. Toen ze kwamen tintelden de ogen van José, de Cubaanse croupier. Een kennis stootte me aan en fluisterde: 'Nu gaat het gebeuren.'

Zonder links of rechts te kijken gingen ze aan de speeltafel zitten. De vrouw aan het hoofd. Als één man begonnen ze correct, gereglementeerd, te spelen. De slonzige bankpapiertjes kwamen uit een grote tas die de dame bij zich had. Iedere speler kreeg een stapel. Zoals me werd verteld stopten de Chinezen pas tegen drie uur 's morgens. Een deel van het besmeurde, vuile bankpapier, uit God weet hoeveel kleine winkeltjes bij elkaar gegraaid, indertijd neergeteld voor zachte, witte broodjes, voor rijst en erwten, voor Coca-Cola en meel, was achtergebleven in de handen van José die het opborg in de kluis.

In een stadje als Paramaribo zou je hoogstens één ‘legale’ speelbank verwachten maar er zijn er in elk geval twee. Want ook ‘oom Emiel’ die ik eens als een erg emotioneel Statenlid had gekend, eigenaar-directeur van het Palace-hotel en het befaamde Bellevue-theater, heeft in zijn hotel een speelzaal.

Eens woonden hier de leden van de eerste parlementaire missie die Suriname kort na de oorlog bezocht. Goedmoedig noemden ze Paramaribo's grand hotel in hun rapport een vriendelijke herberg. De tijden zijn veranderd. Behalve een speelzaal heeft het Palace ook een nachtclub, met een echte ‘show’. Amerikaanse vrouwen trekken met vermoeide bewegingen jurken, hemdjies, bustehouders en broekjes uit op de tonen van droefgeestige, wat kawina-achtige muziek totdat ze moedernaakt voor het gierend publiek van Surinaamse middenstanders staan.

In het holst van de nacht rijdt zo nu en dan een eenzame auto door de straten. Men zegt dat het onveilig wandelen is in Paramaribo. Bij het kleine pension van de firma Kersten, opgericht als een logeergebouw voor passerende zendelingen en nog steeds een bolwerk van ingetogenheid, houden, zittend aan een keukentafel, een paar mannen 's nachts de wacht. Gasten die om een uur of acht 's avonds het pension verlaten wordt gevraagd wanneer zij denken terug te keren. Zij worden gewaarschuwd niet te lang op straat te blijven. De grote etalageruiten van de winkels zijn bijna zonder uitzondering met stalen roosters afgeschermd. Zo krijg je een gevoel van onveiligheid in dat avondlijke, doodstille Paramaribo.

Overdag maakt de stad een veel levendiger indruk dan vroeger. Vooral tijdens de spitsuren als honderden jonge mensen op forse bromfietsen van kantoor naar huis rijden. Dan is het een drukte van belang. Het mooie oude gebouw van de Surinaamse Bank, een instelling die in de vorige eeuw tot stand kwam dank zij de medewerking van de Amsterdamse filantroop dr. Sarphati is vervangen door een betonnen bouwsel dat geïnspireerd lijkt op een ouderwets radiomeubel. Andere gebouwen maakten plaats voor banken. Een van deze werd tot mijn verwondering met marmer bekleed. Ik vroeg me af wat toch al die banken zoeken in een stadje dat tenslotte niet groter is dan Haarlem. Ook de winkels zijn gemoderniseerd. Maar de winkeliers zijn bedrukt omdat hun klanten tegenwoordig in de Amsterdamse Albert Cuypstraat of in de superstore van de Bijlmer-

meer winkelen en daar is de Surinaamse kruidenier weinig bij gebaat.

Wandelend door Paramaribo kwamen allerlei herinneringen op aan mensen van vroeger. Ik stond stil voor het huis van de familie Pos, waar ik, jaren en jaren geleden, Raymond Pos had leren kennen. Pos en Buiskool, de advocaat uit Schagen, zoon van een dominee die enige tijd in Paramaribo had gestaan, zijn met Da Costa Gomez van Curaçao de grondleggers van het Statuut voor het Koninkrijk der Nederlanden. Zij waren het, die in samenwerking met enkele goedwillende Nederlandse staatslieden het bouwwerk van het naoorlogse autonome Suriname optrokken. Pos is gestorven, toen hij als Nederlands ambassadeur in Cuba werkzaam was, tijdens een ambassadeursconferentie op het kleine eiland Bonaire.

In de archieven van de omroep in Nederland heb ik zijn stem teruggevonden, vastgelegd op een plaat. Hij sprak toen, na afloop van de besprekingen in het Nederlandse parlement ter gelegenheid van de interimregeling die aan Suriname het begin van de autonomie schonk tot de mensen in Suriname, via de kortegolf-omroep van Nederland. Met zijn merkwaardige korte redevoering wil ik dit boekje besluiten. ‘Met de aanneming van dit ontwerp is de eerste stap gedaan en de eerste daad gesteld van de inlossing van de belofte van zelf-regering in eigen aangelegenheden die reeds in 1942 bij de Koninklijke rede is gedaan. Weliswaar zou de inlossing van deze belofte eerst dan geheel kunnen plaatsvinden wanneer de bestaande grondwet is gewijzigd, dan wel door een nieuwe vervangen is, doch in het raam van de bestaande mogelijkheden is dit een gewaardeerde eerste stap van de Nederlandse regering en de Nederlandse Staten Generaal waarvoor ik hen van harte dankzeg. In zoverre acht ik deze stap van grote betekenis omdat reeds de mogelijkheid wordt geschapen tot organisatie van het Surinaamse staatkundige leven en van het verkrijgen van ervaring op de weg naar zelfstandigheid, waardoor, wanneer de grondwettelijke belemmeringen zullen zijn weggenomen reeds de apparatuur klaar is om de zelfstandigheid en de zelf-regering in de praktijk te hanteren. Het zal daarom voor een groot deel van de Surinamers afhangen in hoeverre zij van deze tijd gebruik zullen maken om voorbereid te zijn voor die zelfstandigheid die is neergelegd in de resoluties van de Ronde Tafel Conferentie.’

Suriname kreeg toen een interimkabinet, en later zijn eigen regeringen. Het woord zelfstandigheid dat Pos gebruikte was het Nederlandse woord voor autonomie. Men zou het nu kunnen vervangen door het woord onafhankelijkheid. De boodschap in de laatste zin behoudt dan zijn volle betekenis.

Het zal van de Surinamers afhangen...

Hilversum 1973-1974